

Kolektív autorov

Slovník ľudských práv
Príručka pre Olympiádu ľudských práv

Bratislava

Univerzita Komenského v Bratislave

2013

Oponenti:

prof. PhDr. Silvia Miháliková, PhD.

Doc. JUDr. Branislav Fridrich, PhD.

Dagmar Horná, Kálmán Petőcz (eds.)**Autori a autorky**

Michal Davala (MD)

Viliam Figusch (VF)

Peter Guráň (PG)

Dagmar Horná (DH)

Dagmar Kusá (DK)

Kálmán Petőcz (KP)

Táto publikácia je výstupom projektu č. ĽP/2013/81: *Vzdelávacie semináre pre stredné školy zamerané na problematiku ľudských práv*, podporeného z dotačného programu Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky *Podpora a ochrana ľudských práv a slobôd*. Vychádza aj vďaka finančnej podpore Friedrich-Ebert-Stiftung, zastúpenie v SR a odbornému vkladu UNESCO centra pre výchovu k ľudským právam na Univerzite Komenského v Bratislave a Helsinského výboru pre ľudské práva na Slovensku.

Vydavateľ: Univerzita Komenského v Bratislave

www.uniba.sk

ISBN 978-80-223-3522-5

OBSAH

Zoznam skratiek	4
Predslov	9
Heslá	10
Príloha č. 1 - Operatívne články Deklarácie	92
Zoznam hesiel	97
Autori a autorky publikácie	104

ZOZNAM SKRATIEK

vyskytujúcich sa v texte publikácie a iné užitočné skratky

Skratky vyjadrujú zaužívané označenie v slovenskom alebo v inom (najčastejšie anglickom) jazyku. V niektorých prípadoch sú zaužívané skratky uvedené v slovenskom a aj v inom jazyku.

AI – *Amnesty International*

ADZ – Antidiskriminačný zákon (zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov)

ASEAN – Združenie národov juhovýchodnej Ázie (*Association of Southeast Asian Nations*)

CAT – Dohovor proti mučeniu a inému krutému, neľudskému a ponižujúcemu zaobchádzaniu či trestaniu (*Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*); označuje tiež Výbor proti mučeniu (*Committee against Torture*)

CAT – OP – Opčný protokol ku CAT – o uznaní príslušnosti Podvýboru proti mučeniu (*Optional Protocol to CAT – on the Subcommittee against Torture*)

CEDAW – Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (*Convention on Elimination of all Forms of Discrimination against Women*); označuje tiež Výbor pre odstránenie diskriminácie žien (*Committee on Elimination of Discrimination against Women*)

CEDAW – OP – Opčný protokol k CEDAW – o prijímaní individuálnych sťažností (*Optional Protocol to CEDAW – on individual communications*)

CERD – Dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie (*International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*); označuje tiež Výbor pre odstránenie rasovej diskriminácie (*Committee on Elimination of Racial Discrimination*)

CETS – pozri **ETS**

CHRB – Dohovor o ochrane ľudských práv a dôstojnosti človeka v súvislosti s aplikáciou biológie a medicíny : Dohovor o ľudských právach a biomedicíne (ETS č. 164) (*Convention for the protection of Human Rights*)

and dignity of the human being with regard to the application of biology and medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine)

CMW – Dohovor o ochrane práv všetkých migrujúcich pracovníkov a členov ich rodín (*International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families*)

CPED – Medzinárodný dohovor na ochranu všetkých osôb pred nedobrovoľným zmiznutím (*International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance*)

CPT – Európsky výbor na zabránenie mučenia a neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania (*European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*)

CRC – **Dohovor o právach dieťaťa** (*Convention on the Rights of the Child*)

CRC – OPAC – Opčný protokol k CRC – o účasti detí v ozbrojených konfliktoch (*Optional Protocol to the CRC on the involvement of children in armed conflict*)

CRC – OPSC – Opčný protokol k CRC – o predaji detí, detskej prostitúcii a pornografii (*Optional Protocol on the sale of children, child prostitution and child pornography*)

CRPD – **Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím** (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities*)

CRPD – OP – Opčný protokol k CRPD – o prijímaní individuálnych sťažností (*Optional Protocol to the CRPD – on individual communications*)

CSR – **Dohovor o právnom postavení utečencov** (*Convention relating to the Status of Refugees*)

ČSFR – Česká a Slovenská Federatívna Republika

ČSSR – Československá socialistická republika

ČR – Česká republika

ECOSOC – Hospodárska a sociálna rada OSN (*Economic and Social Council*)

ECSR – Európsky výbor pre sociálne práva (*European Committee of Social Rights*)

ECRI – Európska komisia proti rasizmu a intolerancii (*European Commission against Racism and Intolerance*)

EDĽP – skratka zaužívaná v slovenskom jazyku pre Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd Rady Európy (označovaný tiež ako *Európsky dohovor o ľudských právach*)

ENOC – Európska sieť ombudsmanov pre deti (*European Network of Ombudspersons for Children*)

EP – Európsky parlament

ESĽP – Európsky súd pre ľudské práva (*European Court of Human Rights*)

EQUINET – Európska sieť inštitúcií pre rovné zaobchádzanie (*European Network of Equality Bodies*)

ETS – Séria európskych zmlúv Rady Európy (*European Treaty Series*); v r. 1949-2003, ETS č. 001-193; od r. 2004 táto séria pokračuje ako CETS (*Council of Europe Treaty Series*) č. 194 a ďalšie

EÚ – Európska únia

FRA – Agentúra EÚ pre základné práva (*European Union Agency for Fundamental Rights*)

GRETA – Skupina expertiek a expertov pre boj proti obchodovaniu s ľuďmi (*The Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings*)

HRC – Výbor pre ľudské práva (*Human Rights Committee*)

HUDOC – Databáza rozsudkov a rozhodnutí ESĽP

ICC – Medzinárodný trestný súd (*International Criminal Court*)

ICCPR – Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach (*International Covenant on Civil and Political Rights*)

ICCPR – OP – Opčný protokol k ICCPR – o prijímaní individuálnych sťažností (*Optional Protocol to the ICCPR – on individual communications*)

ICCPR – OP 2 – Druhý opčný protokol k ICCPR – o zrušení trestu smrti (*Second Optional Protocol to the ICCPR – on the abolition of the death penalty*)

ICERD – Medzinárodný dohovor o zabránení všetkých foriem rasovej diskriminácie (*International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*)

ICESCR – Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*)

ICESCR – OP – Opčný protokol k CESCR – o prijímaní individuálnych sťažností (*Optional Protokol to the CESCR – on individual communications*)

ILO – Medzinárodná organizácia práce, MOP (*International Labour Organisation*)

KBSE – Konferencia o bezpečnosti a spolupráci v Európe

LGBTI – lesby, gejovia, bisexuálni, transrodoví a intersexuálni ľudia (*lesbian, gay, bisexual, transgender and intersex people*)

MSF – Lekári bez hraníc (*Médecins sans frontières*)

MSD – Medzinárodný súdny dvor (*International Court of Justice, ICJ*)

NGO – mimovládne organizácie (*non-governmental organisations*)

NR SR – Národná rada Slovenskej republiky

OBSE – Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (*Organization for Security and Cooperation in Europe, OSCE*)

OSN – Organizácia Spojených národov (*United Nations Organisation*)

RE – Rada Európy (*Council of Europe, CE*)

SNSĽP – Slovenské národné stredisko pre ľudské práva

SDEU – Súdny dvor Európskej únie (označovaný tiež ako: Európsky súdny dvor, ESD) (*European Court of Justice, ECJ*)

SR – Slovenská republika

UNESCO – Organizácia Spojených národov pre výchovu, vedu a kultúru (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*)

UNDP – Rozvojový program OSN (*United Nations Development Programme*)

UNICEF – Detský fond OSN (*United Nations Children's Fund*)

UN MDGs – Miléniové rozvojové ciele OSN (*United Nations Millenium Development Goals*)

UPR – Univerzálne periodické hodnotenie (*Universal Periodic Review*)

USA – Spojené štáty americké (*United States of America*)

VDĽP – Všeobecná deklarácia ľudských práv (*Universal Declaration of Human Rights*)

VOP – Verejný ochranca práv, ombudsman

VZ OSN – Valné zhromaždenie OSN

WHO – Svetová zdravotnícka organizácia (*World Health Organisation*)

PREDSLOV

Táto publikácia je určená predovšetkým učiteľkám, učiteľom, žiačkám a žiakom počas ich prípravy na každoročnú stredoškolskú Olympiádu ľudských práv. Rovnako však môžu po nej siahnuť študenti a študentky vysokých škôl, mimovládne organizácie a široká verejnosť.

Autori a autorky publikácie patria k ľuďom úzko spojeným s Olympiádou ľudských práv v Slovenskej republike, ale tiež s viacerými ľudskoprávnymi mimovládnymi organizáciami alebo akademickými pracoviskami, ktoré sa výskumu a výučbe témy venujú.

Publikácia si nenárokujú byť vyčerpávajúcim slovníkom ľudským práv. Je informatívnou a výkladovou pomôckou najmä pri orientácii v základných pojmoch a ich obsahoch, dohovoroch a inštitúciách ľudských práv.

Hlbšiemu vymedzeniu bohatej a v súčasnosti veľmi živej ľudskoprávnej problematike je venovaná iná publikácia, Vybrané texty k ľudským právam, ktorá vychádza spolu so Slovníkom ľudských práv.

A

Africká komisia pre práva ľudí a národov (pozri *Regionálne mechanizmy*)

Africká charta práv ľudí a národov (pozri *Regionálne mechanizmy*)

Africký súd pre práva ľudí a národov (pozri *Regionálne mechanizmy*)

Americká deklarácia práv a povinností človeka (pozri *Regionálne ľudskoprávne dokumenty*)

Americký dohovor o ľudských právach (pozri *Regionálne ľudskoprávne dokumenty* a *Regionálne mechanizmy*)

Amnesty International (AI) (pozri *Medzinárodné ľudskoprávne mimovládne organizácie*)

Antidiskriminačný zákon (ADZ) – Vo všeobecnosti možno týmto pojmom označiť zákon, ktorý obsahuje ustanovenia zamerané proti diskriminácii v konkrétnej krajine. V Slovenskej republike označujeme týmto pojmom zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou, schválený v NR SR dňa 20.5.2004, ktorý nadobudol účinnosť 1.7.2004, v znení neskorších predpisov. Tento zákon upravuje rozsah a obsah zásady rovného zaobchádzania, spôsob akým sa táto zásada uplatňuje a určuje tiež prostriedky právnej ochrany, ak dôjde k porušeniu tejto zásady. ADZ definuje formy diskriminácie (priama a nepriama diskriminácia, obťažovanie, sexuálne obťažovanie, neoprávnený postih, pokyn a nabádanie na diskrimináciu), vymedzuje diskriminačné dôvody, z ktorých môže v zmysle tohto zákona dochádzať k diskriminácii (pohlavie, pohlavná alebo rodová identifikácia, tehotenstvo, materstvo, náboženské vyznanie alebo viera, rasa, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, zdravotné postihnutie, vek, sexuálna orientácia, manželský a rodinný stav, farba pleti, jazyk, politické alebo iné zmysľanie, národný alebo sociálny pôvod, majetok, rod alebo iné postavenie). Zároveň vymenúva aj oblasti spoločenských vzťahov, na ktoré sa tento zákon aplikuje. Antidiskriminačné zákony v členských štátoch EÚ sú obsahovo podobné, nakoľko odrážajú spoločnú záväznú úpravu v oblasti zásady rovného zaobchádzania stanovenú smernicami EÚ. (pozri tiež **Rovné**

zaobchádzanie a Diskriminácia). (MD)

Apartheid – Druh rasovej politiky, podľa ktorej majú žiť jednotlivé rasy oddelene. Cieľom je hlavne oddelenosť belochov a černochoch v každodennom živote – prejavuje sa otvorenou a závažnou formou segregácie a diskriminácie, kedy je členom jednej rasy napr. zakázané navštevovať obchody určené pre členov inej rasy, nesmú navštevovať rovnaké školy, bary, kiná, nemocnice, kúpaliská a pod.; alebo im je vyčlenený osobitný priestor, napr. osobitné miesta v dopravných prostriedkoch. Ako politický systém sa apartheid oficiálne uplatňoval v Juhoafrickej republike v r. 1948 až 1990, kedy boli občianske, politické, hospodárske, sociálne i kultúrne práva černošského obyvateľstva výrazne obmedzené segregáciou od beloškého obyvateľstva. Apartheid vykazuje znaky totalitných režimov, nakoľko štát výrazne zasahuje do práv jednej skupiny ľudí. Známym bojovníkom proti tejto politike bol Nelson Mandela, ktorý bol za svoj odpor dlhé roky väznený. Začiatkom 90-tych rokov dopomohol k pádu apartheidu v Juhoafrickej republike a v r. 1994 sa stal jej prezidentom. (pozri **Diskriminácia, Totalitné režimy, Obrancovia ľudských práv**) (MD)

Ázijsko-pacifické fórum národných ľudskoprávných inštitúcií (pozri **Regionálne organizácie**)

Azyl, právo na azyl (pozri **Utečenci, práva utečencov**)

B

Bossing (pozri **Obťažovanie**)

C

Ceny za ľudské práva - Sú prestížne ocenenia udeľované za výnimočný prínos v oblasti ľudských práv. *Cenu Andreja Sacharova za slobodu myslenia (Sacharovova cena)* od r. 1988 každoročne udeľuje Európsky parlament (EP) významnej politickej osobnosti alebo skupine, ktorá sa zasadzovala za ochranu ľudských práv a základných slobôd. Cena je udeľovaná na slávnostnej schôdzi v Štrasburgu pri príležitosti *Dňa ľudských práv*. Kandidátky a kandidátov na cenu nominujú politické skupiny EP alebo skupina najmenej 40 europoslancov a europoslankyň. Výbor pre zahraničné veci a Výbor pre rozvoj rozhodujú o výbere troch finalistiek alebo finalistov. Laureáta ceny nakoniec vyberá Konferencia predsedov EP. Laureátkou Sacharovovej ceny za slobodu myslenia sa stala v r. 2013 Malala Yousafzai, 16-ročná pakistanská bojovníčka za právo dievčat na vzdelanie. Ocenenie prevzala z rúk predsedu EP Martina Schulza. Slávnostnej ceremónie sa zúčastnilo 22 bývalých laureátov Sacharovovej ceny, keďže EP oslavuje jej 25. výročie. *Cena OSN za ľudské práva* bola ustanovená rezolúciou 2217 VZ OSN v r. 1966, aby vzdala česť ľuďom a organizáciám za výnimočný prínos pri podpore a ochrane ľudských práv, ktoré sú súčasťou VDLP a iných ľudskoprávných nástrojov OSN. Od r. 1968 je udeľovaná v päťročných intervaloch, vždy pri príležitosti Dňa ľudských práv, ktorým je 10. december. Laureátov vyberá osobitný výbor zložený z predsedajúcich VZ, ECOSOC, Komisie pre ľudské práva, Komisie pre postavenie žien a Subkomisie pre podporu a ochranu ľudských práv OSN. *Cena podpredsedu vlády Slovenskej republiky za ľudské práva* sa udeľuje od r. 2011 za významný prínos v oblasti ochrany a podpory ľudských práv, pri príležitosti Medzinárodného dňa ľudských práv. Návrhy na udelenie ceny môže predložiť akákoľvek fyzická alebo právnická osoba. Posudzuje ich Správna rada ceny, ktorú tvoria odborníci a odborníčky *Rady vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť*. Správna rada predloží podpredsedovi vlády nominácie vo forme odporúčania. Podpredseda vlády následne rozhodne o udelení ceny. V r. 2011 bola cena udelená Miroslavovi Kusému, Antonovi Srhoľcovi, Milanovi Šimečkovi in memoriam a Agnese Kalina. V r. 2012 ocenenie získali Jozef Mikloško, Zora Bútorová a Viliam Dolník. V roku 2013 cenu získala Alena Pániková a Ľubica Gálisová. *Nobelova cena za mier* sa udeľuje osobe alebo organizácii, ktorá,

podľa závetu A. Nobela „*vykonala najviac pre bratstvo medzi národmi, zrušenie alebo zmenšenie existujúcich armád či usporadúvanie a propagáciu mierových kongresov*“. Táto cena sa často označuje ako najprestížnejšia zo všetkých nobeloviek. V ostatných rokoch však vyvoláva aj vášnivé diskusie, ako tomu bolo o.i. vtedy, keď sa jej laureátom stal americký prezident Barack Obama alebo keď bola udelená Európskej únii. Kritici nastoľujú otázky o správnosti rozhodnutí Nobelovho výboru v Nórsku a o kontroverznosti laureátov. V r. 2013 bola cena udelená Organizácii pre zákaz chemických zbraní. (DH)

D

Deklarácia práv človeka a občana (pozri *Historické kódexy práv*)

Demokracia – (grécky *demos* – ľud a *kratos* – vláda). V skratke znamená „vládu ľudu“. Ide o formu vlády, ktorá vychádza z princípu suverenity ľudu, ktorý je chápaný ako zdroj štátnej moci. Štát (štátne orgány) odvodzuje svoju moc od občanov, ktorí ju vykonávajú priamo alebo nepriamo prostredníctvom svojich volených zástupcov. Priama demokracia znamená, že občania sa priamo podieľajú na výkone moci, napr. priamo rozhodujú o prijatí určitého zákona alebo o spôsobe vyriešenia určitej celospoločenskej otázky (formou referenda). Nepriama demokracia znamená, že občania si zvolia vo voľbách svojich zástupcov, ktorí prijímajú rozhodnutia potrebné pre fungovanie štátu. Suverenita je delegovaná na zástupcov. V súčasnosti sú demokratické režimy zväčšia súborom prvkov priamej i nepriamej (zastupiteľskej) demokracie. Forma vlády v SR je zastupiteľská parlamentná demokracia, čo znamená, že priamy mandát od občanov má parlament a vláda odvodzuje svoju moc od parlamentnej väčšiny, ktorá sa formuje prostredníctvom slobodných volieb. Ide teda o nepriamu demokraciu s prvkami priamej demokracie (napr. celoštátne alebo miestne referendum, možnosť odvolania prezidenta v ľudovom hlasovaní). Demokratické režimy sa na rozdiel od totalitných režimov vyznačujú rešpektovaním politickej plurality, názoru väčšiny obmedzenej právami menších a jednotlivca, rešpektovaním ľudských práv a slobôd

a možnosťou jednotlivca podieľať sa na správe vecí verejných. (pozri **Totalitné režimy**) (MD)

Deň ľudských práv - Je ním 10. december, na počesť vyhlásenia **Všeobecnej deklarácie ľudských práv** VZ OSN, 10.12.1948. Uvádza sa tiež s prívlastkami *medzinárodný* alebo *svetový*. Formálne bol ustanovený na 317. plenárnej schôdzi VZ OSN, 4.12.1950, rezolúciou 423(V), ktorá vyzvala všetky členské štáty a iné organizácie, aby ho oslavovali. Deň je sprevádzaný stretnutiami na vysokej politickej úrovni, konferenciami, kultúrnymi podujatiami a výstavami. Tradične je 10. decembra udeľovaná Cena OSN za ľudské práva. Deň ľudských práv má významný symbolický charakter. Je varovaním pre tých, ktorí vo svoj prospech zneužívajú práva druhých. Je podporou tým, ktorých základné práva a slobody sú porušované a tým, ktorí sa o ochranu ľudských práv zasadzujú. Významnú symbolickú úlohu zohral Deň ľudských práv v bývalom Československu, kedy sa aj jeho prostredníctvom disidenti a rad ďalších odvážnych jednotlivcov snažili upozorniť bývalý režim na práva a slobody, ktoré boli občanom a občiankam Československa a celého tzv. východného bloku upierané. (DH)

Detská prostitúcia a pornografia - Detská prostitúcia a pornografia sú javy, ktoré sa v posledných rokoch stále rozširujú a v dôsledku nových technológií nadobúdajú aj nové, nebezpečné formy. Jednou z dôležitých reakcií na tento negatívny trend bolo prijatie Opčného protokolu k Dohovoru o právach dieťaťa o predaji detí, detskej prostitúcii a pornografii v máji 2000 na pôde OSN. Slovenská republika ho ratifikovala v r. 2004. Jeho význam je v tom, že zaväzuje štáty k účinnému boju proti javom, ktoré presne definuje a upozorňuje na ich medzinárodný kontext. Ide najmä o sexuálnu turistiku a rastúcu dostupnosť detskej pornografie na internete. Krajiny, ktoré ratifikovali tento Opčný protokol, vrátane SR, sa zároveň zaväzujú, že budú prísne kriminalizovať výrobu, distribúciu a export detskej pornografie, ako aj jej zámernú držbu či propagovanie. V tomto ohľade je veľmi potrebná úzka spolupráca vlád, neziskových organizácií, škôl, rodičov, samotných detí a všetkých odvetví internetu. Trestné činy spojené s detskou prostitúciou a pornografiou podliehajú aj u nás pod najvyššie

trestné sadzby, sú dôsledne vyšetrované a monitorované väčšinou v spolupráci s medzinárodnými organizáciami, lebo deti ako obeť týchto trestných činov sú väčšinou pod rôznymi zámienkami a falošnými sľubmi lákané do zahraničia. (PG)

Detský fond OSN (UNICEF) – Je celosvetová organizácia, ktorá sa zameriava na dlhodobú a systematickú pomoc deťom. V súčasnosti má svoje zastúpenie vo viac ako 190 krajinách a teritóriách sveta, pričom v až 155 z nich priamo realizuje svoje programy pomoci deťom. Poslaním UNICEF je prispievať k tomu, aby mohli najviac ohrozené deti kdekoľvek vo svete prežiť, boli zdravé, mali zabezpečenú výživu, prístup k pitnej vode, základné vzdelanie, ochranu pred násilím a tiež príležitosť naplniť v živote svoj potenciál. Za 66 rokov svojej existencie pomohol UNICEF zachrániť a zlepšiť životy stoviek miliónov detí. UNICEF sa špecializuje na dlhodobú rozvojovú pomoc, ktorá podporuje nové generácie ľudí v rozvojových krajinách v tom, aby sa dokázali postaviť na vlastné nohy. Zabezpečuje humanitárnu pomoc v prípade katastrof. Na celom svete propaguje práva detí v zmysle **Dohovoru o právach dieťaťa** a upozorňuje na ich dodržiavanie. UNICEF je jediný fond OSN, ktorý je financovaný iba z dobrovoľných príspevkov. Práca na pomoc deťom je úplne závislá od ochoty a darov jednotlivcov, spoločností a ďalších donorov. V celosvetovom meradle až 91,5 % darovaných prostriedkov UNICEF využíva priamo na programy pomoci deťom. Detský fond UNICEF je na Slovensku od r. 1993 zastúpený samostatným výborom: slovenskou mimovládnu organizáciou Slovenský výbor pre UNICEF. Poslaním Slovenského výboru pre UNICEF je získavať príspevky na pomoc deťom vo svete, zabezpečovať advokáciu a propagáciu práv detí a realizovať aktivity zamerané na zlepšenie kvality života detí na Slovensku. Linka detskej istoty UNICEF poskytuje dištančné aj osobné poradenstvo, prevádzkuje Detskú poradňu 116 111, Linku pre nezvestné a sexuálne zneužívané deti 116 000, Linku pre ohrozenia virtuálnym svetom Pomoc.sk, Rodičovskú linku a Sociálnoprávnu poradňu, zároveň pôsobí ako akreditovaný Terénny rodinný poradca a realizuje aktivity zamerané na prevenciu nežiaducich javov v živote detí. (PG)

Diskriminácia - Je také rozdielne konanie alebo nekonanie, pri ktorom sa s osobou zaobchádza menej priaznivo ako sa zaobchádza, alebo by sa

mohlo zaobchádzať, s inou osobou v porovnateľnej situácii. Diskrimináciou je tiež akékoľvek neprimerané a neodôvodnené rozlišovanie, vylúčovanie, obmedzovanie alebo zvýhodňovanie, ktorého cieľom alebo dôsledkom je znemožnenie alebo obmedzenie uznania, používania alebo uskutočňovania ľudských práv a slobôd. Môže mať formu priamej diskriminácie, kedy je osoba priamo diskriminovaná na základe určitého dôvodu, alebo nepriamej diskriminácie, kedy je osoba diskriminovaná navonok neutrálnym pravidlom alebo praxou. (pozri **Rovnosť** a **Obťažovanie**) (MD)

Dočasné vyrovnávacie opatrenia – (angl. *positive action* alebo *affirmative action*). Toto slovné spojenie používa **Antidiskriminačný zákon** (ADZ) na označenie opatrení, ktoré môžu prijímať orgány verejnej správy alebo iné právnické osoby na dosiahnutie rovnosti príležitostí v praxi. Môžu byť prijaté na odstránenie alebo zníženie znevýhodnenia z určitých dôvodov a musia byť primerané a nevyhnutné na dosiahnutie cieľa. Právo EÚ hovorí o opatreniach umožňujúcich osobitné výhody znevýhodneným skupinám. Môže sa zdať na prvý pohľad, že takéto opatrenia spôsobujú diskrimináciu, no v skutočnosti sú zamerané na odstránenie a zníženie prípadov nerovnosti. Povinnosť štátov prijať opatrenia na faktické zrovnoprávnenie a vyrovnanie nerovného postavenia upravuje napr. aj čl. 4 CEDAW alebo čl. 2 ods. 2 CERD. Tento druh opatrení môže byť označovaný aj ako „pozitívne“, „špeciálne“ či „osobitné“ opatrenia. Výraz „dočasné“ slúži na vyjadrenie ich dočasného charakteru. (pozri **Antidiskriminačný zákon** a **Rovnosť**) (MD)

Dodatkový protokol k Dohovoru o ochrane ľudských práv a dôstojnosti človeka v súvislosti s aplikáciou biológie a medicíny, o zákaze klonovania ľudských bytostí (ETS č. 168) – Bol otvorený na podpis pre členské štáty RE v Paríži 12.1.1998. Platnosť nadobudol 1.3.2001. Dopĺňa dohovor (ETS č. 164) v otázkach súvisiacich s klonovaním ľudských bytostí. Zakazuje akékoľvek „zásahy zamerané na vytvorenie ľudskej bytosti, ktorá je geneticky zhodná s inou živou alebo mŕtvou ľudskou bytosťou.“ (VF)

Dodatkový protokol k Dohovoru o počítačovej kriminalite, týkajúci sa kriminalizácie činov rasistickej a xenofóbnej povahy spáchaných prostredníctvom počítačových systémov (ETS č. 189) – Bol otvorený na

podpis členským štátom RE, ktoré podpísali Dohovor o počítačovej kriminalite v Štrasburgu 28.1.2003. Platnosť nadobudol 1.3.2006. Vyžaduje rozšírenie rozsahu Dohovoru o počítačovej kriminalite (ETS č. 185), vrátane jeho hmotnoprávných a procesných ustanovení a ustanovení o medzinárodnej spolupráci tak, aby sa vzťahoval aj na činy rasistickej a xenofóbnej propagandy. Z tohto dôvodu preto, okrem harmonizácie prvkov hmotného práva, protokol zlepšuje schopnosť zmluvných strán využívať prostriedky a cesty medzinárodnej spolupráce ustanovené Dohovorom o počítačovej kriminalite. (VF)

Dohovor na ochranu všetkých ľudí pred nedobrovoľným zmiznutím (pozri *Nútené zmiznutie*)

Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (1979) – Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (*Convention on Elimination of All Forms of Discrimination against Women, CEDAW*) je ľudskoprávny dohovor prijatý OSN v roku 1979, je záväzný aj pre Slovenskú republiku. CEDAW je dohovor, ktorý zmluvným štátom ukladá povinnosť zmeniť spoločenské postoje a kultúrne vzorce a praktiky, ktoré sú založené na koncepte podriadenosti alebo nadriadenosti jedného z pohlaví. Požaduje účinné odstránenie diskriminácie žien a umožňuje aj nápravu diskriminačných praktík prostredníctvom zavedenia dočasných osobitných opatrení pre ženy. Monitorovanie dodržiavania dohovoru sleduje **Výbor pre odstránenie diskriminácie žien** OSN, ktorému sú zmluvné štáty povinné predkladať periodické implementačné správy. (KP)

Dohovor o ochrane ľudských práv a dôstojnosti človeka v súvislosti s aplikáciou biológie a medicíny: Dohovor o ľudských právach a biomedicíne (ETS č. 164) (*Convention for the protection of Human Rights and dignity of the human being with regard to the application of biology and medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine, CHRB*) – Bol otvorený na podpis pre členské štáty RE, nečlenské štáty, ktoré sa zúčastnili na jeho vypracovaní a Európske spoločenstvo v Oviade 4.4.1997. Platnosť nadobudol 1.12.1999. Je prvým právne záväzným medzinárodným dokumentom, ktorý sa zameriava na ochranu ľudskej dôstojnosti, práv a slobôd, aby nedošlo k zneužitiu pokroku v oblasti biológie a medicíny. Vychádza z tézy, že záujmy ľudských bytostí musia mať prednosť pred

záujmami vedy alebo spoločnosti. Ustanovuje zásady a zákazy, ktoré sa týkajú genetického a lekárskeho výskumu, súhlasu, práva na súkromný život a informácie, transplantácií orgánov, verejnej diskusie, atď. Zakazuje všetky formy diskriminácie, ktoré vychádzajú z genetickej výbavy človeka a prediktívne genetické testy umožňujú vykonávať len na lekárske účely. Povoľuje genetické inžinierstvo len z preventívnych, diagnostických alebo terapeutických dôvodov a to len vtedy, ak jeho cieľom nie je zmeniť genetickú výbavu potomkov danej osoby. Zakazuje používanie techník rozmnožovania s lekárskou podporou, ktorých cieľom je vybrať si pohlavie dieťaťa, okrem prípadov, že sa tak pomôže predísť vážnej dedičnej chorobe. Vymedzuje pravidlá pre lekárske výskum, zavádzajúc podrobné a presné podmienky, najmä pokiaľ ide o osoby, ktoré nemôžu poskytnúť svoj súhlas. Zakazuje produkciu ľudských embryí na výskumné účely a požaduje primeranú ochranu embryí v prípadoch, že krajiny povoľujú výskum *in vitro*. Uvádza zásadu, podľa ktorej, s výnimkou naliehavých prípadov, musí človek vopred poskytnúť výslovný súhlas s lekárskeým zákrokom, a podľa ktorej môže takýto súhlas kedykoľvek stiahnuť. Lekárske zákroky u osôb, ktoré nie sú schopné poskytnúť súhlas, napríklad u detí a duševne chorých ľudí, možno vykonať len vtedy, ak môžu priniesť reálny a priamy úžitok pre ich zdravie. Ustanovuje, že všetci pacienti majú právo byť informovaní o svojom zdravotnom stave, vrátane výsledkov prediktívnych genetických testov. Uznáva aj právo pacienta nebyť informovaný. Zakazuje odoberať orgány a iné tkanivá, ktoré nemajú schopnosť regenerácie osobám, ktoré nie sú schopné poskytnúť svoj súhlas. Jedinú výnimku za istých okolností predstavuje tkanivo schopné regenerácie (najmä kostná dreň) medzi súrodencami. Uznáva význam podpory verejnej diskusie a konzultácií v týchto otázkach. Jedinými obmedzeniami sú tie, ktoré predpisuje zákon a ktoré sú potrebné v demokratickej spoločnosti v záujme bezpečnosti obyvateľstva, predchádzania trestnej činnosti, ochrany verejného zdravia alebo ochrany práv a slobôd ostatných osôb. Riadiaci výbor pre bioetiku (CDBI) alebo ktorýkoľvek iný výbor poverený Výborom ministrov RE alebo zmluvnými stranami môže požiadať ESLP o poradné stanovisko v súvislosti s právnymi otázkami týkajúcimi sa výkladu dohovoru. (pozri **Dodatkový protokol k Dohovoru o ochrane ľudských práv a dôstojnosti človeka v**

súvislosti s aplikáciou biológie a medicíny, o zákaze klonovania ľudských bytostí) (VF)

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ETS č. 5) - Bol otvorený na podpis pre členské štáty Rady Európy (RE) v Ríme 4.11.1950. Nadobudol platnosť 3.9.1953. Známy je ako **Európsky dohovor o ľudských právach** (EDĽP, v oficiálnych jazykoch RE: *European Convention on Human Rights, ECHR, a Convention européenne des droits de l'homme, CEDH*). Cieľom EDĽP bolo, aby sa niektoré práva a slobody vyhlásené vo **Všeobecnej deklarácii ľudských práv** OSN stali pre zmluvné štáty právne záväzné a dostali sa pod súdnu kontrolu. Na zabezpečenie dodržovania záväzkov prijatých zmluvnými stranami bol zriadený **Európsky súd pre ľudské práva** v Štrasburgu (ESĽP), ktorý môže prijímať a skúmať sťažnosti na údajné porušenia EDĽP zmluvnými štátmi. Súd pôvodne pozostával z dvoch zložiek, Európskej komisie pre ľudské práva, ktorá skúmala prijateľnosť sťažností a vlastného ESĽP, ktorý o sťažnostiach vyhlásených za prijateľné vynášal rozsudky. Súd skúmal podania od jednotlivcov aj podania štátov proti štátom. EDĽP zaručuje občianske práva a slobody nielen pre občanov a občianky zmluvných štátov, ale pre všetky osoby v rámci ich jurisdikcie. Od vzniku pôvodného textu EDĽP bolo vypracovaných 16 dodatkov, tzv. protokolov, ktoré zaručili ďalšie práva a slobody a snažili sa o zavedenie efektívnejšieho spôsobu fungovania ESĽP. V súčasnosti konanie pred ESĽP riadi *Protokol č. 14 k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ktorým sa mení a dopĺňa kontrolný systém dohovoru (CETS č. 194)*, ktorý nadobudol platnosť 1.6.2010. Pokúša sa riešiť problém preťaženia ESĽP a o. i. zavádza efektívnejší mechanizmus „*filtrovania*“ individuálnych sťažností samosudcom a nové kritérium pre prijateľnosť sťažnosti. ESĽP môže odmietnuť sťažnosť v prípade, keď sťažovateľ nebol závažne znevýhodnený. Reforma ESĽP pokračuje v r. 2013 otvorením na podpis protokolov č. 15 (CETS č. 213) a č. 16 (CETS č. 214). *Protokol k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ETS č. 9)* bol otvorený na podpis pre členské štáty RE, signatárov dohovoru v Paríži 20.3.1952 a platnosť nadobudol 18.5.1954. Dodatkový protokol k dohovoru (ETS č. 5) pridáva k základným právam, ktoré dohovor ochraňuje, ďalšie práva: právo na pokojné užívanie majetku, právo na vzdelanie a právo na slobodné voľby s tajným hlasovaním. *Protokol č. 4 k Dohovoru o ochrane*

*ľudských práv a základných slobôd priznávajúci niektoré práva a slobody, iné než tie, ktoré sú už uvedené v dohovore a v prvom dodatkovom protokole k dohovoru (ETS č. 46) bol otvorený na podpis pre členské štáty RE, ktoré sú signatármi dohovoru v Štrasburgu 16.9.1963. Platnosť nadobudol 2.5.1968. Zabezpečuje niektoré práva a základné slobody, ktoré nie sú uvedené v predchádzajúcich textoch (ETS č. 5 a 9): zákaz odňatia slobody pri neplnení zmluvných povinností, právo na slobodu pohybu a voľný výber miesta pobytu, zákaz vyhostenia vlastného občana, zákaz kolektívneho vyhostenia cudzincov. Protokol č. 6 k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd týkajúci sa zrušenia trestu smrti (ETS č. 114) bol otvorený na podpis pre členské štáty RE, ktoré sú signatármi dohovoru v Štrasburgu 28.4.1983. Platnosť nadobudol 1.3.1985. Šiesty protokol sa týka zrušenia trestu smrti. Protokol č. 7 k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ETS č. 117) bol otvorený na podpis pre členské štáty RE, ktoré podpísali dohovor, v Štrasburgu 22.11.1984. Platnosť nadobudol 1.11.1988. Rozširuje zoznam práv, ktoré chráni dohovor (ETS č. 5) a jeho protokoly (ETS č. 9, 46 a 114) o tieto práva: právo cudzincov na procesné záruky v prípade vyhostenia z územia štátu; právo osoby odsúdenej za trestný čin na preskúmanie jej trestu súdom vyššieho stupňa; právo na odškodnenie v prípade justičného omylu; právo nebyť súdený alebo trestaný v trestnom konaní za trestný čin, za ktorý už osoba bola oslobodená spod obžaloby alebo odsúdená (*ne bis in idem*); rovnosť práv a povinností medzi manželmi. Protokol č. 12 k Európskemu dohovoru o ľudských právach, zakazujúci všetky formy diskriminácie (ETS č. 177) bol otvorený na podpis 4.11.2000 a platnosť nadobudol 1.4.2005, keď ho ratifikovalo desať štátov. Pôvodné ustanovenie dohovoru týkajúce sa diskriminácie (čl. 14) má obmedzený rozsah, pretože sa týka iba diskriminácie v prípadoch práv priznaných dohovorom. Protokol odstraňuje toto obmedzenie a zaručuje, že nikto nemôže byť diskriminovaný žiadnym verejným orgánom na akomkoľvek základe. Tento protokol Slovenská republika ešte neratifikovala. Protokol č. 13 k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, týkajúci sa zrušenia trestu smrti za každých okolností (ETS č. 187) bol otvorený na podpis členským štátom RE vo Vilniuse 3.5.2002 a platnosť nadobudol 1.7.2003. Ustanovuje zákaz trestu smrti za všetkých okolností, a to aj za trestné činy spáchané v čase vojny*

a za bezprostrednej hrozby vojny. Od ustanovení tohto protokolu nemožno odstúpiť a nie je prípustná ani žiadna výhrada. *EDLP je v súčasnosti (november 2013) platný v znení Protokolu č. 14.* Úplný text možno nájsť na www.echr.coe.int. Stav podpisov a ratifikácií EDLP a jeho protokolov (ako aj ostatných zmlúv zo série RE – ETS, CETS) a úplný zoznam vyhlásení a výhrad pozri na: <http://www.conventions.coe.int/>). (VF)

Dohovor o ochrane práv všetkých migrujúcich pracovníkov a členov ich rodín – Tento medzinárodný dohovor (*International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, CMV*) patrí medzi dohovory **Medzinárodnej organizácie práce** (MOP). Bol prijatý 18.12.1990 a nadobudol účinnosť v júli 2003. Zatiaľ má 45 zmluvných strán a 7 signatárov, pričom SR ho doteraz nepodpísala. Dohovor nadväzuje na ľudskoprávne dohovory OSN a špeciálne dohovory MOP. Nevytvára žiadne nové práva pre migrujúcich pracovníkov, podporuje dodržiavanie ich ľudských práv a zabezpečenie rovného zaobchádzania s nimi. Upravuje status a ľudské práva migrantov a ich rodín reagujúc na nové situácie a potreby medzinárodného spoločenstva, najmä s ohľadom na rozširujúcu sa migráciu, ktorá sa dotýka miliónov osôb. Zameriava sa na vytváranie rovnakých pracovných podmienok pre migrantky a migrantov ako aj pre pôvodné obyvateľstvo danej krajiny či krajín. Dohovor sa týka celého procesu migrácie, počnúc prípravou, odchodom, tranzitom, až po pobyt v krajine, kde migrant alebo migrantka pracuje. Rovnako sa zohľadňujú aj podmienky návratu do pôvodnej krajiny. Kvôli relatívne nízkej pracovnej migrácii cudzincov na Slovensko nebola dohovoru doteraz venovaná náležitá pozornosť. Prílev cudziniiek a cudzincov do našej krajiny sa však zvyšuje, čím vzniká potreba zaoberať sa touto tematikou komplexne. (PG)

Dohovor o právach dieťaťa (*Convention on the Rights of the Child, CRC*) - Bol prijatý 20.11.1989 v New Yorku a v ČSFR platil od 6.2.1991. Z hľadiska významu, rozsahu a účinnosti je dodnes základnou čítankou detských práv. Znamenal oficiálne ukončenie historicky danej etapy ignorancie a nezájmu o práva dieťaťa a spoločenskej neakceptovateľnosti ich povýšenia na úroveň základných ľudských práv. Jasne nadväzuje na ústrednú myšlienku Deklarácie práv dieťaťa z roku 1959, že „*dieťa pre svoju*

telesnú a duševnú nezrelosť potrebuje osobitú záruku, starostlivosť a zodpovedajúcu právnu ochranu pred narodením i po ňom“ a ďalej ju rozpracúva. Dohovor sa skladá z preambuly a dvoch častí, pričom v prvej obsahovo nosnej časti sú formulované v čl. 1 až 41 všeobecné princípy a špecifické práva či okruhy práv detí. V druhej časti dohovoru, v čl. 42 až 54 sú formulované procedurálne náležitosti implementácie dohovoru a zisťovania pokroku v jeho napĺňaní pred **Výborom pre práva dieťaťa**. Prvý článok uvádza definíciu dieťaťa na účely dohovoru, ktorá sa vďaka jej širokému a konsenzuálnemu poňatiu stala všeobecne akceptovateľnou v národnej legislatíve ako aj v medzinárodnom práve. Dieťaťom sa rozumie „každá ľudská bytosť mladšia ako osemnásť rokov, pokiaľ podľa právneho poriadku, ktorý sa na dieťa vzťahuje, nie je plnoletosť dosiahnutá skôr“. V druhom článku je špecifikovaná antidiskriminačná klauzula dohovoru, ktorá má dve komplementárne zložky – individuálnu a rodinnú. Individuálna zaväzuje, aby boli zabezpečené práva každému dieťaťu rovnako ako dospelým a to vo všetkých ľudskoprávnych dohovoroch, t.j. bez akejkoľvek diskriminácie podľa rasy, farby pleti, pohlavia, jazyka, náboženstva, politického alebo iného zmysľania, národnostného, etnického alebo sociálneho pôvodu, majetku, telesnej alebo duševnej nespôsobilosti, rodu a iného postavenia dieťaťa. Zároveň nadväzuje na nediskrimináciu na základe rodinného prostredia, t.j. ukladá, aby bolo dieťa chránené pred všetkými formami diskriminácie alebo trestania, ktoré vyplývajú z postavenia, činnosti, názorov alebo presvedčenia jeho rodičov, zákonných zástupcov alebo členiek a členov rodiny. Z filozofického hľadiska je principiálnym posunom v chápaní práv dieťaťa čl. 3 dohovoru. Postulát najlepšieho záujmu dieťaťa má zásadné teoreticko-právne ako aj procesnoprávne dôsledky. Články 2 a 3 spolu s článkami 6 (právo na život a rozvoj) a 12 (právo dieťaťa byť vypočuté) tvoria štyri základné princípy dohovoru a sú nosnými piliermi ochrany práv detí. Ďalších 36 článkov dohovoru sa týka špecifických práv dieťaťa a špecifických situácií, v ktorých musí byť dieťa chránené. Ide o tieto práva: právo na meno, rodičov a ich starostlivosť, právo na slobodu myslenia, na súkromie, informácie, zdravotnú starostlivosť, vzdelanie, sociálne výhody a ďalšie. Všetky práva vyplývajúce z dohovoru tvoria východiská a kostru celej legislatívy týkajúcej sa detí – občianskeho, rodinného či trestného práva. Zvlášť významné sú v

celom systéme sociálnej legislatívy či rôznych stratégiách sociálneho rozvoja, kde sú priamo alebo sprostredkované prenesené do konkrétnych opatrení a postupov pre ich implementáciu v celej šírke sociálneho života. Dohovor má nepochybne zásadný význam a vytvára „strechu“ pre všetky ostatné dohovory a národné legislatívy takmer všetkých krajín sveta. (PG)

Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím (2006) – Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD*) je medzinárodný ľudskoprávny dohovor nového typu. Popritom, že konštatuje, že osoby so zdravotným postihnutím sú oprávnené ku všetkým ľudským právam, špecifikuje prostriedky a nástroje implementácie, výkonu a vymáhateľnosti týchto práv. Zakotvuje povinnosť štátov vytvoriť účinné vnútroštátne koordinačné, monitorovacie a participatívne mechanizmy pre implementáciu dohovoru. Monitorovanie dodržiavania dohovoru na medzinárodnej úrovni plní **Výbor pre práva osôb so zdravotným postihnutím**, ktorému Slovenská republika predložila svoju prvú implementačnú správu v r. 2012. (KP)

Dohovor o právnom postavení utečencov (*Convention relating to the Status of Refugees, 1951*) – Nadobudol platnosť v r. 1954. Definuje práva utečencov, najmä právo nebyť nútený k návratu do krajín, kde sú v ohrození. Dohovor sa tiež zaoberá najrôznejšími aspektmi každodenného života utečencov a utečieniek, vrátane práva na prácu, vzdelanie, štátnu pomoc a sociálne zabezpečenie a práva na cestovné doklady. Dohovor ratifikovalo 145 štátov. *Protokol týkajúci sa právneho postavenia utečencov* (1967) zabezpečuje univerzálnu platnosť dohovoru, ktorá sa pôvodne vzťahovala iba na utečencov z druhej svetovej vojny. (pozri: <http://treaties.un.org/> (VF))

Dohovor o zabránení a trestaní zločinu genocídy (*Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, CPPCG*) – Bol jedným z prvých medzinárodných dohovorov OSN. Podpísaný bol 9. 12. 1948 a do platnosti vstúpil 12.1.1951. Bol priamou reakciou na hrôzy 2. svetovej vojny a bol prijatý v snahe predísť v budúcnosti takým zverstvám, akým bol Holokaust. Tvorba dohovoru trvala tri roky, čo bola na takéto procesy a dokument veľmi krátka doba. Tento dohovor bol a je dôležitý z mnohých dôvodov. Obsahuje právnu definíciu pojmu genocídy ako aj záväzok štátov

zabraňovať zločinu genocídy a trestať ho. Zároveň predznamenáva aj existenciu Medzinárodného trestného súdu. Dohovor definuje genocídu v čl. 2 ako ktorýkoľvek z vymedzených činov „spáchaných v úmysle zničiť úplne alebo čiastočne niektorú národnú, etnickú, rasovú alebo náboženskú skupinu ako takú“. Zločin genocídy zahŕňa nielen fyzickú likvidáciu príslušníkov skupiny, ale aj ublíženie na zdraví, spôsobenie takých životných podmienok, ktoré majú privodiť úplné alebo čiastočné fyzické zničenie skupiny ľudí, vykonanie opatrení smerujúcich k tomu, aby sa v takejto skupine bránilo rodeniu, alebo násilné prevádzanie detí z jednej takejto skupiny do druhej. Dohovor bol v Československu prijatý 9. 12. 1948 a do platnosti vstúpil v r. 1951. V československej Zbierke zákonov bol publikovaný v r. 1955 (32/1955 Zb.). Žiaľ, samotný dohovor nedokázal predísť ďalším genocídami dvadsiateho storočia. V sedemdesiatych rokoch Červení Kméri vyhubili v Kambodži takmer dva milióny občanov, v r. 1986 až 1989 prebiehala v Iraku genocída etnických Kurdov chemickými zbraňami, v roku 1994 v Rwande zahynulo osemsto tisíc príslušníkov kmeňa Tutsi v priebehu troch mesiacov, tisíce zomreli v Bosne a Hercegovine v r. 1995 a približne štyristotisíc v sudánskom Darfúre v r. 2003 až 2010. Práve kvôli ustanovenej povinnosti zmluvných strán konať, sa štáty často zdráhali pomenovať prebiehajúce masové vraždenie ako genocídu. Medzinárodné spoločenstvo potom často konalo príliš pomaly a príliš neskoro, aby vraždenie dokázalo efektívne a včas zastaviť. Aj preto v r. 2005 prijala OSN iniciatívu *Zodpovednosť ochraňovať (Responsibility to Protect, známu aj pod skratkou R2P)*, ktorá mení definíciu štátnej suverenity tak, že zahŕňa zodpovednosť ochraňovať vlastné obyvateľstvo pred masovými zverstvami, vrátane genocídy. Od r. 2002 pôsobí v Haagu Medzinárodný súdny dvor, do ktorého kompetencie spadá aj súdenie trestných činov genocídy podľa definície obsiahnutej v tomto dohovore. (pozri **Genocída** a **Medzinárodný súdny dvor**) (DK)

Dohovor proti mučeniu a inému krutému, neľudskému a ponižujúcemu zaobchádzaniu či trestaniu (*Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, CAT*) – Dohovor OSN z r. 1984, platnosť nadobudol v r. 1987, ratifikovalo ho 154 štátov. Označuje mučenie za medzinárodne uznávaný zločin, ukladá štátom povinnosť predchádzať podobným činom a trestať ich páchatelov. Ďalej hovorí, že

mučenie nemôže byť odôvodnené žiadnymi výnimočnými okolnosťami, ani tým, že sa vykonávalo na príkaz. Kontrolným orgánom dohovoru je Výbor proti mučeniu, ktorý posudzuje správy štátov a sťažnosti jednotlivcov a je oprávnený začať vyšetrovanie štátov, ktoré sú podozrivé z mučenia. (pozri: <http://treaties.un.org/>) (VF)

Dohovor Rady Európy o boji proti obchodovaniu s ľuďmi (CETS č. 197) – Bol otvorený na podpis členským štátom RE, nečlenským štátom, ktoré sa zúčastnili na jeho vypracovaní a Európskej únii, vo Varšave 16.5.2005. Platnosť nadobudol 1.2.2008. Dohovor je komplexná zmluva zameraná predovšetkým na ochranu obetí obchodovania s ľuďmi a posilnenie ochrany ich práv. Zameriava sa tiež na prevenciu obchodovania s ľuďmi, ako aj trestné stíhanie obchodníkov. Dohovor sa uplatňuje na všetky formy obchodovania s ľuďmi, či už národné, alebo medzinárodné, spojené, alebo nespojené s organizovaným zločinom. Uplatňuje sa na kohokoľvek, kto je obeťou obchodovania: ženy, mužov alebo deti a na akúkoľvek formu vykorisťovania, či už sexuálne vykorisťovanie, nútenú prácu alebo služby, atď. Na základe dohovoru bol ustanovený monitorovací mechanizmus prostredníctvom skupiny expertiek a expertov pre boj proti obchodovaniu s ľuďmi (*The Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings, GRETA*), ktorý funguje jednotlivo pre každú zmluvnú stranu dohovoru a je rozdelený do kôl. (VF)

Dohovor Rady Európy o ochrane detí pred sexuálnym vykorisťovaním a zneužívaním (CETS č. 201) – Otvorený na podpis členským štátom RE, nečlenským štátom, ktoré sa zúčastnili na jeho príprave, rovnako ako EÚ, na Lanzarote 25.10.2007. Platnosť nadobudol 1.7.2010. Definuje rôzne formy sexuálneho zneužívania detí ako trestné činy, vrátane zneužívania páchaného v domácnosti alebo v rodine, s použitím sily, donútenia alebo hrozby. Preventívnymi opatreniami voči týmto javom má byť monitoring, vzdelávanie a školenie ľudí, ktorí pracujú s deťmi a informovanosť detí o rizikách, aby sa pred nimi vedeli chrániť. Dohovor sa zaoberá kontrolnými opatreniami voči páchatelom a potenciálnym páchatelom. Ustanovuje tiež programy na podporu obetí, povzbudzuje ľudí, aby hlásili, ak majú podozrenie zo sexuálneho vykorisťovania a zneužívania a odporúča zriaďovanie telefónnych a internetových liniek dôvery pre deti.

Zabezpečuje tiež, že niektoré druhy správania sú klasifikované ako trestné činy. Ide najmä o účasť na akýchkoľvek sexuálnych aktivitách s dieťaťom a na detskej prostitúcii a pornografii. Dohovor kriminalizuje kontaktovanie detí na sexuálne účely („grooming“) a „sexuálnu turistiku“. Stanovuje, že jednotlivci môžu byť stíhaní za niektoré trestné činy, aj keď boli spáchané v zahraničí. Špeciálne chráni detské obeť, napr. pokiaľ ide o spôsob vypočúvania a celý priebeh súdneho konania, a to najmä s ohľadom na ich identitu a súkromie. Dohovor doteraz ratifikovalo 29 krajín, Slovensko ho podpísalo v r. 2009, ale dosiaľ nebol ratifikovaný. (PG)

Dohovor Rady Európy o prístupe k úradným dokumentom (CETS č. 205) – Bol otvorený na podpis členským štátom RE a pristúpeniu nečlenských štátov a všetkých medzinárodných organizácií v Tromsø dňa 18.6.2009. Účinnosť nadobudne ratifikáciou desiatimi zmluvnými stranami. Dohovor je prvým záväzným medzinárodným právnym nástrojom, ktorý uznáva všeobecné právo na prístup k úradným dokumentom v držbe orgánov verejnej správy. Transparentnosť verejných orgánov je kľúčovým prvkom dobrej správy verejných vecí. Ukazuje, či je spoločnosť skutočne demokratická a pluralistická. Právo na prístup k úradným dokumentom je dôležité tiež v záujme osobného rozvoja ľudí a uplatňovania základných ľudských práv. Posilňuje legitimitu verejných orgánov v očiach verejnosti a jej dôveru v ne. Stanovuje právo na prístup k úradným dokumentom. Obmedzenia tohto práva sú prípustné iba za účelom ochrany niektorých záujmov, národnej bezpečnosti, obrany a súkromia. Stanovuje minimálne normy, ktoré sa majú použiť pri spracovávaní žiadostí o prístup k úradným dokumentom. Skupina odborníkov a odborníkov pre prístup k úradným dokumentom bude sledovať implementáciu tohto dohovoru zmluvnými stranami. (VF)

Dohovor Rady Európy o predchádzaní a boji proti násiliu páchanému na ženách a domácemu násiliu (CETS č. 210) – Bol otvorený na podpis členským štátom RE, nečlenským štátom, ktoré sa zúčastnili na jeho príprave a Európskej únii v Istanbule dňa 11.5.2011 (zvykne sa nazývať aj Istanbulský dohovor). Účinnosť nadobudne ratifikáciou 10 zmluvnými stranami, vrátane najmenej 8 členských štátov RE. Dohovor je novým medzníkom, pretože otvára cestu k vytvoreniu paneurópskeho právneho

rámca na ochranu žien pred všetkými formami násilia a prevenciu, stíhanie a odstránenie násilia páchaného na ženách a domáceho násilia. Dohovor tiež ustanovuje osobitný kontrolný mechanizmus (GREVIO) s cieľom zabezpečiť účinnú implementáciu ustanovení dohovoru zmluvnými stranami. (VF)

Domáce násilie - Násilím je každá forma ubližovania, prejavu nadvlády, vyhrážania sa, zneužívania moci, fyzického a sexuálneho nátlaku. Konflikt nie je násilím, ak sa v ňom stretnú rovnocenné strany. Násilie sa deje vtedy, keď jedna strana zneužije prevahu moci. Domáce násilie je špecifická forma násilia, je to psychické, fyzické, sexuálne násilie, ktoré sa vyskytuje v rodine a domácnosti, pretrváva dlhodobo a hlavne je často skryté. Násilie môže smerovať od ktoréhokoľvek člena alebo členky rodiny k inej členke alebo inému členovi rodiny. Môže ho páchať muž na ženu, žena na mužovi, rodič na dieťati, dieťa na rodičovi, aj deti medzi sebou. Najčastejšie sa ho dopúšťajú muži na ženách a rodičia na deťoch. Násilie na ženách je závažným sociálnym problémom, ktorý ohrozuje bezpečnosť, telesnú a duševnú integritu žien. V súvislosti s násilím panuje veľa nesprávnych, ale pevne zakorenených predstáv, napríklad, že násilie je dôsledkom alkoholu, chudoby, nezamestnanosti, vyskytuje sa len v istých sociálnych vrstvách, že je to duševná choroba. Skutočnou príčinou násilia je nerovnocenné postavenie žien voči mužom v spoločnosti, ako aj detí voči rodičom v rodine, pretrvávajúce rodinných stereotypov a tradičných patriarchálnych vzorov správania. Na Slovensku je silná tendencia klásť dôraz na význam rodiny, najmä tradičnej rodiny. Právo na súkromie rodiny je vysoko uznávanou a zdôrazňovanou hodnotou, preto ľudia spravidla nezvyknú zasahovať do toho, čo sa všeobecne považuje za súkromnú vec medzi mužom a ženou, rodičmi a deťmi, aj keď vedia, že v rodine dochádza k násiliu. Právo na súkromie rodinného a manželského života však neznamená, že manžel má právo zločinne napádať svoju manželku a deti, ani to, že okolie a profesionálni pracovníci a pracovníčky môžu tento problém ignorovať. Násilné činy v rodine sú trestné činy a trestné je aj neoznámenie násilia a nezabránenie násiliu. (PG)

Domorodí obyvatelia, práva domorodých obyvateľov (pozri *Práva tretej generácie*)

Dôstojnosť, právo na ochranu ľudskej dôstojnosti – Ľudská dôstojnosť, vychádzajúca z jedinečnosti každého jednotlivca, je východiskovým bodom ľudských práv. Je ňou obdarený každý človek, bez ohľadu na rasu, národnosť, rod, štátnu príslušnosť, či iné sociálne atribúty. Z nej vyplýva nedeliteľnosť, nescudziteľnosť, univerzálnosť ľudských práv, pretože je daná každej ľudskej bytosti už od narodenia a práve ľudské práva sú prostriedkom na jej naplnenie. Ich uplatňovanie zabezpečuje istú kvalitu života, nielen holé prežitie. Ich zmyslom je naplnenie ľudského života v dôstojnosti. Pojem dôstojnosti siaha do starovekého Ríma. Je odvodený od latinského slova *dignitas*, ktorý okrem samotnej vrodenej dôstojnosti – stavu bytia hodného úcty a rešpektu – zahŕňal aj spoločenský status a morálnu integritu jednotlivca. Ochrana ľudskej dôstojnosti patrí k základným psychologickým potrebám človeka. Dôstojnosť je naplnená vtedy, keď nie sú systematicky narúšané potreby človeka patriť a zaradiť sa do nejakého ľudského spoločenstva, byť vypočutý a rešpektovaný, byť pochopený, byť akceptovaný taký aký je, s jeho identitou, aby sa mu dostávalo rovného zaobchádzania, aby mal slobodu rozhodnúť o vlastnom osude. Narušenie a obzvlášť dlhodobé porušovanie potrieb dôstojnosti – dlhodobý stav poníženia jednotlivca či skupiny – vedie k reakciám: izolácii či depresii, ale i hnevu, nenávisti či násiliu. V medzinárodnom práve sa na dôstojnosť kladie stále väčší dôraz. Na vrodenuú dôstojnosť sa odvoláva už Charta OSN, či Preambula Všeobecnej deklarácie ľudských práv. Historicky sa pôvod ľudských práv odvodzoval predovšetkým od koncepcie prirodzených práv. Až v posledných rokoch sa stal pojem dôstojnosti v medzinárodnom spoločenstve natoľko centrálny, že predstavuje, napríklad celú prvú hlavu **Charty základných práv EÚ**. (DK)

Dôvody diskriminácie (pozri **Antidiskriminačný zákon**)

E

Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov – (ETS č. 148) –

Bola otvorená na podpis pre členské štáty RE v Štrasburgu 5.11.1992. Platnosť nadobudla 1.3.1998. Jej cieľom je chrániť a podporovať historické regionálne alebo menšinové jazyky Európy. Dôvodom jej prijatia je, na jednej strane, udržiavať a rozvíjať kultúrne tradície a dedičstvo Európy, a na strane druhej, rešpektovať neodcudziteľné a všeobecne uznávané právo používať regionálny alebo menšinový jazyk v súkromnom a verejnom živote. Charta vymedzuje ciele a zásady, ktoré sa zmluvné strany zaväzujú aplikovať vo vzťahu ku všetkým regionálnym alebo menšinovým jazykom, ktorými sa hovorí na ich území: rešpektovanie geografickej oblasti každého jazyka; potrebu ich propagácie; uľahčenie a povzbudzovanie používania regionálnych alebo menšinových jazykov slovom aj písmom, vo verejnom aj v súkromnom živote (prostredníctvom primeraných opatrení na ich výučbu a štúdium, medzinárodných výmen v prípade jazykov, ktoré sa v rovnakej alebo podobnej forme používajú v iných štátoch). Charta ďalej vymedzuje rad konkrétnych opatrení na podporu používania regionálnych alebo menšinových jazykov vo verejnom živote. Opatrenia sa vzťahujú na tieto oblasti: školstvo, justícia, správne orgány a verejnoprospešné služby, médiá, kultúrne aktivity a zariadenia, hospodárske a sociálne aktivity a cezhraničné výmeny. Každá zmluvná strana sa zaväzuje aplikovať najmenej tridsaťpäť odsekov alebo pododsekov opatrení, ktoré si sama vyberie, vrátane viacerých povinných opatrení vybraných zo "základného jadra". Každá zmluvná strana musí navyše vo svojej ratifikačnej listine alebo listine o prijatí alebo schválení špecifikovať každý regionálny alebo menšinový jazyk alebo úradný jazyk, ktorý sa v menšej miere používa na celom jej území alebo jeho časti, a na ktorý sa vzťahujú vybrané odseky. Vykonávanie charty kontroluje výbor odborníčov a odborníkov, ktorý pravidelne skúma správy predkladané zmluvnými stranami. (VF)

Európska sieť inštitúcií pre rovné zaobchádzanie (EQUINET) (pozri *Slovenské národné stredisko pre ľudské práva*)

Európska sieť ombudsmanov pre deti (ENOC) – Bola založená v r. 1997 a združuje nezávislé ľudsko-právne inštitúcie pre deti z 23 krajín Európy. Jej hlavným cieľom je povzbudiť všetky krajiny k plnej implementácii záväzkov,

ktoré vyplývajú z Dohovoru OSN o právach dieťaťa. Ďalšími cieľmi sú podpora kolektívneho lobingu za práva detí, vrátane rozvoja nezávislých úradov detských ombudsmanov a výmena informácií, prístupov a stratégií medzi jednotlivými krajinami. Nezávislú advokáciu a ochranu práv detí zabezpečujú v mnohých krajinách aj mimovládne organizácie. Ich úlohu uznáva aj Výbor OSN pre práva dieťaťa a zároveň odporúča čo najužšiu spoluprácu úradov ombudsmana a mimovládnych organizácií, pričom sa ako veľmi efektívne javí formovanie koalície mimovládnych organizácií pracujúcich pre deti a s deťmi. ENOC požaduje od svojich členov, ktorými sú úrady detských ombudsmanov, v prvom rade garanciu ich nezávislosti, profesionality a otvorenosti deťom. Vo všeobecnosti ide o dodržiavanie tzv. *Parížskych princípov*, ktoré v r. 1993 prijala OSN a sú základnými pravidlami fungovania nezávislých ľudsko-právnych inštitúcií. Výbor OSN pre práva dieťaťa už dlhodobo odporúča Slovenskej republike zriadenie úradu detského ombudsmana. V r. 2013 vznikla odborná skupina, ktorá pod gesciou Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR pripravuje zákon o zriadení tohto úradu najneskôr v prvom polroku 2014. (PG)

Európska sociálna charta (ETS č. 35) – Bola otvorená na podpis pre členské štáty RE v Turíne 18.10.1961. Platnosť nadobudla 26.2.1965. Zaručuje 19 základných sociálnych a hospodárskych práv. Ciele, ktoré sa zmluvné strany zaväzujú presadzovať, sú vymedzené v časti I charty. Charta ustanovuje, že každý štát, ktorý si želá stať sa jej zmluvnou stranou, sa musí zaviazat', že bude viazaný aspoň 10 článkami (z 19 článkov) alebo 45 očíslovanými odsekmi časti II charty. Každý štát však musí prijať aspoň 5 zo 7 článkov považovaných za osobitne významné, konkrétne: právo na prácu, právo na organizovanie sa, právo na kolektívne vyjednávanie, právo na sociálne zabezpečenie, právo na sociálnu a lekársku pomoc, právo na sociálnu, právnu a hospodársku ochranu rodiny a právo na ochranu a pomoc pre migrujúcich pracovníkov a ich rodiny. Charta obsahuje ustanovenia zamerané na zabezpečenie dodržiavania prijatých záväzkov. Ustanovuje systém dohľadu v podobe správ, ktoré zmluvná strana raz za dva roky predkladá na posúdenie Európskemu výboru pre sociálne práva (ECSR). Výbor sa skladá z 15 nezávislých a nestranných odborníkov a odborníkov volených Výborom ministrov RE na 6-ročné funkčné obdobie, ktoré možno raz predĺžiť. Jeho úlohou je posúdiť súlad zákonov a praxe zmluvného štátu

s ustanoveniami charty. Pokiaľ ide o správy zmluvných strán, výbor prijíma závery, pokiaľ ide o kolektívne sťažnosti, prijíma rozhodnutia. Výbor ministrov RE môže prijať potrebné odporúčania pre dotknuté vlády. *Dodatkový protokol k Európskej sociálnej charte (ETS č. 128)* bol otvorený na podpis pre členské štáty RE, ktoré sú signatármi charty v Štrasburgu 5.5.1988. Platnosť nadobudol 4.9.1992. Cieľom protokolu je rozšíriť ochranu sociálnych a hospodárskych práv zaručených Európskou sociálnou chartou (ETS č. 35), najmä: právo pracovníčok a pracovníkov na rovné príležitosti a rovné zaobchádzanie v otázkach zamestnania a povolania bez diskriminácie z dôvodu pohlavia; právo pracovníčok a pracovníkov na informácie a konzultácie v rámci podniku; právo pracovníčok a pracovníkov zapájať sa do vytvárania a zlepšovania pracovných podmienok a pracovného prostredia v podniku; právo starších osôb na sociálnu ochranu. *Protokol, ktorým sa mení a dopĺňa Európska sociálna charta (ETS č. 142)* bol otvorený na podpis pre členské štáty RE, ktoré podpísali chartu, v Turíne 21.10.1991. Platnosť nadobudne po ratifikácii všetkými zmluvnými stranami charty (ETS č. 35). Podstatne zdokonaľuje kontrolný mechanizmus charty (ETS č. 35). Spresňuje funkcie obidvoch hlavných kontrolných orgánov, Výboru nezávislých expertiek a expertov (zúženého orgánu zloženého z nezávislých osôb) a vládneho výboru (zloženého z predstaviteľov každej zmluvnej strany). Zároveň posilňuje politickú úlohu Výboru ministrov a Parlamentného zhromaždenia RE. Posilňuje účasť sociálnych partnerov a mimovládnych organizácií. *Dodatkový protokol k Európskej sociálnej charte, ktorým sa ustanovuje systém kolektívnych sťažností (ETS č. 158)* bol otvorený na podpis pre členské štáty RE v Štrasburgu 9.11.1995. Platnosť nadobudol 1.7.1998. Protokol je jedným z opatrení, ktorých cieľom je zlepšiť efektívne presadzovanie sociálnych práv zaručených v charte (ETS č. 35). Sociálnym partnerom a mimovládny organizáciám umožňuje predkladať kolektívne sťažnosti proti neuspokojivému uplatňovaniu charty. Sťažnosť sa má adresovať generálnemu tajomníkovi, ktorý o nej informuje dotknutú zmluvnú stranu a okamžite ju odovzdá Výboru nezávislých expertiek a expertov. Na základe ich správy Výbor ministrov RE prijme rezolúciu, alebo ak Výbor nezávislých expertiek a expertov zistí, že charta sa neuplatňuje uspokojivým spôsobom, prijme dvojtretinovou väčšinou hlasujúcich členiek a členov odporúčanie

adresované dotknutej zmluvnej strane. Protokol má takisto za cieľ povzbudiť záujem sociálnych partnerov a mimovládnych organizácií o chartu. (VF)

Európska sociálna charta (revidovaná) (ETS č. 163) - Bola otvorená na podpis pre členské štáty RE v Štrasburgu 3.5.1996. Platnosť nadobudla 1.7.1999. Cieľom novej charty je presadzovať medzinárodné záruky základných sociálnych a hospodárskych práv. Prihliada na doterajší vývoj od roku 1961, keď bola charta prijatá. Je medzinárodným zmluvným dokumentom, ktorý v rámci jediného nástroja zakotvuje všetky práva zaručené chartou (ETS č. 35) z r. 1961, jej dodatkovým protokolom (ETS č. 128) z r. 1988, a pridáva tieto nové práva: právo na ochranu pred chudobou a sociálnym vylúčením; právo na bývanie; právo na ochranu v prípade skončenia pracovného pomeru; právo na ochranu proti sexuálnemu obťažovaniu na pracovisku a proti iným formám obťažovania; právo pracovníčok a pracovníkov s rodinnými povinnosťami na rovné príležitosti a rovné zaobchádzanie; práva zástupcov pracovníčok a pracovníkov v podnikoch. Novelizácia: posilnenie zásady nediskriminácie; posilnenie rovnosti pohlaví vo všetkých oblastiach, na ktoré sa vzťahuje charta; vyššia ochrana materstva a sociálna ochrana matiek; vyššia sociálna, právna a hospodárska ochrana zamestnaných detí; vyššia ochrana postihnutých osôb. Na uplatňovanie novej charty sa vzťahuje rovnaký kontrolný systém ako na chartu z r. 1961, uvedený v protokole (ETS č. 142) z r. 1991 a v protokole (ETS č. 158) z r. 1995, ktorým sa ustanovuje systém kolektívnych sťažností. (VF)

Európska únia (EÚ) – EÚ je medzinárodná organizácia v súčasnosti združujúca na vysokom stupni zjednotenia 28 štátov Európy. Členské štáty preniesli (delegovali) výkon časti svojich práv na EÚ. Zmluva o EÚ označuje túto organizáciu ako priestor „slobody, bezpečnosti a práva, v ktorom je zaručený voľný pohyb osôb“. Jej základ tvorili tri európske organizácie založené po 2. svetovej vojne za účelom znemožnenia ďalších vojen v Európe reguláciou obchodu s uhlím a oceľou (neskôr aj atómovou energiou), ako základnými prvkami potrebnými pre rozvoj zbrojárskeho priemyslu. Boli nimi Európske spoločenstvo uhlia a ocele (Paríž, 1951), Európske hospodárske spoločenstvo (Rím, 1957) a Európske spoločenstvo

atómovej energie (Rím, 1957). EÚ vznikla v r. 1993 na základe tzv. Maastrichtskej zmluvy, ktorá bola viackrát menená a doplnená. Naposledy Lisabonskou zmluvou platnou od decembra 2009, ktorá zaviedla viaceré podstatné zmeny v právnom systéme fungovania EÚ. Základný rozdiel oproti OSN alebo Rade Európy tkvie v tom, že právne akty prijaté orgánmi EÚ sú právne záväzné v členských štátoch. Niektoré právne akty majú priamy účinok a zaväzujú priamo fyzické i právnické osoby i orgány štátnej moci v členských štátoch bez potreby osobitného vyjadrenia súhlasu členského štátu (formou podpisu a ratifikácie) ako je to potrebné pri medzinárodných zmluvách OSN či Rady Európy. EÚ vykazuje v niektorých prvkoch podobné charakteristiky ako štát. Právo EÚ v určitej miere upravuje takmer všetky oblasti života človeka. V niektorých má výlučnú právomoc rozhodovať EÚ, v niektorých výlučne členské štáty a v niektorých ide o delenu právomoc štátu a EÚ. EÚ je založená na zásadách slobody, demokracie, dodržiavania ľudských práv a základných slobôd a právneho štátu, ktoré sú spoločné všetkým členským štátom. Organizácia rešpektuje základné ľudské práva, ktoré zaručuje EDĽP a ktoré vyplývajú z ústavných tradícií členských štátov, ako základných princípov práva spoločenstva. Z hľadiska ľudských práv sú významným prínosom práva EÚ tzv. antidiskriminačné smernice, ktoré záväzným spôsobom upravujú zásadu rovného zaobchádzania a ktoré je každý členský štát povinný prebrať do svojho právneho poriadku. (pozri **Antidiskriminačný zákon** a **Charta základných práv EÚ**) (MD)

Európsky dohovor na zabránenie mučenia a neľudského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania (ETS č. 126) – Bol otvorený na podpis pre členské štáty RE v Štrasburgu 26.11.1987, platnosť nadobudol 1.2.1989. Dohovor ustanovuje vytvorenie Európskeho výboru na zabránenie mučenia a neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania (CPT), ktorý má právo navštíviť všetky miesta, na ktorých sa nachádzajú osoby zbavené slobody na základe rozhodnutia verejného orgánu. Výbor zložený z nezávislých odborníkov a odborníkov môže dávať odporúčania a navrhovať zlepšenia, na posilnenie ochrany osôb pred mučením a neľudským alebo ponižujúcim zaobchádzaním alebo trestaním. Tento preventívny mimosúdny mechanizmus je významným doplnkom systému ochrany, ktorý už existuje na základe EDĽP (ETS č. 5). *Protokol č. 1 k*

Európskemu dohovoru na zabránenie mučenia a neľudského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania (ETS č. 151), otvorený na podpis pre členské štáty RE, ktoré podpísali dohovor, v Štrasburgu 4.11.1993. Platnosť nadobudol po ratifikácii všetkými zmluvnými stranami dohovoru (ETS č. 126) 1.3.2002. Prvý protokol "otvára" dohovor (ETS č. 126) tým, že Výboru ministrov RE poskytuje možnosť vyzvať ktorýkoľvek nečlenský štát, aby k nemu pristúpil. *Protokol č. 2 k Európskemu dohovoru na zabránenie mučenia a neľudského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania (ETS č. 152)*, otvorený na podpis pre štáty, ktoré podpísali dohovor, alebo k nemu pristúpili, v Štrasburgu 4.11.1993. Platnosť nadobudol po ratifikácii všetkými zmluvnými stranami dohovoru (ETS č. 126) 1.3.2002. Prináša zmeny technickej povahy. Obsahuje ustanovenie, podľa ktorého sú členovia CPT zaradení na účely volieb do jednej z dvoch skupín, aby sa zabezpečila výmena polovice členstva výboru raz za dva roky. Ustanovuje, že členov CPT možno znova zvoliť dvakrát a nie raz, ako tomu bolo dovtedy. (VF)

Európsky dohovor o ľudských právach (pozri *Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd*)

Európsky súd pre ľudské práva (ESĽP) – Sídli v Štrasburgu a je súčasťou Rady Európy. Je kontrolným orgánom *Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd* (ETS č. 005). Tvorí ho v súčasnosti 47 sudcov a sudkýň. Ich počet je zhodný s počtom zmluvných strán tohto dohovoru. Po vyčerpaní vnútroštátnych prostriedkov nápravy sa na ESĽP môžu obrátiť so sťažnosťou osoby, ktoré tvrdia, že zmluvný štát porušil ich základné práva a slobody zaručené EDĽP. Na ESĽP sa môžu obrátiť aj štáty s medzištátnymi žalobami. Rozsudky ESĽP sú záväzné pre zmluvné štáty, ktorých sa rozsudok týka. Viac ako päťdesiatročná činnosť ESĽP vytvorila bohatú judikatúru, interpretáciu EDĽP pri rozhodovaní konkrétnych prípadov. Je verejne prístupná v databáze HUDOC v angličtine alebo francúzštine, ktoré sú oficiálnymi jazykmi ESĽP. Veľký počet rozsudkov ESĽP je preložených do jazykov zmluvných štátov. Činnosť ESĽP významne ovplyvňuje ochranu ľudských práv v štátoch, ktoré sú členmi RE, ale má vplyv aj v iných častiach sveta. ESĽP je v ostatných rokoch preťažený v dôsledku obrovského prílevu

sťažností. Riešením má byť reforma spočívajúca vo zvýšení efektívnosti konania, ktorá postupne prebieha. (VF)

F

Fašizmus (pozri *Totalitné režimy*)

G

Generácie ľudských práv – Karel Vašák, právnik českého pôvodu, rozčlenil jednotlivé ľudské práva do troch kategórií. Nazval ich podľa hesiel Francúzskej revolúcie: *Liberté*, čiže Sloboda, označujúcou prvú generáciu práv občianskych a politických, *Égalité*, Rovnosť, označujúcou druhú generáciu práv hospodárskych, sociálnych a kultúrnych a *Fraternité*, Bratstvo, označujúce tretiu generáciu práv solidarity. Tri generácie ľudských práv zároveň opisujú sekvenciu historického vývoja katalógu ľudských práv. Je to história zápasu a vyjednávania občanov a občianok s mocou o zabezpečenie a ochranu ľudských potrieb a o prístup k rozhodovaciemu procesu a účasť na ňom. Prvé úsilie o získanie práv, v 18. a 19. storočí, sa týkali občianskych a politických práv, práv prvej generácie. Ich naplnenie sa uskutočňovalo prostredníctvom postupného rozširovania volebného práva a práv participácie na politickom procese. Hospodárske, sociálne a kultúrne práva druhej generácie sa rozšírili prevažne v dvadsiatom storočí zabezpečením prístupu k vzdelaniu, zdravotníctvu, systémom sociálnej ochrany a pod. Práva solidarity, čiže práva tretej generácie, sú právami 21. storočia. Týkajú sa problémov, ktoré sa vzťahujú na celé ľudstvo a ktoré vyvstali z vyčerpávania prírodného bohatstva, ničenia životného prostredia, konfliktov medzi národmi a pod. a ktoré si vyžadujú koordinované úsilie všetkých štátov na ich odstránenie. (pozri **Občianske a politické práva, Hospodárske a sociálne práva, Kultúrne práva a Práva tretej generácie**) (DK)

Genocída – Dvadsiate storočie bolo storočím najväčších ozbrojených medzinárodných konfliktov, etnických čistiek, pogromov, odsunov obyvateľstva, ktoré tieto konflikty priniesli. Žiaľ, masové vyvražďovanie

obyvateľstva nebolo v ľudskej histórii novinkou. Archeológia poskytuje dôkazy, že už v staroveku dochádzalo k vyhladzovaniu celých ľudských usadlostí. Rozsah vyvražďovania sa však stupňoval s procesom modernizácie štátov a ich snahou rozšíriť svoje územie a moc. Kolonizácia viedla k masovým vraždám a otroctvu mnohých miliónov ľudí. Kráľ Leopold, ktorý mal kolóniu Konga v osobnom vlastníctve, bol zodpovedný za smrť vyše desiatich miliónov domácich obyvateľov. V dnešnom Turecku počas prvej svetovej vojny zahynuli milióny Arménov. Napriek pokusom medzinárodného spoločenstva ustanoviť tribunál, ostali po skončení vojny tieto zločiny nepotrestané. Raphael Lemkin, poľský právnik, ktorý v tridsiatych rokoch dvadsiateho storočia pôsobil v orgánoch Ligy národov (predchodkyni OSN), bol veľmi znepokojený tým, že nejestvuje právny postih za masové vraždy takého veľkého rozsahu. Roky úsilia venoval tomu, aby presvedčil medzinárodné spoločenstvo o dôležitosti definovania tohto zločinu ako zvláštneho druhu medzinárodného zločinu. V r. 1933 navrhoval masové vraždenie nazvať „zločinom barbarstva“, neskôr (už počas druhej svetovej vojny) však navrhol slovo genocída z gréckeho *genos* (ľud, rasa) a latinského *cidaere* (zabiť). Pojem genocída neoznačuje iba kompletnú deštrukciu celého národa. Označuje koordinovaný plán rôznych aktivít, ktorých cieľom je deštrukcia základov života ľudského spoločenstva, rozklad ich politických a spoločenských inštitúcií, kultúry, jazyka, národnej identity, náboženstva, ekonomickej existencie, ničenie pocitu osobnej bezpečnosti, slobody, zdravia, dôstojnosti a životov príslušníkov a príslušníkov takýchto skupín. Pojem genocídy sa po prvýkrát použil pri Norimberských procesoch s vojnovými zločincami Tretej ríše. Je odlišný od zločinov proti ľudskosti, pretože sa dotýka aj obdobia mieru, nielen doby trvania ozbrojeného konfliktu. Právna definícia genocídy bola ukotvená v Dohovore OSN o zabránení a trestaní zločinu genocídy (1948). (pozri tiež ***Dohovor o zabránení a trestaní zločinu genocídy*** (DK))

H

Helsinský záverečný akt – Spojil otázky ľudských práv s problematikou bezpečnosti. V roku 1975 ho podpísalo 33 štátov vrátane Kanady, Sovietskeho zväzu a Spojených štátov, aj Československa. Helsinský záverečný akt nie je právne záväzná zmluva, nedodržanie má politické dôsledky, nie právne. Dve z desiatich hlavných zásad Helsinského záverečného aktu sa venujú ľudským právam. Zásada VII požaduje, *„rešpektovanie ľudských práv a základných slobôd, vrátane slobody myslenia, svedomia, náboženského vyznania alebo viery.“* Posledný odsek Zásady VII uvádza: *„V oblasti ľudských práv a základných slobôd budú zúčastnené štáty konať v súlade s cieľmi a zásadami Charty OSN a so Všeobecnou deklaráciou ľudských práv. Budú tiež plniť svoje záväzky zakotvené v medzinárodných deklaráciách a zmluvách v tejto oblasti, vrátane o. i. v medzinárodných paktoch o ľudských právach, ktorými môžu byť viazané.“* Zásada VIII zdôrazňuje *„rovné práva a sebaurčenie národov.“* (VF)

Historické kódexy ľudských práv – Korene ľudských práv sa často hľadajú už v starovekej Mezopotámii. Chamurapiho zákonník, starý takmer 4000 rokov, či hlinený valec perzského kráľa Kýra spred 2500 rokov považujú niektorí za prvé kódexy týkajúce sa aj ľudských práv. Chamurapiho zákonník je dôležitý ako prvý známy trestný zákonník. Jeho spravodlivosť však bola postavená na princípe „oko za oko, zub za zub“. Kýrov valec opisuje víťazstvo kráľa Perzie nad Babylonom a obsahuje dekréty, na základe ktorých boli oslobodení otroci, ustanovila sa náboženská sloboda a rasová rovnosť. V súčasnosti je vystavený v budove OSN v New Yorku. Ale ani jeden z týchto historických dokumentov sa nedá považovať priamo za predchodcu ľudských práv. Prvé historické listiny ľudských práv sú späté s históriou Veľkej Británie. **Magna Carta Libertatum** – Veľká listina práv a slobôd z r. 1215 obmedzuje právomoci panovníka a stanovuje niektoré zákonné procedúry, ktoré musí panovník dodržiavať. Obsahuje aj právo poddaných na ochranu pred svojvoľným zatknutím a držaním. **Listina práv** (*Bill of Rights*, 1689) obsahovala práva britského parlamentu potvrdené panovníkom Viliamom Oranžským a stala sa základom pre budovanie konštitučnej monarchie. Francúzska revolúcia priniesla **Deklaráciu práv**

človeka a občana (1789), prijatú Ústavodarným národným zhromaždením. Táto deklarácia sa odvoláva na prirodzené práva človeka a ustanovuje vládu zákona, ktorej podliehajú aj panovníci. Spisovateľka Olympe de Gouges krátko na to napísala Deklaráciu práv žien a občanok. Tá však prijatá nebola a jej autorku popravili v r. 1793 štatím hlavy gilotínou. V rovnakom čase vzniká v Spojených štátoch amerických **Listina práv** (*Bill of Rights*, 1789) – prvých desať dodatkov k Americkej ústave, ktoré vymenúvajú základné práva a slobody: právo na slobodu prejavu, tlače, vierovyznania, bezpečnosť, spravodlivý proces, osobný majetok, či dnes často diskutované právo držať a nosiť zbraň. Dôležitou súčasťou historickej evolúcie ľudských práv je aj právo humanitárne, týkajúce sa správania sa štátov počas vojny, práv humanitárnych pracovníkov a zranených vojakov, práv vojnových zajatcov a ochrany civilistov počas vojny (štyri Ženevské dohovory), ktoré sa prijali medzi r. 1864 až 1949. Po prvej svetovej vojne vznikla na podnet amerického prezidenta Woodrowa Wilsona Liga národov. Zameraná bola predovšetkým na práva národov, nie na ľudské práva jednotlivcov, hoci úspešne ochraňovala napr. práva utečencov. Systematicky boli ľudské práva kodifikované v medzinárodnom priestore až po druhej svetovej vojne v rámci Organizácie Spojených národov. Základom tohto kódexu je **Medzinárodná listina ľudských práv**, obsahujúca **Všeobecnú deklaráciu ľudských práv** (1948), **Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach** (1966) a **Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach** (1966). (DK)

Hospodárske, sociálne a kultúrne práva - Niekedy označované ako práva druhej generácie. Garantujú skutočnú (nielen formálnu) rovnosť všetkých ľudí. Definované sú v čl. 22 až 27 **Všeobecnej deklarácie ľudských práv** (OSN, 1958), v **Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach** (OSN, 1966), v dohovoroch **Medzinárodnej organizácie práce**, v **Európskej sociálnej charte RE** (1961), v **Európskej sociálnej charte (revidovanej)** (1991). Ústava SR zakotvuje hospodárske, sociálne a kultúrne práva vo svojich článkoch 39 až 43. Uvedené práva zaväzujú štát k ich progresívnemu napĺňaniu. Svojou povahou sú totiž také, že z objektívnych dôvodov ich štát nemôže vždy garantovať okamžite v plnej kvalite. Týka sa to, napríklad, práva na bývanie, práva na prácu,

práva na najvyšší možný životný štandard, práva na sociálne zabezpečenie, práva na kvalitné vzdelanie pre všetkých. Štát však musí vykonať jednoznačné a konkrétne kroky na realizáciu týchto práv a pri ich naplňaní nemôže porušiť zásadu rovného zaobchádzania. (KP)

CH

Charta 77 – V r. 1976 v Československu vstúpil do platnosti **Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach** a **Medzinárodný pakt o sociálnych, hospodárskych a kultúrnych právach**. Československá vláda zároveň v r. 1975 podpísala **Helsinský záverečný akt**, ktorý obsahoval dôležité ľudskoprávne princípy, záväzné aj pre krajiny tzv. východného bloku, ku ktorým Československo patrilo. Dokument Charta 77 inicioval Václav Havel. Reagoval na schizofrenickú situáciu, keď sa Československá vláda pred očami západného sveta hlásila k ľudským právam, no na domácej pôde ich každodenne porušovala. Charta 77 žiadala od vlády, aby naplňala tie medzinárodné záväzky, ktoré na seba podpísom týchto medzinárodných dohovorov zobrala. Priamym podnetom k jej vzniku bola perzekúcia členov undergroundovej kapely *The Plastic People of the Universe*. Charta 77 nežiadala nič nad rámec vtedy existujúcich zákonov. Pohybovala sa na ich hrane a tlačila režim k ich uplatňovaniu v praxi a najmä upozorňovala prostredníctvom nich medzinárodnú verejnosť na nedostatky a prešľapy totalitného režimu. Napriek legálnemu obsahu boli signatári Charty 77 počas celého obdobia jej existencie perzekvovaní, vypočúvaní, prenasledovaní a väznení. Za ľudské práva však obvinení byť nemohli, preto sa proti nim vznášali obvinenia z rozvracania republiky, štátnej zrady a pod. K významným pôvodným signatárom Charty okrem Václava Havla patrili, napríklad, bývalý minister zahraničných vecí prof. Jiří Hájek a filozof Jan Patočka (ktorí boli spolu s V. Havlom prvými hovorcami Charty), cestovateľ Jiří Hanzelka, filozof Ladislav Hejdlánek, herečka Vlasta Chramostová, spisovateľ Pavel Kohout, speváčka Marta Kubišová, právnik Petr Pithart, spisovateľ Ludvík Vaculík a iní. Medzi prvými signatármi boli zastúpení len traja Slováci: historik Ján Mlynárik, filozof Miroslav Kusý a spisovateľ Dominik Tatarka. V Bratislave doposiaľ pôsobí Nadácia Charty 77, ktorá sa venuje ochrane ľudských práv a právnej pomoci občanom a občiankam. (pozri **Obrancovia ľudských práv**) (DK)

Charta Organizácie Spojených národov (pozri *Organizácia Spojených národov*)

Charta základných práv Európskej únie – Dosať najrozsiahlejšia právne záväzná medzinárodná listina práv. Bola pôvodne vyhlásená už v r. 2000 v Nice ako politická deklarácia. Sú v nej okrem práv, ktoré sú známe z iných ľudskoprávných zmlúv aj nové práva, špecifické pre štáty EÚ. Charta sa skladá z preambuly a siedmich kapitol. V preambule vyjadrili členské štáty EÚ svoje rozhodnutie založiť spoločný priestor slobody, istoty a práva. Zároveň sa tam uvádzajú najdôležitejšie zdroje, o ktoré sa Charta opiera. Charta základných práv sa stala právne záväznou po nadobudnutí platnosti Lisabonskej zmluvy 1.12.2009. V článku 51 Charty sa uvádza, že jej ustanovenia sú adresované inštitúciám EÚ a organizáciám ňou zriadeným, ako aj členským štátom iba pri implementácii práva Únie. Zároveň zdôrazňuje, že nie je možné ustanoveniami Charty rozširovať právomoc EÚ nad rámec určený zakladajúcimi zmluvami. Osoby teda nemôžu žalovať členský štát EÚ za porušenie niektorého ustanovenia Charty, ak tak štát urobí pri tvorbe a realizácii vnútroštátnych zákonov. Pre Spojené kráľovstvo, Poľsko a Česko sa Charta nestala právne záväznou, vyjednali si výnimku. (VF)

Chudoba a ľudské práva – Chudoba sa dotýka všetkých ľudských práv. Chudobní sú prví medzi tými, ktorých ľudské práva bývajú porušované. Medzi nimi trpia obzvlášť ženy a deti. Hovorí sa, že chudoba má ženskú tvár. Chudobní majú najslabší prístup k moci a rozhodovaciemu procesu, najmenšiu možnosť efektívne ovplyvniť svoj vlastný osud. Ľudské práva chudobných bývajú najčastejšie porušované. Extrémna chudoba dlhodobo obmedzuje životné príležitosti – prístup k vzdelaniu, zdravotnej starostlivosti, sociálnym službám. Často sa dedí z generácie na generáciu. Často je sprevádzaná aj základným nedostatkom potravy, adekvátneho príbytku a iných základných ľudských potrieb – dlhodobý stav chudoby teda porušuje stav ľudskej dôstojnosti. Na dôležitosť odstránenia extrémnej chudoby, či dlhotrvajúceho stavu chudoby niektorých skupín, poukázali aj rôzne osobnosti, napríklad, Nelson Mandela, ktorý prirovnal chudobu k takým spoločenským zlám, akými bol apartheid či otroctvo, či bývalá Vysoká komisárka OSN pre ľudské práva Mary Robinson, ktorá

označila extrémnu chudobu za najzávažnejšie porušovanie ľudských práv v dnešnej dobe. Keď hovoríme o chudobe ako porušení ľudských práv, ide predovšetkým o také prípady, kde vláda krajiny mala k dispozícii dostatočné prostriedky na predídenie stavu chudoby a neurobila tak. V medzinárodnom spoločenstve extrémna chudoba dlhodobo figuruje ako jedna z hlavných tém diskusií a programov spolupráce. Už Viedenská deklarácia o ľudských právach v roku 1993 konštatovala, že „existencia široko rozšírenej extrémnej chudoby znemožňuje plné užívanie ľudských práv a spolu so sociálnym vylúčením predstavujú porušenie ľudskej dôstojnosti.“ UNESCO spustilo program za uznanie práva nebyť chudobným ako ľudského práva. Na odstránenie chudoby sa zamerala od prelomu tohto storočia aj OSN. Cieľom Miléniových rozvojových cieľov (UN MDGs) bolo predovšetkým odstránenie extrémnej chudoby. Chudoba zatiaľ nie je v medzinárodnom práve špecificky definovaná ako porušenie ľudských práv, takejto priamej definícii sa dohovory aj organizácie vyhýbajú. Existuje však konsenzus, že eliminácia extrémnej chudoby je povinnosťou vyplývajúcou z ľudských práv; je základnou podmienkou pre naplnenie ľudskej dôstojnosti. (DK)

I

Individuálne a kolektívne práva – Ľudské práva sa historicky vyvinuli ako práva človeka (*rights of man, droits de l'homme*), ako garancie proti neprípustnému zasahovaniu štátu, vyššej moci do slobody a autonómie jednotlivca. Ľudské práva sú teda svojím charakterom práva individuálne. Človek je však spoločenský tvor a ľudské práva nadobúdajú svoj zmysel a vyjadrenie v komunite, v kolektíve ostatných ľudí. V tomto zmysle teda všetky práva majú aj individuálny aj kolektívny rozmer. Pri niektorých právach je kolektívny rozmer vyjadrený v samotnom názve: právo zamestnancov na *kolektívne vyjednávanie*. Avšak ani sloboda prejavu, právo považované za výsostne individuálne, by nemalo hodnotu, keby sme žili sami na opustenom ostrove ako Robinson. Určitú negatívnu príchuť má pojem kolektívne práva vo verejnom diskurze kvôli tomu, že je do značnej miery spolitizovaný. Väčšinou sa pod ním automaticky myslí právo národnostných menšín na územnú autonómiu, či odtrhnutie. Ako sme uviedli, takéto zužovanie obsahu pojmu je nesprávne. Je však potrebné

pripustiť, že o vzťahu individuálnych a kolektívnych práv sa neustále vedú spory aj v odborných kruhoch. (KP)

Inkluzívne vzdelávanie (pozri *Právo na vzdelanie*)

Integrované vzdelávanie (pozri *Právo na vzdelanie*)

J

Jazykové práva – Sú osobitné práva prináležiace národnostným a jazykovým menšinám, ale majú aj širší obsah. Môžu zahŕňať aj práva zdravotne postihnutých prijímať a rozširovať informácie v špeciálnych systémoch komunikácie (posunkovej reči, Braillovom písme), jazykové práva spojené so slobodou podnikania (napr. slobodou prevádzkovania rozhlasových a televíznych staníc v štátoch EÚ v ktoromkoľvek úradnom jazyku Únie). Pod jazykovými právami sa však predovšetkým chápu práva príslušníčok a príslušníkov národnostných menšín používať svoj rodný jazyk slobodne, bez neodôvodnených zásahov štátu, v súkromí i na verejnosti. (KP)

Jogjakartské princípy – Sexuálna orientácia a rodová identita sú neoddeliteľnou súčasťou dôstojnosti a ľudskosti každého človeka a nesmú byť dôvodom diskriminácie ani zneužívania. Jestvujú krajiny, v ktorých sa dosiahol významný pokrok v legislatívnom i skutočnom zabezpečení dôstojnosti a rešpektu pre ľudí všetkých sexuálnych orientácií a rodových identít. Sú však tiež krajiny, v ktorých je porušovanie ľudských práv z dôvodu skutočnej či domnejšej sexuálnej orientácie alebo rodovej identity hlboko zakorenené. S vedomím, že medzinárodná reakcia na toto porušovanie je nejednotná a rôznorodá, podujala sa v r. 2006 skupina významných odborníčok a odborníkov objasniť povinnosti štátov vyplývajúce z existujúcich medzinárodných ľudskoprávných predpisov. V indonézskej Jogjakarte navrhla a vypracovala súbor 29 medzinárodných právnych princíпов o uplatňovaní medzinárodných ľudskoprávných predpisov na sexuálnu orientáciu a rodovú identitu. Každý princíp obsahuje podrobné odporúčania štátom. Odborníci a odborníčky však zdôrazňujú aj to, že zodpovednosť za podporu a ochranu ľudských práv majú všetky subjekty. Jogjakartské princípy poskytujú precízne definície sexuálnej orientácie a rodovej identity. Sexuálna orientácia je definovaná ako

„schopnosť hlbokej citovej náklonnosti, sexuálnej príťažlivosti a intímnych sexuálnych vzťahov človeka s jednotlivcami iného alebo rovnakého pohlavia alebo viac ako jedného pohlavia“ a rodová identita ako „schopnosť človeka hlboko vnútorne a individuálne pociťovať rod, ktorý môže, ale nemusí zodpovedať pohlaviu, s ktorým sa človek narodil, pričom sem patrí aj vnímanie svojho tela (a v prípade slobodného rozhodnutia aj lekárske, chirurgické alebo iné úpravy telesného vzhľadu alebo telesných funkcií) a iné rodové prejavy, ako napríklad obliekanie, rečový prejav a vystupovanie“. (pozri **LGBTI ľudia**) (DH)

Jurisdikcia – Zákom zverená právomoc alebo príslušnosť určitého orgánu, najčastejšie súdu, rozhodovať v určitých záležitostiach alebo sporoch. Jurisdikciu možno rozlišovať: (a) vecnú (materiálnu) – vymedzuje vecný okruh záležitostí, o ktorých môže rozhodovať príslušný súd, napr. o trestnom čine prijímania úplatku alebo podplácania je príslušný rozhodovať špecializovaný trestný súd so sídlom v Pezinku; (b) časovú (temporálnu) – vymedzuje, či možno určitú vec rozhodovať z hľadiska času, napr. vo všeobecnosti súd nemôže trestať konanie, ktoré v čase jeho spáchania nebolo trestným činom; (c) personálnu – vymedzuje okruh osôb, nad ktorými má súd právomoc, napr. diplomati cudzích štátov sú vyňatí z trestnej pôsobnosti súdov v štáte, v ktorom pôsobia; v minulosti boli tiež napr. trestné činy vojakov súdené osobitnými vojenskými súdmi; (d) miestnu – určuje územie, na ktoré sa vzťahuje právomoc súdu. Vo všeobecnosti možno slovom jurisdikcia označiť moc štátu vykonávanú nad obyvateľmi nachádzajúcimi sa na jeho území. (MD)

Juvenilná justícia – Je pojem, ktorý začal byť predmetom odbornej medzinárodnej diskusie začiatkom 21. storočia. Obsahom tohto výrazu je výkon spravodlivosti voči deťom a mladistvým. Do rámca zákonov vzťahujúcich sa na deti a mládež boli vnesené nové ustanovenia s najširším spoločenským záberom. Týkajú sa tak trestných zákonníkov, ako aj rodinného práva a predpisov sociálneho zabezpečenia. Základný dokument, z ktorého vychádza juvenilná justícia na Slovensku, je **Dohovor o právach dieťaťa**. Slovenská republika tento dohovor implementuje do svojich zákonov, čo uviedla aj Konsolidovaná tretia, štvrtá a piata periodická správa SR o implementácii Dohovoru o právach dieťaťa.

Juvenilná justícia je v súčasnosti predmetom zvýšeného celospoločenského záujmu, jej zmysel a obsah sú však neraz mylne interpretované, napríklad ako neadekvátne zásahy štátu do rodiny, odoberanie detí z rodín, či manipulácia detí vo vzťahu k svojim rodičom. Pravdou je, že celý systém juvenilnej justície má *pomáhať* v uplatňovaní práv dieťaťa, k pochopeniu a akceptácii týchto práv, k vzdelávaniu sudcov, sudkýň, sociálnych pracovníkov a ďalších odborníkov, ktorí rozhodujú o deťoch a celkovo k zvýšenej citlivosti verejnosti k osudu detí a mládeže. Dôležitou súčasťou výkonu juvenilnej justície sú rodinné sudy. Rodinné sudy vznikli zmenou spravovacieho a kancelárskeho poriadku k 1.9.2011. Doterajšie skúsenosti z rodinných súdov u nás aj v zahraničí potvrdzujú, že sudca alebo sudkyňa so špecializáciou na riešenie sporov vyplývajúcich zo zákona o rodine môže tieto spory riešiť rýchlejšie a efektívnejšie. Zároveň je zrejmé, že v súvislosti so zákonom o rodine môže skončiť veľkú časť sporov medzi účastníkmi konania dohodou, viac zväziť a rešpektovať najlepší záujem dieťaťa. Ak sa účastníci konania na pojednávaní dohodnú, znižuje sa pravdepodobnosť podania ďalších návrhov pri úprave práv a povinností účastníkov konania, čo v konečnom dôsledku odbremení sudy a vedie k väčšej spokojnosti všetkých účastníkov konania ako aj detí, o ktorých osude sa často rozhoduje. Nutnosť aplikácie novej legislatívy (napr. aplikácie striedavej starostlivosti) vyžaduje od sudcov a sudkýň zvýšené nároky na rozhodovaciu činnosť a precízne odôvodňovanie rozsudkov. Z 34 okresných súdov a z krajských súdov bola špecializácia rodinných sudcov a sudkýň po novelizácii Spravovacieho a kancelárskeho poriadku zriadená na približne 70 % súdov, na ktorých vybavuje rodinnú agendu približne 120 sudcov a sudkýň. (PG)

K

Káhirska deklarácia o ľudských právach v Islame (pozri *Regionálne ľudskoprávne dokumenty*)

Kolektívne práva (pozri *Individuálne a kolektívne práva*)

Kolektívne vyjednávanie (pozri *Zamestnanecké práva*)

Komunikácia, právo na komunikáciu (pozri *Práva tretej generácie*)

Kruté zaobchádzanie (pozri *Zákaz mučenia, krutého, neludského alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania*)

Kultúrne práva – Sú právami druhej generácie, ktoré ochraňujú predovšetkým participáciu na vlastnej kultúre, umení a vede. Kultúrne práva majú za úlohu ochrániť prístup k nim, ich užívanie a účasť na nich v prostredí, ktoré nediskriminuje a poskytuje rovný prístup. Dotýkajú sa oblasti tvorby a participácie na kultúre, umení a vede, oblasti kultúrneho dedičstva, užívania jazyka, menšinových práv – čiže ochrany kultúry menšinových skupín či autorských práv a intelektuálneho vlastníctva. Sú *pozitívnymi* a *progresívnymi* právami. To, že sú pozitívne, znamená, že si vyžadujú aktívne zapájanie sa štátu do ich zabezpečovania, na rozdiel od negatívnych práv, u ktorých stačí ich ochrana zákonom a nezasahovanie zo strany štátu. To, že sú progresívnymi právami znamená, že ich napĺňanie je postupné. Štáty si kladú méty, ktoré sa zaväzujú dosiahnuť a tieto potom postupne zabezpečujú v praxi. Právo na vzdelanie si napríklad vyžaduje, aby štát mal komplexný vzdelávací plán, aby zabezpečil inštitúcie, ktoré ho budú napĺňať a potrebné financie na jeho uskutočňovanie. Kultúrne práva sú zakotvené v *Medzinárodnej listine ľudských práv* – čl. 27 VDĽP a aj oba medzinárodné pakty sa dotýkajú práva na vzdelanie a participáciu na kultúrnom živote spoločnosti, užívania výtvarných vied a jej uplatnenia a práva na ochranu morálnych a materiálnych záujmov autoriek a autorov umeleckých, literárnych a vedeckých diel. Podrobnejšie boli rozpracované v mnohých špecializovaných dohovoroch týkajúcich sa predovšetkým kultúry, ale aj vzdelávania, menšín, či domorodých obyvateľstiev. Kultúrne práva sú garantované aj Ústavou SR. (DK)

Kultúrne dedičstvo, právo na prístup ku kultúrnemu dedičstvu (pozri *Práva tretej generácie*)

L

LGBTI ľudia – Skratka slov označujúcich skupiny ľudí inej ako heterosexuálnej orientácie (lesby, gejoj, bisexuálnych ľudí), ľudí, ktorí pociťujú nesúlad medzi vedomím svojej rodovej identity a pohlavím, ktoré im bolo pripísané pri narodení (transrodové osoby) a ľudí, ktorí sa narodili s biologicky neurčitými alebo netypickými pohlavnými charakteristikami (intersexuálne osoby). Transrodové osoby sa vnútorne identifikujú s odlišným pohlavím, než v ktorom sa narodili, alebo ktoré im je spoločnosťou prisudzované. Môže sa to prejavovať vo výzore, správni či iných znakoch, ktoré sú v rozpore so spoločenskými očakávaniami podľa rodových stereotypov. Intersexuálna osoba, ktorá sa narodí s pohlavnou anatómiou nezapadajúcou do bežnej definície „mužské“ alebo „ženské“, sa môže identifikovať ako muž alebo žena alebo ani jedno z toho. Sexuálna orientácia i rodová identita je základným prvkom ľudskej osobnosti, ktorá sa nedá vôľou zmeniť. Útok a diskriminácia z dôvodu homosexuálnej alebo bisexuálnej orientácie alebo pocitu inej ako spoločnosťou pripisovanej rodovej identity sú najosobnejšími zásahmi do ľudskej dôstojnosti jednotlivca. LGBTI ľudia sa stále stretávajú s veľkou dávkou nepochopenia a diskriminácie zo strany väčšinovej spoločnosti. Diskriminácia tejto skupiny ľudí zasahuje často aj v Európe mnohé oblasti života (napr. pracovno-právne vzťahy, poskytovanie služieb, vzdelávanie, výkon vojenskej služby), napriek tomu, že judikatúra ESĽP i právne záväzné smernice EÚ výslovne zakazujú diskrimináciu na základe sexuálnej orientácie. Čl. 21 ods. 1 **Charty základných práv EÚ** taktiež zakazuje akúkoľvek diskrimináciu z dôvodu sexuálnej orientácie. V niektorých krajinách stále platia zákony kriminalizujúce homosexuálne vzťahy dospelých ľudí, pričom v niektorých štátoch hrozí za takýto zväzok aj trest smrti. (pozri **Jogjakartské princípy**) (MD)

Listina práv (pozri **Historické kódexy ľudských práv**)

Listina základných práv a slobôd ČSFR – Bola Federálnym zhromaždením Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky (ČSFR) prijatá 9.1.1991

ústavným zákonom č. 23/1991 Zb. Listina základných práv a slobôd ČSFR je prvým dokumentom, ktorý po páde komunizmu na ústavnej úrovni po prvýkrát zdefinoval katalóg ľudských práv, resp. základných práv a slobôd, ktoré je štátna moc povinná rešpektovať a naplňovať. Ústavný princíp zabezpečenia a ochrany ľudských práv a slobôd sa tak stal jedným zo základných **ústavných princípov**. Listina je aj v súčasnosti platná v ČR i SR. Aj keď je jej historická hodnota nenahraditeľná, právny význam nie je rovnaký pre obe republiky. Obsah Listiny bol v SR včlenený takmer v identickej podobe do Ústavy SR, pričom v ČR sa nestal súčasťou ústavy ale je významnou časťou ústavného poriadku ČR ako samostatný dokument. (pozri **Ústavné princípy**) (MD)

M

Magna Carta Libertatum (pozri **Historické kódexy ľudských práv**)

Medziamerická komisia pre ľudské práva (pozri **Regionálne mechanizmy**)

Medziamerický súd pre ľudské práva (pozri **Regionálne mechanizmy**)

Medzigeneračná spravodlivosť (pozri **Práva tretej generácie**)

Medzinárodná listina ľudských práv - Tvoria ju **Všeobecná deklarácia ľudských práv** (1948), **Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach** (1966), jeho Opčný protokol (1966), Druhý opčný protokol (1998) a **Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach** (1966). (MD)

Medzinárodná organizácia práce (pozri **Organizácie systému OSN**)

Medzinárodné ľudskoprávne mimovládne organizácie – Štáty sú síce hlavnými komponentmi v ochrane ľudských práv, keďže ako jediné schvaľujú zákony, dohliadajú na ich dodržiavanie a trestajú a naprávajú ich porušovanie. Štáty však zároveň sú aj najväčšími porušovateľmi ľudských práv, keďže disponujú mocou a nie je nad nimi žiadna vyššia inštancia, ktorej by sa zodpovedali. Je preto veľmi dôležité, aby ich činnosť v oblasti ochrany, uplatňovania a naplňovania ľudských práv bola monitorovaná a dopĺňaná občianskou spoločnosťou. Existuje viacero medzinárodných ľudskoprávnych organizácií, ktoré významne prispeli k ochrane, naplňaniu i rozširovaniu ľudských práv. Niektoré pôsobia na medzinárodnej scéne už

desaťročia. Medzi najznámejšie patrí *Amnesty International* (AI), ktorá má za sebou vyše päťdesiat rokov práce, a ktorej členky a členovia sa angažujú vo vyše 150 krajinách. Venuje sa predovšetkým právam politických väzňov, na ochranu ktorých bola v r. 1961 založená, ale i mnohým ďalším, ochrane práva na výhradu svedomia, boju za zrušenie trestu smrti a proti mučeniu. V r. 1977 získala za svoju činnosť Nobelovu cenu mieru. Odvtedy rozšírila oblasť pôsobnosti aj na hospodárske, sociálne a kultúrne práva, obzvlášť sa venuje utečencom a diskriminácii žien. AI sa angažovala aj za prepustenie politických väzňov v Československu pred r. 1989. Pobočka AI pôsobí v súčasnosti aj na Slovensku. Ďalšou významnou a medzinárodne ocenenou organizáciou sú Lekári bez hraníc – *Médecins sans frontières* (MSF), ktorá získala v r. 1999 za svoju humanitárnu činnosť Nobelovu cenu za mier. Je známa predovšetkým svojou prácou v konfliktných oblastiach, kde sprostredkúva zdravotnú starostlivosť civilným obetiam konfliktu a humanitárnu pomoc. Kritizuje vlády za násilie a porušovanie ľudských práv. *Article 19* (Článok 19, podľa čl. 19 VDĽP) a Reportéri bez hraníc (*Reporters Without Borders*) sa angažujú za ochranu práv novinárov a reportérov. Medzinárodné organizácie často spájajú svoje sily v rámci rozsiahlych kampaní v konkrétnej problematike. Medzinárodná kampaň za zákaz nášľapných mín zmobilizovala desiatky tisícov organizácií vo viac ako šesťdesiatich krajinách. Výsledkom bolo podpísanie Ottawského dohovoru o zákaze nášľapných mín v r. 1997. Ďalšou dôležitou organizáciou je *Human Rights Watch*, ktorá už vyše tridsať rokov monitoruje napĺňanie a kritizuje porušovanie ľudských práv v mnohých oblastiach sveta. Spracúva podrobné správy o porušovaní ľudských práv a každoročne vydáva Svetovú správu mapujúcu stav ľudských práv vo svete. Pre náš geografický priestor boli obzvlášť významné Helsinské výbory pre ľudské práva. Tieto vznikali predovšetkým na monitorovanie napĺňania ľudských práv obsiahnutých v *Helsinskom záverečnom akte* (1975) v krajinách tzv. východného bloku v osemdesiatych rokoch. Ich funkcia bola naďalej veľmi dôležitá aj počas prechodu od komunistického režimu na demokratický. Helsinské výbory boli zastrešené Medzinárodnou helsinskou federáciou vo Viedni a predstavovali širokú medzinárodnú sieť národných mimovládnych organizácií. Na národnej úrovni fungujú doposiaľ vo viac ako tridsiatich prevažne európskych krajinách, vrátane Slovenska. (DK)

Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie (1965) – Nadobudol platnosť v r. 1969 a ratifikovalo ho 169 štátov. V úvode dohovoru sa hovorí, že všetka politika nadradenosti založená na rasových odlišnostiach je neospravedliteľná, vedecky nesprávna a morálne a právne zavrhnuteľná. Na tomto základe dohovor definuje rasovú diskrimináciu a zaväzuje zmluvné štáty, aby prijímali legislatívne aj praktické opatrenia na odstránenie rasovej diskriminácie. Dohovor ustanovuje kontrolný orgán, **Výbor pre odstránenie rasovej diskriminácie**, ktorý posudzuje správy jednotlivých štátov aj sťažnosti jednotlivcov na porušovanie dohovoru, pokiaľ dotknutý štát ratifikoval túto dobrovoľnú procedúru dohovoru. (pozri: <http://treaties.un.org/>) (VF)

Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach (1966) a jeho **Opčný protokol** (1966) – Nadobudli platnosť v r. 1976. K tomuto paktu OSN pristúpilo 167 štátov. Pakt zahŕňa tieto práva a slobody: sloboda pohybu, rovnosť pred zákonom, právo na spravodlivý súd a prezumpciu nevinu, sloboda myslenia, svedomia a vyznania, sloboda presvedčenia a prejavu, právo na pokojné zhromažďovanie, sloboda združovania, sloboda zúčastňovať sa verejného života a volieb, ochrana práv menšín. Súčasťou paktu sú dva protokoly. Prvý opčný protokol (1966) predstavuje procesný nástroj, ktorý priznáva jednotlivcom, ktorí si sťažujú na to, že sa stali obeťami porušenia niektorého z práv ustanovených v Pakte, predložiť Výboru na posúdenie písomné oznámenia. Pristúpilo k nemu 115 štátov. Druhý opčný protokol (1989) sa usiluje o zrušenie trestu smrti a zatiaľ k nemu pristúpilo 78 štátov. Pakt zakazuje svojvoľné zbavenie života, mučenie, kruté a ponižujúce zaobchádzanie alebo trestanie, otroctvo a nevoľnícku prácu, svojvoľné zatknutie alebo zadržiavanie, svojvoľné narušovanie súkromia, vojnovú propagandu, obhajobu rasovej či náboženskej neznášanlivosti. Pakt ustanovil 18-členný Výbor pre ľudské práva, ktorý posudzuje správy predkladané zmluvnými štátmi o plnení ustanovení paktu. U signatárskych štátov Prvého opčného protokolu výbor tiež prijíma a posudzuje sťažnosti jednotlivcov na porušovanie práv zaručených paktom. Výbor rokuje na uzavretých zasadaniach, všetky materiály a dokumenty zostávajú dôverné. Svoje nálezy však zverejňuje

okamžite po zasadaní, na ktorom boli prijaté a uvádza ich vo výročnej správe, ktorú predkladá VZ OSN. (pozri: <http://treaties.un.org/>) (VF)

Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (1966) – Je jedným zo základných ľudskoprávných dohovorov OSN, bol prijatý v r. 1966 zároveň s **Medzinárodným paktom o občianskych a politických právach**. Spolu s týmto paktom a Všeobecnou deklaráciou ľudských práv tvoria tzv. **Medzinárodnú listinu ľudských práv**. Pakt má v súčasnosti 160 zmluvných strán, vrátane Slovenskej republiky. Monitorovanie dodržiavania ustanovení paktu vykonáva **Výbor pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva OSN**, ktorému zmluvné štáty predkladajú v päťročných cykloch svoje implementačné správy. Výbor správy posúdi a sformuluje svoje odporúčania, ktoré by mal štát zvážiť a plniť. (pozri **Všeobecná deklarácia ľudských práv**) (KP)

Medzinárodný trestný súd – Je prvým stálym tribunálom OSN pre posudzovanie a trestanie zločinov genocídy, vojnových zločinov, zločinov proti ľudskosti a agresie. David Scheffer, tvorca dočasných trestných tribunálov, ktoré Medzinárodnému trestnému súdu (ICC) predchádzali, a ktorý stál i pri jeho zrode, súhrnne pomenoval tieto zločiny zločini „zverstiev“ (atrocities law). Poslaním ICC nie je dosiahnuť spravodlivosť pre celé spoločnosti počas alebo po skončení ozbrojeného zločinu, ale špecificky sa zameriava na jednotlivcov, na najväčších páchatelov týchto zločinov. Je to súd poslednej inštancie. Legitimita súdnych tribunálov je komplexná a zložitá. Ich pôvod sa dá hľadať v povojnových procesoch s vojnovými zločincami v Norimbergu a Tokiu. **Dohovor o predchádzaní a trestaní zločinov genocídy** z r. 1948 predpokladal vytvorenie stáleho trestného súdu. Komisia OSN pre medzinárodné právo bola poverená vytvorením jeho štatútu, no tento proces bol odložený, pretože najskôr musel byť zadaný zločin agresie a to trvalo dve desaťročia. Studená vojna tiež prispela k spomaleniu tohto procesu. Komisia sa opäť pustila do práce na štatúte v r. 1989 a v r. 1994 bol predložený jeho návrh. Ten bol schválený OSN 17.7. 1998 v Ríme (preto sa nazýva aj Rímsky štatút) a do dnešného dňa ho podpísalo 122 krajín. ICC začal pôsobiť v Haagu od r. 2002. Než začal ICC pôsobiť v praxi, boli trestné zločiny genocídy, zločiny proti ľudskosti a vojnové zločiny a zločiny agresie postihované

prostredníctvom špecializovaných tribunálov – pre bývalú Juhosláviu (1993), Rwandský tribunál (1994), Špeciálny súd pre Sierra Leone (2002). Tieto tribunály majú obmedzenú pôsobnosť na isté územie a obdobie. Uplatňovanie rozhodnutí súdu však závisí od spolupráce členských štátov. Aj preto je proces postihovania zdĺhavý a náročný. Doposiaľ ICC prešetroval zločiny v ôsmich krajinách: Sudáne, Demokratickej republike Kongo, Ugande, Stredoafrickej republike, Keni, Líbyi, Slonovinovom pobreží a Mali. Zároveň prebieha predbežná analýza v ďalších ôsmich krajinách: Afganistane, Kolumbii, Kórejskej republike, Gruzínsku, Hondurase, Nigérii a v Palestíne. (DK)

Mimovládne ľudskoprávne organizácie – Mimovládna organizácia (angl. *non-governmental organisation*, NGO) je subjekt, ktorý nie je zriadený štátom a ani sa nepodieľa na výkone vládnej moci. Zakladateľmi NGO môžu byť fyzické i právnické osoby, pričom môžu mať právnu formu občianskeho združenia, nadácie, neziskovej organizácie a pod. NGO sú súčasťou tzv. občianskej spoločnosti, ktorá presadzuje záujmy a potreby všetkých ľudí, alebo ktorá sa zameriava len určitú skupinu osôb a ktorá podporuje určité hodnoty a ciele. NGO môže vystupovať voči vláde kriticky, no môže sa tiež svojou činnosťou podieľať na realizácii štátnej (vládnej) politiky (napr. ak NGO podporuje vládne ciele v sociálnej oblasti alebo ak sa podieľa na rozvoji medzinárodných vzťahov v súlade so štátnou politikou). Ak sa činnosť NGO sústreďuje na oblasť ľudských práv, resp. na niektorú jej časť, na ich podporu, ochranu, vzdelávanie o ľudských právach, možno hovoriť o mimovládnej ľudskoprávnej organizácii. Podľa územného rozsahu pôsobnosti možno rozlišovať medzinárodné alebo vnútroštátne NGO v oblasti ľudských práv. (MD)

Mobbing (pozri *Obťažovanie*)

Mučenie (pozri *Zákaz mučenia, krutého, neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania*)

Multikulturalizmus – Termín multikulturalizmus sa používa v troch významoch, ktoré je potrebné rozlišovať. V prvom význame multikulturalizmus označuje spoločenský jav, skutočnosť (súbežnej) existencie rôznych kultúr a ich nositeľov. V tomto význame je synonymom

kultúrneho pluralizmu. Vhodnejším a správnejším označením tohto javu je *multikulturalita*. Multikulturalita sa často zamieňa s multietnicitou. Slovenská republika je multietnická krajina v tom zmysle, že tu žijú príslušníci a príslušníčky rôznych národnostných skupín (slovenského národa a „tradičných“ národnostných menšín). To však ešte nemusí nevyhnutne znamenať, že Slovensko je krajina multikultúrna, ak tieto národnostné skupiny zdieľajú podobné hodnotové, mravné, náboženské a právne normy a odlišuje ich len ľudová kultúra a tradície viazané na jazyk ako prostriedok komunikácie a umeleckej a vedeckej tvorby. V druhom význame je multikulturalizmus *normatívna disciplína*, ktorá vychádza pôvodne z kultúrnej antropológie a teórie kultúrneho esencializmu. Tvrdí, že všetky kultúry sú rovnocenné, bez ohľadu na „stupeň svojho vývoja“, žiadna z nich nie je civilizačne „nadradená“ či „podriadená“. Obsahujú v sebe určitý nemenný základ, „esenciu“, ktorú štát, spoločnosť a medzinárodné spoločenstvo musí rešpektovať a uznať oprávnenosť jej udržiavania a pestovania. Existujú rôzne teórie multikulturalizmu. Liberálny multikulturalizmus je presvedčený o možnosti „zladenia“ a bezkonfliktného spoluzitia aj diametrálne odlišných kultúr, komunitárny multikulturalizmus hľadá najmenší možný prienik medzi rôznymi „esenciálne“ definovanými kultúrami. V treťom význame je multikulturalizmus *verejná politika*, ktorá reaguje na fakt reálnej koexistencie rôznych kultúr v čase a priestore, ktorý je daný nezvratiteľným postupom globalizácie, svetových migračných pohybov, rozvojom svetového obchodu, rozvojom dopravných, informačných a komunikačných technológií. Takáto politika hľadá prostriedky, nástroje a podmienky mierového spoluzitia a spolupráce príslušníkov a príslušníčok rôznych kultúr a snaží sa definovať hranice medzi rešpektom a uznaním osobitosti danej kultúry (ktorá je v priestore štátu či kontinentu nová, „netradičná“) a identity jej nositeľov a medzi potrebou koherentnosti a jedinečného charakteru právneho systému v danom štáte, či danom geopolitickom priestore. (KP)

N

Najlepší záujem dieťaťa – Je jedným z centrálnych pojmov *Dohovoru o právach dieťaťa*. Prináša do chápania postavenia detí nový prvok – ich rovnocenné právo rozhodovať v záležitostiach, ktoré sa týkajú ich záujmu a

potrieb. Podrobne ho vysvetľuje všeobecný komentár č. 14 Výboru OSN pre práva dieťaťa z januára 2013 ako kategóriu, ktorá má tri rozmery. Tento pojem je *základnou hodnotou* a substantívnym právom, t.j. je mu prisúdený *zásadný význam* pri zohľadňovaní rozdielnych záujmov a pri hľadaní riešenia v danej situácii, v ktorej sa dieťa nachádza. Tento princíp je zároveň *zárukou*, že najlepší záujem dieťaťa bude aplikovaný v akomkoľvek rozhodnutí týkajúcom sa dieťaťa či skupín detí. Najlepší záujem dieťaťa je aj *procedurálnym pravidlom*, t.j. musí byť zohľadňovaný v celom procese rozhodovania, nielen v samotnom rozhodnutí. Znamená to, že dieťa nemôže byť znevýhodnené, či poškodzované pri zbere informácií, procesoch zisťovania situácie a celý *proces* rozhodovania by mal byť vedený v najlepšom záujme dieťaťa. Tretím rozmerom je chápanie najlepšieho záujmu dieťaťa ako *interpretačného rámca*. V tomto zmysle vystupuje najlepší záujem dieťaťa ako princíp, ktorý zamedzuje úplnú rozhodovaciu právomoc dospelých nad deťmi, ale zároveň umožňuje v stanovených prípadoch zastupovanie dieťaťa v procesoch, ktoré sa ho priamo dotýkajú. Najlepší záujem dieťaťa je právom aj princípom a zohráva centrálnu úlohu pri správnej interpretácii celého dohovoru. (PG)

Národnostná menšina, práva národnostných a etnických menšín (pozri

***Práva národnostných menšín*)**

Násilie páchané na deťoch a/alebo ženách (pozri *Domáce násilie*)

Neľudské zaobchádzanie (pozri *Zákaz mučenia, krutého, neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania*)

Nepriama diskriminácia (pozri *Diskriminácia*)

Nútená práca (pozri *Zákaz otroctva a nútenej práce*)

Nútené zmiznutie – (*enforced disappearance*) Ide o formu obmedzenia osobnej slobody, ktorej základnými znakmi sú: (1) zadržanie, väzba, únos alebo iná forma pozbavenia slobody, (2) účasť zástupcov štátu alebo osôb konajúcich s poverením, za podpory alebo so súhlasom štátu, (3) odmietnutie potvrdiť pozbavenie slobody alebo zatajenie osudu alebo miesta pobytu zmiznutej osoby. Osoba je tak postavená mimo ochranu zákona bez akýchkoľvek možností legálne sa brániť. Toto konanie je

medzinárodným právom zakázané. Hlavným rozdielom oproti legálnym formám obmedzenia osobnej slobody, ktoré sú taktiež bezpochyby vynútené (nedobrovoľné) zo strany zadržanej osoby, je absencia prvku informovanosti o samotnom zadržaní osoby, mieste jej zadržania, okolnostiach núteného zmiznutia a o osude zmiznutej osoby. V slovenskom jazyku sa používa tiež označenie „nedobrovoľné“ zmiznutie. Právo nebyť vystavený nútenému zmiznutiu (*right not to be subjected to enforced disappearance*) formuluje právne záväzným spôsobom Medzinárodný dohovor o ochrane všetkých ľudí pred núteným zmiznutím z r. 2006, ktorý nadobudol platnosť r. 2010 a kreuje Výbor OSN pre nútené zmiznutia. (pozri **Zákaz mučenia, krutého, neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania**) (MD)

O

Občianske a politické práva – Občianske a politické práva, niekedy nazývané práva prvej generácie, alebo základné slobody, sú také oprávnenia, ktoré poskytujú ochranu jednotlivcom voči svojvôli moci, poskytujú im priestor slobody a nezasahovania moci do sféry ich súkromia a osobnej autonómie, zaručujú im rovnosť pred zákonom, poskytujú im záruky spravodlivého konania a prostriedkov nápravy pri porušení ich práv a zabezpečujú im ochranu pred mučením, krutým, neľudským a nedôstojným zaobchádzaním. Sú predpokladom naplnenia všetkých ostatných práv. Niektoré občianske a politické práva boli zahrnuté už v prvých známych stredovekých a novovekých **historických kódexoch ľudských práv**, akými boli Magna Carta Libertatum, anglický Zákon Habeas Corpus, Deklarácia nezávislosti USA z roku 1776 alebo francúzska Deklarácia práv človeka a občana z roku 1789. Katalóg občianskych a politických obsahuje **Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd** Rady Európy (1950), **Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach** OSN (1966). Ústava Slovenskej republiky zakotvuje občianske a politické práva a základné slobody vo svojich článkoch 14 až 32, resp. 46 až 50. (KP)

Občianstvo – Občianstvo je, zjednodušene povedané, štátnou príslušnosťou občana alebo občianky ku konkrétnemu štátu. Je to však

zložitejší pojem. Občianstvo na jednej strane vyjadruje právny *status* jednotlivca – jeho či jej štátna príslušnosť dávajú občianovi a občianke prístup k ľudským právam v rámci konkrétneho štátu. Mnohé z týchto práv sa naplňajú práve na základe občianstva, príslušnosti ku konkrétnej krajine. Občianstvo však predstavuje na druhej strane vzťah občana a štátu, vzťah, ktorý sa vyvíjal na základe historickej a kultúrnej skúsenosti. Je to teda zároveň aj *prax*, správanie sa štátu k občanom a občiankam, širšie ponímanie tohto vzťahu a jeho obsahu, ponímanie postavenia občana, občianky a ich aktívne podieľanie sa na riadení štátu či pasívne podriadenie sa jeho diktátu. Ústava SR zakotvuje právo na občianstvo v podobe základného práva („*Nikomú nemožno odňať štátne občianstvo Slovenskej republiky proti jeho vôli*“ – čl. 5, ods. 2). Toto právo je ukotvené aj v čl. 15 Všeobecnej deklarácie ľudských práv (tá však nie je právne záväzná), ale v Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach je definované len vo vzťahu k deťom („*Každé dieťa má právo na štátnu príslušnosť.*“, čl. 24, ods. 3). Na európskej úrovni upravuje záležitosti štátnej príslušnosti (občianstva) Európsky dohovor o občianstve (1997, *European Convention on Nationality*). Európsky dohovor o ľudských právach v sebe nezahŕňa právo na občianstvo, či štátnu príslušnosť, a preto právo na občianstvo nespadá pod judikatúru ESĽP. V princípe však platí, že každý človek má právo na občianstvo zo zákona, teda že má právo byť občanom alebo občiankou krajiny, v ktorej sa narodil. Svoju štátnu príslušnosť má človek zároveň právo zmeniť. Niektoré krajiny umožňujú občanom a občiankam mať aj dve občianstva naraz, iné podmieňujú získanie občianstva vzdaním sa občianstva v iných krajinách. Na Slovensku bolo dvojité občianstvo možné do roku 2010, v súčasnosti človek pri dobrovoľnom nadobudnutí iného štátneho občianstva automaticky stráca slovenské občianstvo. Získanie občianstva je regulované zákonmi o občianstve, ktoré stanovujú podmienky na získanie či stratu občianstva danej krajiny. Podmienkami môže byť znalosť jazyka, histórie a kultúry krajiny a stanovená dĺžka neprerušeného trvalého pobytu v krajine (u nás je to doba ôsmich rokov), trestná bezúhonnosť a pod. (DK/KP)

Obrancovia a obrankyne ľudských práv – Postupný rozvoj ideí ľudských práv, ich uplatňovanie a ochraňovanie v praxi sú neodmysliteľne spojené s niektorými kľúčovými postavami zápasu za ľudské práva. Indický vodca

hnutia za nezávislosť Indie, Mahátmá Gándhí je ikonou myšlienky nenásilia. Hnutie, ktoré viedol, bojovalo za právo na sebaurčenie a na hospodársky a sociálny rozvoj, a to prostredníctvom filozofie nenásilia. Táto filozofia ovplyvnila mnohých iných bojovníkov za ľudské práva v neskorších obdobiach. K nim patril napríklad Martin Luther King, ktorý v šesťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia viedol hnutie za občianske práva afrických Američanov v USA, či Nelson Mandela, ktorý sa angažoval v boji proti Apartheidu – systému rasovej segregácie a nerovných práv v Južnej Afrike. Zápas za ľudské práva prebiehal i v našich končinách počas éry komunizmu. Signatári **Charty'77**, iniciovanej dramaturgom Václavom Havlom, sa združili predovšetkým okolo myšlienky ochrany a presadzovania ľudských práv ako nástroja boja proti totalitnej moci. V Sovietskom zväze bol v tom istom období známou postavou zápasu za ľudské práva Andrej Sacharov. Sacharov bol pôvodne nukleárny fyzik, ktorý sa podieľal i na vývoji jadrových zbraní a reaktorov, neskôr sa však obrátil k aktivizmu. Spolu s ďalšími založil Výbor pre ľudské práva. Považoval ľudské práva za základ demokracie a medzinárodnej spolupráce. V Poľsku sa hnutie za ľudské práva sústredilo okolo hnutia Solidarność, ktoré v roku 1980 spoluzakladal Lech Wałęsa, vyučený elektrikár a odborový aktivista. Mnohí obrancovia a obrankyne ľudských práv za ne obetovali roky slobody či položili život. Už v 18. storočí, krátko po Francúzskej revolúcii to bola napríklad Olympe de Gouges, ktorá bola popravená za napísanie Deklarácie práv žien a občanok (1793). Na Gándhího a Kinga bol spáchaný atentát. Havel bol dlhé roky väznený, Sacharov bol vo vyhnanstve. Po roku 1989, keď sa sovietsky režim začal postupne otvárať demokratickým prístupom, bol Sacharov poslancom v ruskom parlamente - Dume. Havel a Walesa sa po páde komunistických režimov v Československu a Poľsku stali prezidentmi. Medzinárodné spoločenstvo oceňuje obrancov ľudských práv niekoľkými významnými oceneniami. Medzi najdôležitejšie patria Nobelova cena za mier, či cena Andreja Sacharova za slobodu myslenia, udeľovaná každoročne od roku 1985 Európskym parlamentom. Samotný Sacharov dostal Nobelovu cenu za mier v roku 1975 a Wałęsa v roku 1983. Medzi ocenenými Nobelovou cenou za mier je aj pätnásť žien. Aung San Suu Kyi bola ocenená Nobelovou cenou za mier už v r. 1991 (Cenou A. Sacharova rok predtým) za nenásilný boj za demokratizáciu spoločnosti v Mjanmarsku (bývalej Barme). V tomto

zápase pokračovala po dlhé roky, vyše roka prežila v domácom väzení. V súčasnosti ako poslankyňa pôsobí Wangari Maathai, ktorá zasvätila život vysádzaniu stromov s cieľom vytvoriť tzv. Zelený pás – čiže zalesniť veľké územia v rodnej Keni, podporovala práva žien, ich samostatnosť, vzdelanie, rozhodovanie o vlastnom osude. V r. 2013 dostala Sacharovovu cenu aj Malala Yousafzai, ktorá sa postavila za práva žien a dievčat na vzdelanie v rodnom Pakistane. Za svoje názory bola v r. 2012 postrelená do hlavy a krku, napriek tomu sa za práva žien angažuje naďalej. (pozri **Ceny za ľudské práva**). (DK)

Obťažovanie – Správanie, ktorým sa vytvára zastrážujúce, nepriateľské, zahanbujúce, ponižujúce alebo urážajúce prostredie a ktorého úmyslom alebo následkom je zásah do slobody alebo ľudskej dôstojnosti. O obťažovaní hovoríme aj v tom prípade, ak správaním ešte ani nedošlo, no len mohlo dôjsť k vytvoreniu negatívneho prostredia, alebo ak mohlo dôjsť k zásahu do ľudskej dôstojnosti. **Antidiskriminačný zákon** zaraďuje obťažovanie medzi formy diskriminácie a zakazuje takéto správanie. Obťažovanie sa môže prejavovať verbálne, neverbálne alebo fyzickým správaním. Ak je pri obťažovaní medzi mužmi a ženami prítomný aj sexuálny prvok, hovoríme o sexuálnom obťažovaní. Napríklad, ak robí spolužiak sexuálne návrhy svojej spolužiačke, alebo ak má voči nej nevhodné sexuálne poznámky, môže ísť o sexuálne obťažovanie. Obťažovanie, ktoré sa deje na pracovisku, napr. zosmiešňovaním či šikanovaním kolegu alebo kolegyny zo strany iného kolegu alebo kolegyny, označujeme ako mobbing. Ak sa takéhoto správania dopúšťa nadriadený napr. formou neustálej hrozby výpoveďou z neexistujúcich dôvodov, hovoríme o bossingu. (pozri tiež **Rovné zaobchádzanie** a **Diskriminácia**). (MD)

Odmena, právo na primeranú odmenu (pozri **Zamestnanecké práva**)

Odpočinok, právo na odpočinok (pozri **Zamestnanecké práva**)

Odpor, právo na odpor – Právo na odpor je upravené v čl. 32 Ústavy SR a garantuje občanom a občiankam (nie každému človeku) „*právo postaviť sa na odpor proti každému, kto by odstraňoval demokratický poriadok základných ľudských práv a slobôd uvedených v tejto ústave, ak činnosť*

ústavných orgánov a účinné použitie zákonných prostriedkov sú znemožnené“. Toto právo vychádza z princípu suverenity ľudu, podľa ktorého štátna moc pochádza od občanov, ktorí túto moc vykonávajú priamo alebo nepriamo prostredníctvom svojich volených zástupcov. Právo na odpor neznamená možnosť bojovať alebo útočiť na štátne orgány, s ktorými nesúhlasíme a ktoré sú legitímne kreované. Mohlo by byť využité len v prípade, ak by bola znemožnená činnosť legitímnych ústavných orgánov, ktoré sú súčasťou demokratického právneho poriadku a ktoré dohliadajú na ochranu základných ľudských práv a slobôd. (MD)

Ombudsman (pozri *Verejný ochranca práv a Európska sieť ombudsmanov pre deti*)

Organizácia amerických štátov (pozri *Regionálne organizácie*)

Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE) – Začala svoju činnosť v r. 1970 pod názvom Konferencia o bezpečnosti a spolupráci v Európe (KBSE) ako fórum pre dialóg a vyjednávanie medzi Východom a Západom. Podpisom *Helsinského záverečného aktu* sa 33 zúčastnených štátov v r. 1975 dohodlo na základných princípoch správania sa vo vzťahoch medzi štátmi a vlád voči svojim občanom vrátane záväzkov v oblasti ľudskej dimenzie. Na naväzujúcich stretnutiach sa zúčastnené štáty zaviazali k takým normám v otázkach ľudských práv, akými sú zaobchádzanie s menšinami, zabránenie mučeniu, ochrana slobody prejavu a zrušenie trestu smrti. V r. 1994 premenovali KBSE na OBSE. Organizácia má v súčasnosti 57 členských štátov. Varšavský Úrad pre demokratické inštitúcie a ľudské práva pracuje v oblasti pozorovania volieb, demokratického rozvoja, ľudských práv, tolerancie, nediskriminácie a právneho štátu. Úrad podporuje plnú integráciu Rómov a Sintiov. Zástupca pre slobodu médií so sídlom vo Viedni pozoruje vývoj médií v regióne OBSE, zabezpečuje včasné varovanie o porušovaní slobody prejavu a podporuje plný súlad so záväzkami OBSE v oblasti slobody médií. Vysoký komisár pre otázky národnostných menšín so sídlom v Haagu používa tichú diplomaciu ako účinný nástroj pri predchádzaní konfliktom v úsilí o skoré vyriešenie etnického napätia, ktoré by mohlo ohroziť mier. (VF)

Organizácia Spojených národov (OSN) – OSN je univerzálnou svetovou organizáciou, združujúcou všetky štáty sveta (v súčasnosti 193). Vznikla v roku 1945 pôvodne ako aliancia víťazov 2. svetovej vojny a ich spojencov, s cieľom zabezpečiť mier a bezpečnosť vo svete, zlepšovať hospodársku, sociálnu a humanitárnu situáciu obyvateľov planéty a presadzovať princípy a hodnoty ľudských práv v jednotlivých štátoch, ako aj v medzinárodných vzťahoch. Základným dokumentom OSN je jej Charta, ktorá definuje ciele OSN a stanovuje jej hlavné orgány. Tými sú: Valné zhromaždenie (*General Assembly*), Bezpečnostná rada (*Security Council*), Hospodárska a sociálna rada (*Economic and Social Council – ECOSOC*), Poručnícka rada (*Trusteeship Council*) a Generálny sekretariát na čele s generálnym tajomníkom (*General Secretary*). Tieto hlavné orgány sídlia v New Yorku. Šiesty hlavný orgán, Medzinárodný súdny dvor (*International Court of Justice*), sídli v Haagu. Súčasným generálnym tajomníkom OSN je Pan Ki-mun z Kórejskej republiky. Pred ním zastávali funkciu títo vysoko postavení diplomati: Trygve Lie (Nórsko), Dag Hammarskjöld (Švédsko), U-Thant (Burma/Myanmar), PérezdeCuellar (Peru), Kurt Waldheim (Rakúsko), Boutros Boutros Gháli (Egypt) a Kofi Annan (Ghana). Významnými orgánmi OSN zaoberajúcimi sa ľudskými právami sú Rada OSN pre ľudské práva a **Úrad vysokej komisárky OSN pre ľudské práva**. Pred ustanovením Rady OSN pre ľudské práva úlohu centrálného orgánu pre normotvorbu a dohľad v oblasti ľudských práv zohrávala Komisia OSN pre ľudské práva (1947 - 2006). Uvedené orgány sídlia v Ženeve, rovnako ako **Úrad Vysokého komisára pre utečencov**. Ďalšími orgánmi OSN, ktoré sa venujú ochrane a podpore ľudských práv sú napr. **Detský fond OSN** (UNICEF) a Rozvojový program OSN (UNDP). Tieto dva orgány majú zastúpenie aj na Slovensku. (KP)

Organizácie systému OSN – Organizácie systému OSN sú organizácie združujúce štáty celého sveta. Pôvodne vznikli ako samostatné medzinárodné organizácie, postupne sa začlenili do systému OSN. Majú vlastné sekretariáty a rozpočet, ale spolupracujú s orgánmi OSN, zúčastňujú sa práce jej valného zhromaždenia, realizujú spoločné projekty a programy. Priamo či nepriamo sa ľudským právam venujú nasledovné organizácie systému OSN: **Medzinárodná organizácia práce** (*International Labour Organisation, ILO*), venuje sa hospodárskym a sociálnym právam,

sídli v Ženeve; Svetová zdravotnícka organizácia (*World Health Organisation, WHO*), venuje sa ochrane zdravia a globálnym programom prevencie civilizačných a infekčných ochorení, sídli v Ženeve; Organizácia OSN pre vzdelávanie, vedu a kultúru (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO*), venuje sa podpore kultúrnych práv, ochrane slobody umeleckej a vedeckej tvorby, sídli v Paríži. (KP)

Otroctvo (pozri **Zákaz otroctva a nútenej práce**)

P

Parížske princípy (pozri **Slovenské národné stredisko pre ľudské práva**)

Participácia, právo na participáciu – Základnou charakteristikou parlamentnej demokracie je princíp reprezentatívnosti: parlamentná demokracia je demokracia zastupiteľská. To však samo osebe nezaručuje plné (a kontinuálne) zabezpečenie realizácie vôle ľudu, vlády ľudu. Moderná demokracia je preto aj demokraciou participatívnou – vytvára dodatočné mechanizmy, ktorou obyvatelia a obyvateľky štátu kontrolujú moc zverenú svojim zástupcom a zástupkyňiam a priamo sa zúčastňujú riadenia štátu. Formou takejto participácie môžu byť verejné petície, vypočutia, miestne a celoštátne referendá, dožadovania sa informácií prostredníctvom zákona o slobodnom prístupe k informáciám, ale aj zapojenie sa verejnosti do legislatívneho procesu prípravy zákonov formou hromadných pripomienok a pod. Existujú aj osobitné formy participácie. Sú to také mechanizmy, ktorými sa realizuje právo účinne ovplyvniť rozhodovanie v otázkach týkajúcich sa takých spoločenských skupín, ktoré by z povahy svojho početne alebo mocensky menšinového postavenia nikdy nemohli vlastnou silou presadiť svoje legitímne potreby a záujmy. (KP)

Politické práva (pozri **Občianske a politické práva**)

Ponižujúce zaobchádzanie (pozri **Zákaz mučenia, krutého, neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania**)

Pozitívne opatrenia (pozri **Dočasné vyrovnávacie opatrenia**)

Práva národnostných menšín – Najznámejšou a najcitovanejšou definíciou menšiny všeobecne je definícia Francesca Capoportioho, zvláštneho spravodajcu Subkomisie pre predchádzanie diskriminácii a ochranu menšín Komisie OSN pre ľudské práva z roku 1991: „*Menšinou je skupina početne menšia ako zvyšok populácie štátu, nachádzajúca sa v nedominantnom postavení, ktorej členovia a členky – príslušníci a príslušníčky daného štátu – zdieľajú etnické, náboženské a jazykové zvláštnosti, ktoré ich odlišujú od zvyšku obyvateľstva a vykazujú, hoci len implicitne, pocit solidarity, ktorá smeruje k ochrane ich kultúry, tradícií, náboženstva a jazyka.*“ Táto definícia sa analogicky používa na definíciu národnostných menšín, pričom v ich prípade je pocit spoločne zdieľanej solidarity viazaný predovšetkým (ale nie výlučne) na jazyk a kultúrne hodnoty, zvyky a tradície späté s jazykom. Je potrebné uviesť, že Rámcový dohovor rady Európy na ochranu národnostných menšín neobsahuje definíciu pojmu národnostná menšina, neobsahuje ju ani žiadny právny predpis SR. Práva národnostných menšín a etnických skupín zakotvuje Ústava SR vo svojom čl. 34. K právam národnostných menšín patrí predovšetkým právo vyjadrovať, zachovávať a rozvíjať svoju identitu, ktorá sa môže realizovať prostredníctvom jazykových práv, práva prijímať a rozširovať informácie vo svojom jazyku, práva na vzdelanie, práva na rozvoj svojej kultúry a práva zúčastňovať sa na riešení záležitostí, ktoré sa menšiny priamo týkajú. (KP)

Právna subjektivita – Je právom priznaná spôsobilosť fyzických alebo právnických osôb mať práva a povinnosti alebo spôsobilosť nadobúdať vlastným konaním práva a povinnosti. Právna subjektivita má dve stránky, pasívnu a aktívnu. Pasívnou stránkou je **spôsobilosť na práva a povinnosti**, t.j. spôsobilosť osoby byť nositeľkou alebo nositeľom práv a povinností alebo, inak povedané, mať práva a povinnosti. Túto vlastnosť má každá osoba od svojho narodenia až do smrti (v niektorých prípadoch už pred narodením). Nie je ju možné obmedziť ani odňať žiadnej osobe. Druhou, aktívnou stránkou právnej subjektivity je **spôsobilosť na právne úkony**, t.j. schopnosť vlastnými právnymi úkonmi (konaním) nadobúdať práva a povinnosti. Spôsobilosť na právne úkony sa v plnom rozsahu nadobúda v SR dovŕšením 18 rokov veku, pričom táto spôsobilosť môže byť aj za života človeka obmedzená alebo jej môže byť človek úplne pozbavený (napr. v prípade duševnej choroby). (MD)

Práva tretej generácie – Tretia generácia ľudských práv sa zvykne tiež označovať ako práva solidarity. Je postavená na koncepte medzigeneračnej spravodlivosti. Hlavnou myšlienkou tejto skupiny práv je totiž solidarita a zodpovednosť voči nadchádzajúcim generáciám ľudstva – čiže voči generáciám našich detí, detí našich detí, skrátka voči ľuďom, ktorí po nás zdedia túto planétu. Tieto práva patria ku kolektívnym právam, keďže ich nositeľmi sú ľudské spoločenstvá a komunity. Na ich uplatňovanie je potrebná spolupráca medzi vládami rôznych krajín sveta, pretože žiadna z nich nedokáže dostatočne zabezpečiť napĺňanie týchto práv osamote. Znečistené životné prostredie či vysoké emisie ovplyvnia nielen tú krajinu, v ktorej k tomu dochádza, ale i susedné krajiny a globálny stav. Medzi práva tretej generácie patria *právo na sebaurčenie* (teda právo národov na vlastný štát, ktoré rezonovalo najmä počas procesu dekolonizácie), *právo na rozvoj* (toto právo sa dotýka predovšetkým rozvojových krajín a je odôvodňované potrebou nápravy nerovností medzi rozvinutými a rozvojovými krajinami a vníma hospodársky a sociálny rozvoj ako základnú podmienku rozvoja iných ľudských práv; ale ide aj o ľudský rozvoj, čiže zabezpečenie podmienok na plný rozvoj ľudského života), *právo na zdravé životné prostredie* (právo na zdravé a udržateľné životné prostredie zahŕňa tak práva jednotlivcov na zdravé prostredie ako i kolektívne právo na ochranu životného prostredia a jednotlivé environmentálne práva), *právo na mier* (právo na ochranu pred ničivými následkami vojny a povinnosť medzinárodnej spoločnosti predchádzať im), *právo na komunikáciu* (právo na prístup ku komunikačným prostriedkom v kontexte globalizovaných interaktívnych médií), *právo na prístup ku kultúrnemu dedičstvu* (kolektívne právo na užívanie a ochranu vlastnej kultúry, jazyka či náboženstva) a zahŕňa i osobitné *právo na ochranu domorodých populácií*. Práva tretej generácie sú zatiaľ ťažko priamo vymáhateľné jednotlivcami. Je to oblasť práv, ktorá sa rozvíja a je v štádiu deklarácií a spoločného medzinárodného úsilia. Súčasťou tohto procesu boli, napríklad, Deklarácia o životnom prostredí a rozvoji podpísaná v Riu de Janeiro v r. 1992, Kjótsky protokol (1997), či Deklarácia práv domorodých obyvateľov (2007). (pozri **Individuálne a kolektívne práva a Generácie ľudských práv**). (DK)

Právny štát – (*rule of law*) Štát, v ktorom vládne právo a zákon a v ktorom je štátna moc viazaná a obmedzená ústavou a zákonmi. Tie určujú

mantinely, v rámci ktorých sa štátna moc môže realizovať. Princíp právneho štátu je explicitne (výslovne) uvedený v čl. 1 Ústavy SR, no jeho obsah je vyjadrený aj v ďalších ústavných článkoch. Tento základný ústavný princíp má politický a právny význam. V politickom zmysle slova znamená možnosť pluralitnej súťaže politických strán, ich oddelenosť od štátu a možnosť výberu občanmi v slobodných a priamych voľbách. V právnom zmysle sa prejavuje hlavne v možnosti štátnych orgánov konať „iba na základe ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobilom, ktorý ustanoví zákon“ (čl. 2 ods. 2 Ústavy SR) a zároveň možnosťou každej osoby konať všetko, „čo nie je zákonom zakázané“ (čl. 2 ods. 3 Ústavy SR). V právnom štáte musí štátna moc dodržiavať aj pravidlá tvorby alebo zmeny zákonov, na ktorej sa zúčastňuje aj politická opozícia ako aj občianska spoločnosť. Súlad zákonov s ústavou posudzuje ústavný súd, ktorý má možnosť pozastaviť účinnosť protiústavných zákonov. Z princípu právneho štátu, ktorý sa v istej miere prelína z ďalšími ústavnými princípmi, sú odvodené viaceré zásady či práva východiskové pre celý právny poriadok, napr. zásada právnej istoty, zásada súdnej ochrany ľudských práv, právo na spravodlivý súdny proces, rešpektovanie medzinárodných zmlúv, zásada nezávislého a nestranného súdnictva, suverenita ľudu. Požiadavka právneho štátu je jednotiacim prvkom a spoločnou hodnotou štátov Rady Európy, na ktorú berie ohľad aj EŠLP pri výklade ustanovení EDĽP. (Pozri tiež **Ústavné princípy**). (MD)

Právo – Právo je osobitný a jedinečný systém noriem, ktorý určuje pravidlá fungovania určitej spoločnosti. Každá organizovaná spoločnosť v histórii ľudstva musela nevyhnutne vytvoriť systém pravidiel, ktoré umožnili jej prežitie a efektívne fungovanie. Právne normy je potrebné oddeliť od iných druhov noriem, napr. náboženských, morálnych, etických, estetických a pod., ktoré sa môžu s právnymi normami z časti prelínať, no môžu byť s právom aj v úplnom rozpore. Napríklad, podľa náboženskej normy nie je medzi manželmi možný rozvod na rozdiel od právnych noriem, ktoré rozvod manželov pripúšťajú. Právo reguluje nielen vzťahy medzi ľuďmi navzájom, ale aj vzťah štátnej moci a obyvateľov krajiny alebo cudzincov, vzťahy medzi orgánmi verejnej moci navzájom, ako aj vzťah štátu k iným štátom. Právo sa na rozdiel od iných normatívnych systémov vyznačuje osobitnými vlastnosťami, ktorými sú: (a) monizmus práva – znamená, že

system právnych noriem je v danej spoločnosti len jeden, na rozdiel napr. od noriem náboženských či morálnych, ktorých môže byť v spoločnosti viacero; (b) vynútiteľnosť prostredníctvom štátnej moci – jedine dodržiavanie právnych noriem je možné vynútiť za pomoci polície, prokuratúry, súdov alebo iných orgánov; (c) osobitnou formou poznania práva – právo je možné poznať len v štátom určenej forme (tzv. prameňoch práva), ktorá je predpísaným spôsobom oznámená celej spoločnosti (v SR prostredníctvom Zbierky zákonov). Právom nie je to, čo si myslí redaktor v televízii, čo je napísané v časopise alebo čo povie na tlačovej konferencii minister; právo je možné nájsť jedine v ústave, ústavných zákonoch, zákonoch a podzákonných právnych predpisoch (nariadenia vlády, vyhlášky, opatrenia), všeobecne záväzných nariadeniach orgánov územnej samosprávy. Prameňmi práva sú aj medzinárodné zmluvy, ktorými je SR viazaná, nariadenia, smernice, rámcové opatrenia a rozhodnutia orgánov EÚ. System práva možno členíť na právo písané (typické pre európsky kontinentálny právny system) a právo nepísané (typické pre anglo-americký právny system). Právo, ktoré je vyjadrené v platných právnych normách možno označiť ako „pozitívne“ alebo „objektívne“ právo. Právo môže znamenať aj „subjektívne“ právo fyzickej alebo právnickej osoby, ktoré ju oprávňuje na určité konanie, alebo z ktorého mu vyplýva určitý nárok (napr. právo zamestnanca na mzdu za vykonanú prácu, právo obeť diskriminácie na ochranu pred diskrimináciou, právo protestujúcich osôb zhromažďovať sa na vyjadrenie svojho názoru). Právo v demokratickej a pluralitnej spoločnosti musí vyjadrovať určité základné všeobecné hodnoty, ktorými sú spravodlivosť, sloboda a rovnosť. (pozri tiež **Rovnosť** a **Spravodlivosť**). (MD)

Právo na majetok – Ustanovuje ho čl. 17 VDLP, čl. 20 Ústavy SR, čl. 11 Listiny základných práv, čl. 1 Dodatkového protokolu k EDLP. Obsah vlastníckeho práva siaha od absolútnych práv ku konkrétnej veci až po vlastníctvo, ktoré je skôr správou veci vo verejnom záujme. Obsah vlastníckeho práva definuje podrobne občiansky zákonník (zákon č. 40/1964 Zb.). S vlastníctvom sú späté tiež rôzne povinnosti a obmedzenia, pretože *vlastníctvo zaväzuje*. Principiálne je neprípustné užívať vlastnú vec alebo s ňou nakladať takým spôsobom, ktorý narušuje alebo ohrozuje oprávnené záujmy iných osôb alebo verejný záujem. S vlastníctvom sa

spája aj povinnosť vec strážiť a zabezpečiť (napr. zodpovednosť za škodu spôsobenú vlastným zvierateľom, rozpadajúcou sa budovou, povinnosť zabezpečiť vozidlo, zbraň alebo nebezpečnú látku proti zneužitiu neoprávnenou osobou, atď.). ESĽP vymedzil vo svojich rozsudkoch rozsah ochrany majetku o. i. tak, že sa vzťahuje iba na „existujúci majetok a nezaručuje právo nadobúdať majetok“, nie je to právo na získanie majetku v budúcnosti. Ustanovenie čl. 1 Dodatkového protokolu k EDĽP chráni jednotlivcov alebo právnické osoby, od svojvoľného zasahovania zo strany štátu do ich majetku. Uznáva však právo štátu kontrolovať použitie majetku, aby sa zabezpečilo platenie daní a iných poplatkov alebo pokút. Na dosiahnutie proporcionality medzi kolektívnymi záujmami a záujmami jednotlivca sa má zásah vykonať takým spôsobom, ktorý nie je svojvoľný a je v súlade so zákonom. (VF)

Právo na súdnu a inú právnu ochranu (pozri *Spravodlivý súdny proces, právo na spravodlivý súdny proces*)

Právo na vzdelanie – Vzdelanosť je jedna zo základných individuálnych aj spoločenských hodnôt. Je právom i slobodou, kľúčom k ľudskosti človeka a k poľudšteniu podmienok jeho existencie, je celoživotnou výzvou a príležitosťou. Vzdelanie je, vo vlastnom zmysle slova, vzdelaním len vtedy, ak je školou ľudskej dôstojnosti. Je preto vecou všetkých generácií, detí, rodičov, spoločnosti a štátu. Vo svete jestvujú rôzne teórie vzdelania a vzdelávacie systémy s rozličnými vzdelávacími princípmi a cieľmi. Poňatie a dostupnosť vzdelania sa odvíja od regionálnych, kultúrnych a historických špecifik. Prednosťou a jednotiacou líniou vyspelého sveta je však presvedčenie, že právo na vzdelanie má každý. Kľúčové dokumenty OSN, Rady Európy i Európskej únie v tomto zmysle jednoznačne zaväzujú členské štáty a zmluvné strany. Čo nám tieto dokumenty hovoria? Nikoho nemožno vylúčiť zo vzdelávacieho procesu na základe žiadnej charakteristiky, ktorá môže zakladať dôvod diskriminácie. Rasa, farba pleti, jazyk, pohlavie, príslušnosť k národnosti či etnickej skupine, vyznanie, viera, vek, zdravotné postihnutie, spoločenský pôvod alebo stav, sexuálna orientácia a pod. nemôžu a nesmú byť dôvodom pre odopretie vzdelávania. Vzdelanie by malo byť dostupné, prístupné, prijateľné a flexibilné (ako to postuluje napr. všeobecný komentár č. 13 Výboru pre

hospodárske, sociálne a kultúrne práva OSN). Právo každého na vzdelanie zahŕňa tiež povinnosť štátu poskytnúť vzdelanie v určitej kvalite. Vzdelanie musí spĺňať určité štandardy. Právo na vzdelanie môžeme považovať za jedno z najdôležitejších ľudských práv aj preto, že má výrazný vplyv na kvalitu nášho života. Od dobrého vzdelania (v rodine, v škole, v spoločnosti ako takej) závisí naša spôsobilosť pre zvládnutie života. Od vzdelania sa odvíjajú pracovné možnosti, schopnosť orientácie a angažovania sa vo verejnom dianí, spôsob trávenia voľného času. Preto je právo na vzdelanie zakotvené v ústavách, ľudskoprávných listinách a zákonoch väčšiny štátov sveta. Právo na vzdelanie každému zaručuje aj Ústava SR. Ustanovuje povinnú školskú dochádzku a právo na bezplatné vzdelanie v základných školách a stredných školách, podľa schopností toho, kto sa vzdeláva a možností spoločnosti aj na vysokých školách. Zriaďovať iné školy ako štátne a vyučovať v nich možno len za podmienok ustanovených zákonom; v takýchto školách sa môže vzdelávanie poskytovať za úhradu. Zákon ustanoví, za akých podmienok majú občania pri štúdiu právo na pomoc štátu. Dôležité je pravidlo, že práva na vzdelanie sa možno domáhať len v medziach vykonávacích zákonov. Medzi ne patria predovšetkým zákon o výchove a vzdelávaní (školský zákon) z r. 2008 a zákon o vysokých školách z r. 2002, v platnom znení. Právo na vzdelanie má pomerne široký obsah a zahŕňa niekoľko zložiek – predovšetkým prístup k vzdelaniu a zákaz takých opatrení, ktoré by prístup k vzdelaniu obmedzovali alebo odopierali; ďalej všeobecnú dostupnosť vzdelávacích inštitúcií existujúcich v danej dobe (z čoho však nevyplýva pre štát povinnosť zabezpečiť pre každého také vzdelanie, aké si sám vyberie) a tiež právo rodičov na rešpektovanie ich náboženského a filozofického presvedčenia pri výchove a vzdelávaní ich detí. Škola má byť otvorená všetkým bez rozdielu. Každý človek má individuálne dispozície a škola, ktorá ich rešpektuje, je inkluzívna škola. **Inkluzívne vzdelávanie** je v pedagogike pomerne moderným pojmom. Impulzom pre jeho rozvoj bola Deklarácia z konferencie v Salamanke (1994), ktorá vychádza z presvedčenia, že bežné školy by mali vzdelávať všetky deti bez ohľadu na ich fyzické, intelektuálne, emocionálne, sociálne, jazykové alebo iné podmienky. V diskusii sa postupne sformulovali dva základné názvy a koncepcie takéhoto prístupu, **integrované vzdelávanie** a inkluzívne vzdelávanie. Ide o púhe prijatie rôznych detí do jednej školy,

alebo ide o viac? Odpoveďou môže byť dôsledný ľudskoprávny prístup. Inkluzívne školy nemajú len mechanicky prijať každé dieťa. Majú ho prijať a vzdelávať férovo, spravodlivo a kvalitne, umožňujúc plný rozvoj ľudskej osobnosti a rešpektujúc jej a jeho dôstojnosť ako bytosti rovnjej medzi rovnými. Inkluzívne školy majú byť nástrojom na potláčanie diskriminačných postojov, výchovu ústretových ľudí a podporu tolerantnej a začleňujúcej spoločnosti. V čoraz prepojenejšom a dynamickejšom svete môže byť práve škola otvorenou, pluralitnou celoživotnou inštitúciou vzdelávajúcou rôznych ľudí rôznych jazykov, rás, zdravotných stavov, zvykov, myšlienok a vzťahov, v ktorej všetci ťažia z jedinečnosti každého. (DH)

Právo na život – Právo na život je fundamentálnym ľudským právom, ktoré chráni každého človeka pred neoprávnenými a neprimeranými zásahmi, ktoré by mu mohli spôsobiť fyzickú ujmu alebo až stratu života. Zasahovať do práva na život je možné len vo výnimočných prípadoch a len v nevyhnutnom rozsahu (ak je to nevyhnutné na ochranu života, môže každý človek zasiahnuť a spôsobiť tak ujmu na zdraví osobe, ktorá ho ohrozuje). Vyvažovať a nachádzať jasnú hranicu medzi právom na život a inými právami človeka je niekedy veľmi zložité až nemožné. Právo na život prirodzene súvisí s citlivými otázkami, akými sú napr. interrupcia, eutanázia či trest smrti. (MD)

Právo poznať svoje práva (pozri *Právo na vzdelanie* a *Výchova a vzdelávanie k ľudským právam*)

Priama diskriminácia (pozri *Diskriminácia*)

R

Rada Európy (pozri *Regionálne organizácie*)

Rada OSN pre ľudské práva (pozri *Organizácia spojených národov*)

Rada vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť – Rada je jedným z troch najdôležitejších poradných orgánov vlády SR. Je stálym odborným, poradným, koordinačným a konzultatívnym orgánom vlády SR v oblasti ochrany základných ľudských práv a slobôd, politických a

občianskych práv, práv osôb patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám, hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv, práv na ochranu životného prostredia a kultúrneho dedičstva, v oblasti práv dieťaťa a presadzovania najlepšieho záujmu dieťaťa, v oblasti práv osôb so zdravotným postihnutím a práv seniorov, pri presadzovaní zásady rovnakého zaobchádzania, rovnosti príležitostí a rodovej rovnosti (čl.2 štatútu rady). Rada sa skladá z predsedu rady, podpredsedov rady, tajomníka rady a ďalších členov rady. Predsedom rady je podpredseda vlády a minister zahraničných vecí. Podpredsedami rady sú minister práce, sociálnych vecí a rodiny, minister spravodlivosti, minister školstva, vedy, výskumu a športu, minister kultúry a reprezentantka občianskej spoločnosti. Tajomníčkou rady je generálna riaditeľka Sekcie právnej a konzulárnej Ministerstva zahraničných vecí SR. Ďalšími členmi rady, ktorých vymenúva a odvoláva predseda rady, sú štátni tajomníci ôsmych ministerstiev, traja splnomocnenci vlády, zástupcovia a zástupkyne samosprávnych orgánov, VOP a SNSLP. Členmi sú aj všetci podpredsedovia a podpredsedníčky výborov pôsobiacich pri rade. Občiansku spoločnosť zastupuje aj ďalších osem významných odborníkov a odbornícok z teórie a praxe ľudských práv. Členstvo v rade je čestnou funkciou. Rada vlády sa schádza približne 4x ročne, môže zvolávať aj mimoriadne zasadnutie na riešenie naliehavých problémov v oblasti dodržiavania ľudských práv. (PG)

Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín (ETS č. 157) – Bol otvorený na podpis pre členské štáty RE v Štrasburgu 1.2.1995. Platnosť nadobudol 1.2.1998. Dohovor je prvým právne záväzným multilaterálnym nástrojom na ochranu národnostných menšín. Jeho cieľom je ochraňovať existenciu národnostných menšín žijúcich na území zmluvných strán. Jeho cieľom je podporovať plnú a efektívnu rovnosť národnostných menšín prostredníctvom vytvárania primeraných podmienok na ochranu a rozvoj ich kultúry a zachovanie ich identity. Slovo „rámcový“ v názve znamená, že zmluvné štáty majú naplňať ustanovenia dohovoru vnútroštátnymi zákonmi a primeranou vládnuou politikou. Tento prívlastok v žiadnom prípade neznižuje jeho právne záväzný charakter. Dohovor vymedzuje zásady, ktoré sa vzťahujú na osoby patriace k národnostným menšinám v oblasti verejného života: sloboda zhromažďovania, sloboda združovania, sloboda prejavu, sloboda myslenia, svedomia a vierovyznania a prístup k

médiám, ako aj v oblasti slobôd týkajúcich sa jazyka, vzdelávania, cezhraničnej spolupráce, atď. Plnenie dohovoru monitoruje poradný výbor, ktorý skúma informácie z rozmanitých zdrojov, vrátane periodickej správy predloženej zmluvným štátom. Vypracuje k nej stanovisko s odporúčaniami. Vláda môže dať k tomu svoje pripomienky. Cyklus monitorovania ukončuje Výbor ministrov RE prijatím rezolúcie so závermi a odporúčaniami pre zmluvný štát. (VF)

Rasizmus – Je ideológia o nerovnosti ľudských rás, ktorá priamo popiera hodnotu rovnosti. Hlásá nerovnosť a diskrimináciu na základe národnostného, rasového alebo etnického pôvodu. Môže mať mnoho podôb, napr. sa môže prejavovať ako neznášanlivosť človeka voči Aziatom, Rómom, Eskimákom, len z dôvodu ich odlišnosti; ako viera v nadradenosť vlastného národa nad inými národmi; môže mať formu rasovej politiky segregácie a apartheidu. Počas vlády Hitlera v Nemecku vyústil rasizmus v spojení s fašizmom do nacistickej politiky vyhladenia celých národnostných či etnických (ale aj iných) skupín, najmä Židov, Rómov, Slovanov. Rasizmus môže mať aj skrytú (latentnú) podobu, ktorá nemusí vyústiť do otvorenej neznášanlivosti. Napríklad, ak človek zovšeobecňuje svoju negatívnu skúsenosť s príslušníkom národnostnej či etnickej skupiny a všetky ostatné osoby danej skupiny hodnotí rovnako negatívne; ak človek akceptuje rasistické vtipy alebo ak sa snaží nevidieť slovný alebo fyzický útok na osobu inej farby pleti. (pozri **Apartheid, Diskriminácia a Totalitné režimy**). (MD)

Regionálne ľudskoprávne dokumenty – Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950) je najstarším záväzným regionálnym ľudskoprávnym dohovorom *Rady Európy*. V jej rámci vznikli mnohé ďalšie dohovory, charty a odporúčania s rôznymi stupňami právnej záväznosti. Európska únia sa v roku 2000 rozhodla inkorporovať ľudské práva do samotnej štruktúry EÚ. Prijala **Chartu základných práv Európske únie**, ktorá sa hlási k **Všeobecnej deklarácii ľudských práv** ako i **Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd** Rady Európy a je považovaná legislatívnymi orgánmi za právne záväznú. V európskom priestore je tiež dôležitý **Helsinský záverečný akt** (1975), ktorý položil základy dnešnej **Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe**. **Americký dohovor**

o ľudských právach vstúpil do platnosti až v r. 1969, hoci mu už v r. 1948 predchádzala *Americká deklarácia práv a povinností človeka*. *Káhirska deklarácia o ľudských právach v Islame* (1990) je deklaráciou Organizácie islamských národov. Je odpoveďou islamského sveta na **Všeobecnú deklaráciu ľudských práv**. Vymenúva tradičné základné ľudské práva s niekoľkými odlišnosťami (napríklad, spomína zodpovednosť muža za zabezpečenie rodiny) a zároveň sa zaväzuje k napĺňaniu práva šaría (ktoré umožňuje napríklad telesné tresty či trest smrti a zakazuje podriadenie sa vláde nemuslimov). V r. 2004 bola Ligou arabských štátov prijatá *Arabská charta ľudských práv*, ktorá sa hlási k univerzálnym princípom ľudských práv obsiahnutých v **Medzinárodnej listine ľudských práv** ako aj k princípom Káhirskej deklarácie ľudských práv v Islame. Obsahuje väčšinu z klasických univerzálnych práv a slobôd, hoci býva kritizovaná za to, že obsahuje aj také body, ktoré s medzinárodnými princípmi a štandardami nie sú zlučiteľné. (DK)

Regionálne mechanizmy – Popri univerzálnych ľudskoprávnych dohovoroch a mechanizmoch ich uplatňovania v rámci systému **Organizácie spojených národov** sa hneď od 2. svetovej vojny začali rozvíjať aj regionálne mechanizmy ľudských práv. Vznikli na základe spolupráce krajín v rámci jednotlivých kontinentov či kultúrnych regiónov. Regionálne mechanizmy označujú orgány, komisie, sudy, ktoré majú právomoc monitorovať dodržiavanie a sankcionovať porušovanie ľudských práv na regionálnej úrovni. V súčasnosti existujú tri hlavné regionálne mechanizmy: v Európe, Afrike a Amerike a pasívny Arabský mechanizmus. Ázia zatiaľ nemá regionálny ľudskoprávny mechanizmus, ale existujú návrhy na vytvorenie regionálnych či subregionálnych mechanizmov. Najrozvinutejší ľudskoprávny mechanizmus existuje v Európe pri Rade Európy, ktorá už v r. 1950 prijala **Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd** a ním ustanovila **Európsky súd pre ľudské práva**. Je to právne záväzný mechanizmus, ktorého rozhodnutia majú vyššiu právnu silu ako zákonodarstvo a súdne rozhodnutia jednotlivých členských krajín. Do jeho právomoci spadá posudzovanie prípadov porušovania jednotlivých ustanovení dohovoru. Na iných kontinentoch trval proces vybudovania regionálnych mechanizmov ľudských práv dlhšie. Od prijatia **Medzinárodných paktov o občianskych a politických právach**

a o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach v r. 1966 OSN aktívne podporovala tvorbu regionálnych mechanizmov, ktoré by mali lepší prístup k monitorovaniu napĺňania ľudských práv. *Americký dohovor o ľudských právach* zriadil *Medziamerickú komisiu pre ľudské práva*, ktorá je orgánom Organizácie amerických štátov a ktorej úlohou je monitorovať, asistovať pri prijímaní legislatívy, posudzovať podania jednotlivcov a posúvať ich *Medziamerickému súdu pre ľudské práva*. Ten zohral mimoriadne dôležitú úlohu najmä pri odhaľovaní faktov týkajúcich sa státisícov násilných zmiznutí a prípadov mučenia počas doby trvania vojenských režimov. *Africká komisia pre práva ľudí a národov* a *Africký súd pre práva ľudí a národov* formálne slúžia na ochranu práv obsiahnutých v *Africkej charte práv ľudí a národov*, v skutočnosti však zápasia s nedostatkom prostriedkov a politickej vôle na ich uplatňovanie. Žiaden z mimoeurópskych mechanizmov však nedosahuje rovnako silný právny status a rozsah kompetencií ako ten európsky. (DK)

Regionálne organizácie – Regionálne organizácie sú politickými zoskupeniami štátov v geografickom regióne, ktoré sa okrem inej agendy venujú aj presadzovaniu a napĺňaniu ľudských práv. V Európskom priestore sa ľudské práva etablovali na regionálnej úrovni už od r. 1949, keď bola ustanovená **Rada Európy**. Vznikla na ochranu princípov demokracie, ľudských práv a právneho štátu, zvykne byť nazývaná aj „svedomie Európy.“ V rámci Európy plnia dôležitú úlohu v oblasti ľudských práv aj **Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe** a Európska únia. Na Americkom kontinente pôsobí Organizácia amerických štátov, ktorá vznikla krátko po 2. svetovej vojne. Bola založená v r. 1948 na Medziamerickej konferencii. V Afrike bola ustanovená v r. 1963 Organizácia africkej jednoty. V r. 2001 bola nahradená Africkou úniou. V muslimských krajinách pôsobí Organizácia islamskej konferencie a v arabských Liga arabských národov. V r. 2009 vznikol v Juhovýchodnej Ázii ľudskoprávny mechanizmus Medzivládna komisia pre ľudské práva, ktorá zastupuje 10 členských štátov Asociácie Juhovýchodoázijských národov. Medzivládna komisia pripravuje deklaráciu o ľudských právach, s úmyslom neskoršieho dohovoru s vlastným regionálnym ľudskoprávnym mechanizmom. V širšej oblasti Ázie pôsobí aj Ázijsko-pacifické fórum národných ľudskoprávnych

inštitúcií. Toto fórum sa skladá z jednotlivých národných inštitúcií, ktoré sa riadia medzinárodnými štandardmi a princípmi ľudských práv. (DK)

Rodová rovnosť – Vo všeobecnosti ide o stav nediskriminácie a rovného zaobchádzania s mužmi a ženami bez rozdielu na základe pohlavia alebo rodu. Rodová nerovnosť neznamená len rozlišovanie z dôvodu odlišného, geneticky daného pohlavia ale aj z dôvodu odlišného, spoločensky či sociálne predpokladaného a očakávaného rodového správania. Napríklad, ak sa od ženy automaticky očakáva, že to bude ona a nie jej partner, kto sa bude starať o spoločné dieťa alebo iného člena rodiny, alebo že nebude schopná v práci zaujať vecný a rózny postoj, lebo ide o „nežné“ pohlavie a pod. Cieľom rodovej rovnosti je dosiahnuť rovné šance a možnosti pre mužov i ženy vo všetkých sférach života, vrátane zamestnania, odmeňovania, účasti na riadení a politickom živote. (pozri tiež **Rovné zaobchádzanie a Diskriminácia**). (MD)

Rovné zaobchádzanie – Zásada rovného zaobchádzania je jeden z prvkov, ktorý tvorí základ princípu rovnosti. Rovné zaobchádzanie znamená zákaz diskriminácie, ale tiež prijímanie opatrení na ochranu pred diskrimináciou. V rámci EÚ je zásada rovného zaobchádzania rozpracovaná v tzv. antidiskriminačných smerniciach, ktoré sú prebraté do vnútroštátnych právnych poriadkov členských štátov. Vzťahuje sa na určité diskriminačné dôvody. Každý je povinný dodržiavať zásadu rovného zaobchádzania v oblasti pracovnoprávných a obdobných právnych vzťahov, sociálneho zabezpečenia, zdravotnej starostlivosti, poskytovania tovarov a služieb a vo vzdelávaní. (pozri **Antidiskriminačný zákon a Diskriminácia**). (MD)

Rovnosť – Rovnosť je základnou hodnotou a kategóriou, ktorá určuje postavenie človeka v spoločnosti a práve. Princíp rovnosti je jadrom spravodlivosti. Neexistuje jednotná definícia rovnosti; môže mať viacero podôb. Rovnosť môže znamenať rovnaké zaobchádzanie s každým, kto je v rovnakej situácii (formálna rovnosť) alebo rovnaké zaobchádzanie so zohľadnením určitých osobitostí a odlišností (materiálna rovnosť). V prvom prípade ide napr. o situáciu, ak sa škola rozhodne každej žiačke a každému žiakovi poskytnúť rovnaký finančný príspevok na návštevu jazykového kurzu v cudzine. Snahou o dosiahnutie materiálnej rovnosti by bolo, ak by sa škola rozhodla poskytnúť vyšší príspevok tým deťom, ktorých rodičia

majú nižší príjem; umožnila by tak ekonomicky slabším rodičom dopriať dieťaťu takýto kurz. Rovnosť možno chápať ako snahu o zamedzenie alebo kompenzovanie faktických nevýhod, aby sa zabezpečili rovnaké šance, možnosti, rovnaká štartovacia čiara (rovnosť príležitostí) alebo ju možno vymedziť ako snahu o dosiahnutie rovnakých výsledkov (rovnosť výsledkov). Rovnosť môže znamenať rovné zaobchádzanie bez akejkoľvek výnimky (absolútna rovnosť) alebo rovné zaobchádzanie, kedy je možné urobiť z rovnakého uplatňovania určitého pravidla výnimku (relatívna rovnosť). (pozri **Diskriminácia, Rovné zaobchádzanie a Rodová rovnosť**). (MD)

Rovnosť príležitostí (pozri **Rovnosť**)

Rozvoj, právo na rozvoj (pozri **Práva tretej generácie**)

S

Sloboda – Je spolu s rovnosťou a spravodlivosťou základnou hodnotou práva. Vyjadruje hlavne vzťah štátnej moci a jednotlivcov. Každý človek je slobodný, čo znamená, že môže slobodne realizovať svoju vôľu, pričom táto sloboda môže byť obmedzená len za podmienok stanovených zákonom. Vo všeobecnosti platí, že sloboda jedného človeka končí tam, kde začína sloboda iného, čo znamená, že žiadna osoba nemôže pri výkone svojej slobody zasahovať do slobody iného človeka. Sloboda spočíva v možnosti sebarealizácie človeka. Povinnosťou štátu vo vzťahu k slobode je hlavne zabezpečiť formálne predpoklady, aby každý mohol naplňať svoj život podľa svojich vlastných predstáv. Slobodu je možné chápať nielen v tomto všeobecnom zmysle slova, ale tiež ako oprávnenie jednotlivca niečo konať prípadne nekonať (napr. sloboda zhromažďovania, sloboda prejavu, sloboda myslenia, svedomia, náboženského vyznania). Politické smery, ktorých cieľom je obrana práv jednotlivca a jeho maximálnej slobody označujeme ako liberalizmus. (pozri **Osobná sloboda, právo na osobnú slobodu**). (MD)

Slovenské národné stredisko pre ľudské práva (SNSĽP) – Vzniklo na podnet OSN a na základe uznesenia č. 430 vlády SR z júna 1993, ktorým

odsúhlasila realizáciu „Projektu na zriadenie Slovenského národného strediska pre ľudské práva“ so sídlom v Bratislave. SNSĽP bolo neskôr zriadené zákonom č. 308/1993 Z. z. o zriadení Slovenského národného strediska pre ľudské práva s účinnosťou od 1.1.1994. Prijatím zákona č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach, o ochrane pred diskrimináciou a zmene a doplnení niektorých zákonov (**Antidiskriminačného zákona**) sa od 1.7.2004 kompetencie SNSĽP a rozsah jeho pôsobnosti ešte viac rozšírili o celú oblasť ochrany občanov a občianok pred diskrimináciou. SNSĽP je nezávislou právnickou osobou, ktorá pôsobí v oblasti ochrany ľudských práv a základných slobôd vrátane práv dieťaťa a zároveň je orgánom ochrany pred diskrimináciou a na základe tejto právomoci je členom **Európskej siete inštitúcií pre rovné zaobchádzanie (EQUINET)**, ktorá koordinuje a usmerňuje činnosť takýchto inštitúcií – tzv. „equality bodies“ vo všetkých členských štátoch EÚ. Úlohou SNSĽP je komplexné pôsobenie v oblasti ľudských práv a základných slobôd vrátane práv dieťaťa. Pre splnenie základných úloh SNSĽP sústreďuje svoju činnosť na nasledovné oblasti: monitoruje a hodnotí dodržiavanie ľudských práv a dodržiavanie zásady rovnakého zaobchádzania, zhromažďuje a na požiadanie poskytuje informácie o rasizme, xenofóbii a antisemitizme v SR, uskutočňuje výskumy a prieskumy v oblasti ľudských práv a pripravuje vzdelávacie aktivity. SNSĽP zároveň zabezpečuje právnu pomoc obetiam diskriminácie a prejavov intolerancie a vydáva na požiadanie fyzických osôb alebo právnických osôb alebo z vlastnej iniciatívy odborné stanoviská vo veciach dodržiavania zásady rovnakého zaobchádzania. SNSĽP sa vo svojej činnosti riadi tzv. **Parížskymi princípmi**, ktoré boli prijaté na pôde OSN v r. 1993. Ide o zoznam princípov a pravidiel, ktoré sú záväzné pre všetky **vnútroštátne inštitúcie ľudských práv**, pričom kľúčové sú nezávislosť, pluralita a prístupnosť pre všetkých občanov a všetky občianky. SNSĽP posledné dva roky neplní v plnom rozsahu zákonom stanovené úlohy a v súčasnosti sa pripravuje novela zákona, ktorá umožní jeho rekonštrukciu a rozvoj. (PG)

Sociálne zabezpečenie, právo na sociálne zabezpečenie (pozri **Hospodárske, sociálne a kultúrne práva**)

Sociálnoprávna ochrana detí a mládeže – Je súborom opatrení, ktoré štát poskytuje deťom v prípadoch, keď sa ich biologickí rodičia nevedia, nechcú, či nemôžu riadne starať o svoje dieťa. Je upravená na základe zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele, ktorý bol v dôsledku nových situácií a podmienok už viackrát novelizovaný. Zákon definuje situácie a prípady, v ktorých štát môže a musí zasiahnuť do rodiny za účelom zabezpečenia najlepšieho záujmu dieťaťa, napr. v prípade násilia v rodine, zverenia dieťaťa do výchovy, náhradnej rodinnej starostlivosti a pod. Oddelenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately sú špecializované útvary zriadené na všetkých Úradoch práce sociálnych vecí a rodiny SR, ktoré majú úlohu ochraňovať záujmy a práva detí. Kvôli potrebe ich dostupnosti sú zriadené po celom Slovensku. Celkovo ich je 46. Činnosť týchto oddelení vychádza zo zákona a zameriava sa na štyri základné oblasti, ktorými sú predchádzanie krízových situácií v rodine, ochrana práv a záujmov detí, predchádzanie poruchám psychického, fyzického a sociálneho vývinu detí a zamedzenie nárastu sociálno-patologických javov. Pracovníci a pracovníčky týchto oddelení rozhodujú o rôznych typoch výchovných opatrení pre deti, o dočasnom zverení dieťaťa do starostlivosti pestúnok a pestúnov a celkovo zastupujú dieťa vo všetkých súdnych procesoch, ktoré sa ho dotýkajú. Pri oddeleniach pracujú aj psychologičky a psychológovia. Zabezpečujú špecializované poradensko-psychologické služby pre dieťa, ale aj jeho rodinu. Oddelenia vykonávajú mnoho ďalších špeciálnych úkonov vo vzťahu k deťom, pripravujú pre súdy podklady pre rozhodovanie v otázkach otcovstva, osvojiteľnosti, ústavnej starostlivosti vo veciach výchovy a výživy dieťaťa a pod. Všetky činnosti pracovníčok a pracovníkov týchto oddelení musia byť založené na obhajobe a presadzovaní princípu najlepšieho záujmu dieťaťa. (PG)

Spôsobilosť na práva a povinnosti (pozri *Právna subjektivita*)

Spôsobilosť na právne úkony (pozri *Právna subjektivita*)

Spravodlivosť – Spravodlivosť je spolu so slobodou a rovnosťou základnou hodnotou, ktorá vyjadruje vzťah medzi osobami navzájom a vzťah medzi spoločnosťou (**štátom**) a človekom. Spravodlivosť nemusí byť výlučne právnym pojmom, no úlohou **práva** je snaha o vyjadrenie spravodlivosti. Prostredníctvom právnych noriem formuluje zákonodarná moc (legislatíva)

a čiastočne aj výkonná moc (exekutíva) určitú predstavu o spravodlivosti. Spravodlivosť zároveň nachádzajú v rámci súdneho procesu sudcovia a sudkyne. Predstava o spravodlivosti je úzko spojená s rovnosťou a rovným prístupom k jednotlivcovi či skupine osôb. Každý človek má tiež vlastnú individuálnu predstavu o tom, čo je spravodlivé. (pozri tiež **Právo, Rovnosť a Ústavné princípy**). (MD)

Spravodlivý súdny proces, právo na spravodlivý súdny proces – (*due process of law* alebo *right to fair trial*). Právo na spravodlivý súdny proces označuje celý rad procesných zásad, záruk a práv osôb, ktorých cieľom v demokratickom a právnom štáte je zabezpečiť vymožitelnosť a ochranu práv a slobôd pred nezákonnými a svojvoľnými zásahmi štátu alebo iných osôb. Samotný súdny proces musí prebiehať tak, aby bolo možné výsledné rozhodnutie hodnotiť ako spravodlivé. Aj keď Ústava SR pojem „právo na spravodlivý súdny proces“ nepozná, obsahové požiadavky tohto práva vyplývajúce z medzinárodných ľudskoprávných zmlúv sú obsiahnuté v čl. 46 až 50 Ústavy SR a označené ako právo na súdnu a inú právnu ochranu. Základnými požiadavkami spravodlivého súdneho procesu sú napr. právo na prístup k nezávislému a nestrannému súdu, právo na preskúmanie zákonnosti rozhodnutia orgánu verejnej správy, právo odoprieť výpoveď, ak by na jej základe hrozilo trestné stíhanie vlastnej alebo blízkej osoby, zásada rovnosti účastníkov konania, právo na tlmočníka, zásada kontradiktórnosti konania, zásada konania bez prieťahov. (Pozri tiež **Právny štát**). (MD)

Súdny dvor Európskej únie – Vznikol v r. 1952. Sídli v Luxemburgu a skladá sa z troch súdov: Súdneho dvora, Všeobecného súdu (zriadeného v r. 1988) a Súdu pre verejnú službu (zriadeného v r. 2004). Môže konať v ktoromkoľvek z úradných jazykov Únie. Zabezpečuje „*dodržiavanie práva pri výklade a uplatňovaní*“ zmlúv EÚ. Pri plnení tejto úlohy Súdny dvor EÚ: preskúmava zákonnosť aktov inštitúcií EÚ, dohliada, aby členské štáty dodržiavali povinnosti, ktoré vyplývajú zo zmlúv a vykladá právo EÚ na požiadanie vnútroštátnych súdov. V spolupráci s vnútroštátnymi súdmi členských štátov dohliada na uplatňovanie a jednotný výklad práva EÚ. Vo svojich rozhodnutiach týkajúcich sa ľudských práv pravidelne aplikuje EDLP

a v posledných rokoch sa čoraz konkrétnejšie odvoláva na judikatúru *Európskeho súdu pre ľudské práva* (ESĽP). (VF)

Súkromie, právo na súkromie – Právo na súkromný život pokrýva oblasť, v ktorej jednotlivec rozvíja a uplatňuje svoju osobnosť. Oblasť, v ktorej sa toto právo aplikuje možno rozčleniť na sféru súkromného života, vrátane cti a povesti osoby, jej rodinného života, domova a korešpondencie. Patrí sem i „*právo žiť skrytý pred cudzími pohľadmi*“, ktoré nadobúda zvláštnu dôležitosť, vzhľadom na moderné technické prostriedky. Orgány verejnej moci a iné osoby majú k dispozícii, napr. možnosť zhromažďovania citlivých osobných údajov (o zdravotnom stave, majetku a pod.). Štát sa musí zdržať svojvoľných zásahov do práva na rešpektovanie súkromného života. Ustanovenie v čl. 8 ods. 2 EDĽP vymenúva, aké záujmy, môžu odôvodňovať zásah štátu. Vnútroštátne zákonné normy o zásahoch štátu do súkromia musia byť v záujme národnej bezpečnosti, verejnej bezpečnosti, hospodárskeho blahobytu krajiny, predchádzania nepokojom a zločinnosti, ochrany zdravia alebo morálky alebo ochrany práv a slobôd iných. Pri rozhodovaní, či zásah do práva na súkromný a rodinný život bol v zhode s ustanoveniami čl. 8 ods. 2, používa ESĽP test, ktorý obsahuje tieto otázky: a) či zásah bol v súlade so zákonom, b) či sledoval legitímny cieľ a c) či bol nevyhnutný v demokratickej spoločnosti. Štát má aj povinnosť chrániť výkon tohto práva a zaistiť ho vo vnútroštátnom právnom poriadku osobám pod jeho právomocou. Ochrana rodinného života sa podľa ESĽP neobmedzuje iba na vzťahy v najužšom rodinnom kruhu, t. j. vzťahy medzi rodičmi a maloletými deťmi, ale zahŕňa aj širší okruh. Čo sa týka umiestnenia detí do náhradnej starostlivosti, existujú obvykle podrobné vnútroštátne právne predpisy a ESĽP ponecháva na zmluvné štáty, aby zvolili konkrétne vhodné opatrenie. Pokiaľ majú byť deti oddelené od svojich rodičov, štátne orgány majú dbať na to, aby konanie zodpovedalo požiadavkám čl. 8, ale i čl. 6 EDĽP, právu na spravodlivé súdne konanie. (VF)

Štát – Predstavuje spoločenskú jednotku, ktorá sa vyznačuje určitými špecifickými znakmi, akými sú štátne územie, obyvateľstvo, existencia právneho systému a štátna moc vykonávaná štátnymi orgánmi nad osobami nadchádzajúcimi sa v jeho pôsobnosti (*jurisdikcii*). Štát ako právna

inštitúcia sa prejavuje aj navonok vo vzťahu k iným štátom alebo subjektom v rámci medzinárodných vzťahov. (MD)

T

Terorizmus a ľudské práva – Vzťah terorizmu a ľudských práv začal politikov, bezpečnostných expertov, diplomatov, ale aj bežných ľudí vo zvýšenej miere zaujímať najmä po teroristických útokoch na New York a Washington v septembri 2001. Táto otázka je veľmi komplikovaná a má niekoľko dimenzií, ktoré sa tu pokúsime len stručne načrtnúť. Predovšetkým, štáty, aj medzinárodné spoločenstvo majú povinnosť chrániť bezpečnosť a ľudské práva občanov, a preto musia podniknúť efektívne kroky proti šíreniu terorizmu a teroristických hrozieb. Na druhej strane, tieto opatrenia by nemali byť také, aby nadmerne zasahovali do základných práv a slobôd občanov a neprípustne obmedzovali ich slobodu pohybu, zasahovali do ich súkromia (napríklad celoplošným odpočúvaním telefónov, či sledovaním komunikácie na sociálnych sieťach a zneužívaním z nich získaných údajov). Napokon, aj v prípade ľudí obvinených z terorizmu, resp. z prípravy teroristických činov musia platiť určité procesné práva a musia byť dodržiavané ich základné práva: nemôžu byť mučení a týraní, majú právo na obhajobu a aj v ich prípade platí prezumpcia nevinu. (KP)

Totalitné režimy – Totalita je forma štátu, v ktorej občania nemajú vplyv na politické usporiadania v štáte. Totalitný štát sa prejavuje vládou určitej skupiny osôb alebo politikov, ktorí neumožňujú politickú súťaž a demokratické súperenie formou slobodných a priamych volieb. Štátna moc sa ideologicky stotožňuje s určitým štátnym náboženstvom, politickou ideológiou alebo vedúcou úlohou určitej politickej strany. Štátnych predstaviteľov krajiny v zásade vyberá úzky okruh vládnucej strany alebo organizácie. Voľby môžu byť realizované, no ich výsledky sú zmanipulované alebo neumožňujú reálnu súťaž odlišných politických názorov. Naopak, predstavitelia politickej opozície sú prenasledovaní a väznení; štátna moc sa často opiera o tajnú políciu. Na rozdiel od pluralitného a demokratického režimu sú ľudské práva a sloboda obmedzené

a potláčané. Totalitnými prvkami sa prejavoval aj socializmus resp. komunizmus ako krajne ľavicové spoločenské ideológie. Fašizmus sa vyznačoval budovaním silného štátu, uprednostňovaním národa, resp. štátu pred záujmami jednotlivca, militarizáciou spoločnosti, šovinizmom (vierou v nadradenosť vlastného národa) a xenofóbiou (strachom z cudzieho a nepoznaného). Fašizmus v kombinácii z nacionalizmom a ideológiou *rasizmu* a antisemitizmu (neznášanlivosťou voči Židom) vyústil do ideológie nacizmu. Ide o krajne pravicové totalitné ideológie. (MD)

Trest smrti – Trest, pri ktorom je odsúdená osoba legálne zbavená života orgánmi štátnej moci. Od 19. storočia dochádza vo svete k postupnému zákazu tohto trestu. Pre členské štáty Rady Európy platí úplný zákaz trestu smrti v čase mieru a postupne sa formuje pravidlo o úplnom zákaze aj v čase vojny. Čl. 2 EDĽP síce uvádza, že „*nikoho nemožno úmyselne zbaviť života okrem výkonu súdom uloženého trestu nasledujúceho po uznaní viny za spáchanie trestného činu, pre ktorý zákon ukladá tento trest*“, no v r. 1985 nadobudol platnosť Protokol č. 6 k EDĽP, ktorý zakazuje trest smrti v čase mieru a ponecháva obmedzenú možnosť ukladať tento trest v čase vojny. Následne, v r. 2003, nadobudol platnosť Protokol č. 13 k EDĽP, ktorý úplne a bez výnimky zakazuje trest smrti v čase mieru i v čase vojny. Podľa čl. 15 ods. 3 Ústavy SR „*trest smrti sa nepripúšťa*“. Čl. 2 Charty základných práv EÚ uvádza: „*Nikto nesmie byť odsúdený na trest smrti ani popravený*“. Medzinárodné právo na univerzálnej úrovni tento trest nezakazuje úplne za všetkých okolností, no v štátoch, v ktorých je aplikovaný, musia byť stanovené prísne obmedzujúce podmienky na jeho použitie (nesmie byť aplikovaný na osobách mladších ako 18 rokov ani na tehotných ženách; môže byť uložený len na základe spravodlivého súdneho procesu a len za najzávažnejšie zločiny, v žiadnom prípade nie za politické zločiny; vykonaný musí byť čo najhumánnejším spôsobom). Podľa Amnesty International bol tento trest v r. 2012 zrušený v 97 krajinách sveta, v 35 krajinách platí moratórium na jeho výkon už vyše 10 rokov a 66 krajín ho stále aktívne umožňuje uložiť, pričom v r. 2012 bol vykonaný v 21 krajinách sveta (medzi inými aj v Bielorusku, Japonsku, USA, Indii). (MD)

U

Úrad Vysokého komisára OSN pre utečencov – Bol založený 14. 12.1950 Valným zhromaždením OSN. Agentúra je poverená viesť a koordinovať medzinárodnú činnosť na ochranu utečencov a riešenie problémov utečencov a utečieniek po celom svete. Jeho hlavným cieľom je chrániť ich práva a blaho. Usiluje o to, aby každý mohol uplatniť právo žiadať o azyl a nájsť bezpečné útočisko v inom štáte, s možnosťou vrátiť sa domov dobrovoľne, integrovať sa lokálne alebo presídlieť do tretej krajiny. V súčasnej dobe zamestnáva viac ako 7600 ľudí vo viac ako 125 krajinách a pomáha desiatkam miliónov ľudí. Bývalý portugalský premiér António Guterres sa stal 10. Vysokým komisárom OSN pre utečencov v r. 2005. V r. 2010 ho VZ OSN zvolilo na druhé päťročné funkčné obdobie. (VF)

Úrad Vysokej komisárky OSN pre ľudské práva – Sídlo má v Ženeve a je relatívne novým inštitútom v rámci systému ľudských práv OSN. Vznikol v r. 1993 na základe rezolúcie VZ OSN č. 48/141. Post vysokého komisára či vysokej komisárky doteraz zastávali tieto osoby: José Ayala Lasso (Ekvádor), pani Mary Robinson (Írsko), Sergio Vieira de Mello (Brazília, zahynul pri teroristickom útoku v Bagdade v r. 2003), pani Louise Arbour (Kanada). V súčasnosti (v r. 2013) zastáva úrad pani Navanethem Pillay z Juhoafrickej republiky. Vysoký komisár pre ľudské práva nesie hlavnú zodpovednosť za aktivity OSN v oblasti ľudských práv – v tejto oblasti je po generálnom tajomníkovi OSN predstaviteľom OSN s najvyššou hodnotou. Vysoká komisárka alebo vysoký komisár môže v rámci svojej právomoci a bez toho, aby potreboval explicitný mandát od iného politického orgánu (napr. Rady pre ľudské práva), vyvíjať iniciatívy v prípade závažného a systematického porušenia ľudských práv. Úrad vysokej komisárky, okrem iného, podporuje univerzálnu ratifikáciu a implementáciu ľudskoprávných dohovorov. Plní úlohy zamerané na integráciu ľudských práv v rámci systému OSN (mainstreaming ľudských práv). Podporuje spoluprácu ľudskoprávných inštitúcií a organizácií sveta a povzbudzuje ich k tomu, aby v rámci podpory ľudských práv postupovali v súlade so systémom OSN. Úrad poskytuje expertízu a poradenstvo ľudskoprávnym orgánom OSN a zabezpečuje prístup k informáciám v oblasti ľudských práv. Pri úrade pracuje osem hlavných výborov, ktoré sú tzv. zmluvnými orgánmi OSN

(*treaty bodies*) a ktoré vznikli na základe medzinárodných zmlúv o ľudských právach. Sú to nasledovné výbory: Výbor pre ľudské práva, Výbor pre ekonomické, sociálne a kultúrne práva, Výbor pre odstránenie rasovej diskriminácie, Výbor pre odstránenie diskriminácie žien, Výbor proti mučeniu, Výbor pre práva dieťaťa, Výbor pre migrujúcich pracovníkov, Výbor pre práva osôb so zdravotným postihnutím. (PG/KP)

Ústavné princípy – Princípy, na ktorých je budovaný ústavný poriadok príslušného štátu. Vyjadrujú základné nastavenie fungovania štátu, štátnej moci, štátnych orgánov, vzťahu medzi štátom a občanom. Sú vyjadrené v ústave krajiny, pričom však nemusia byť explicitne menované; často ich definuje až judikatúra ústavných súdov. Medzi základné princípy demokratického konštitucionalizmu v SR patrí princíp demokracie, plurality, právneho štátu, princíp zabezpečenia a ochrany ľudských práv a slobôd, princíp delby štátnej moci (moc výkonná – exekutíva, zákonodarná – legislatíva a súdna - justícia), princíp parlamentnej a republikánskej formy vlády, princíp zvrchovanosti, unitárneho štátu a samosprávy. Nejde o nekonkrétne myšlienky či idey, každý princíp sa pretavuje do konkrétnych právnych vzťahov. (pozri **Právny štát**). (MD)

Utečenci, práva utečencov – Utečenec je podľa medzinárodného práva osoba, ktorá „*sa nachádza mimo svojho štátu a má oprávnené obavy pred prenasledovaním z rasových, náboženských a národnostných dôvodov alebo z dôvodu príslušnosti k určitej sociálnej skupine alebo zastávania určitých politických názorov, nemôže prijať alebo v dôsledku uvedených obáv odmieta ochranu svojho štátu*“ (**Dohovor o právnom postavení utečencov** z r. 1951). Takáto osoba, ak sa dostane na územie štátu, ktorý je zmluvnou stranou uvedeného dohovoru, má právo na dočasnú ochranu: nemôže byť vrátená na územie štátu, kde by jej hrozili perzekúcie z menovaných dôvodov. Príslušné orgány prijímateľského štátu musia prípad takejto osoby zodpovedne zvážiť, čoho výsledkom môže byť poskytnutie trvalej ochrany, čiže azylu. Takáto osoba sa môže neskôr aj trvale začleniť do spoločnosti prijímateľského štátu a získať aj jeho občianstvo. Štáty a národy strednej Európy majú svoje vlastné skúsenosti s problémami utečencov. Státisíce občanov a občianok Maďarska, Československa či Poľska hľadali v rokoch 1945 až 1989 v dôsledku

politických udalostí azyl v iných krajinách západnej Európy, Ameriky, či Austrálie. Preto by sme aj my mali mať väčšie pochopenie pre tých, ktorí hľadajú ochranu pred perzekúciou u nás. Azylová politika SR patrí medzi najreštriktívnejšie v celej EÚ (SR udeľuje veľmi málo azylov v porovnaní s ostatnými krajinami EÚ). Žiaľ, ťažké postavenie osôb, ktoré sa odhodlajú ujsť zo svojej krajiny je často zneužívané obchodníkmi s ľuďmi, ktorí organizujú nelegálnu migráciu a obohacujú sa na nej. Výsledkom sú niekedy neľudské podmienky cestovania a prežívania utečencov. Často prichádzajú o všetky svoje úspory, utrpia ujmy na zdraví a dokonca prídu o život. Riešenie ilegálnej migrácie a problémov utečencov je zdĺhavé a dlhodobé: vyspelé krajiny môžu prispieť k náprave jednak tým, že podporia sociálny a ekonomický rozvoj, ale zároveň aj demokratizáciu krajín, ktoré sú hlavným zdrojom prísunu utečencov a migrantov. To ich však nezabavuje zodpovednosti dodržiavať svoje záväzky vyplývajúce z Dohovoru o utečencoch a príslušných smerníc EÚ. (KP)

V

Verejný ochranca práv (VOP) – ombudsman – Je nezávislý orgán Slovenskej republiky, ktorý chráni základné práva a slobody fyzických osôb v konaní pred orgánmi verejnej správy a ďalšími orgánmi verejnej moci, ak je ich konanie, rozhodovanie alebo nečinnosť v rozpore s právnym poriadkom. V zákonom ustanovených prípadoch sa verejný ochranca práv môže podieľať na uplatnení zodpovednosti osôb pôsobiacich v orgánoch verejnej moci, ak tieto osoby porušili základné právo alebo slobodu fyzických osôb a právnických osôb. Všetky orgány verejnej moci poskytnú verejnému ochrancovi práv potrebnú súčinnosť. V tomto duchu je ombudsman zakotvený v Ústave SR. Samotný Úrad VOP vznikol na základe zákona o verejnom ochrancovi práv z decembra 2001. Švédsko je krajina, v ktorej sa prvýkrát v histórii začali formovať právomoci ombudsmana. Švédske slovo „*ombud*“ označuje osobu, ktorá koná v záujme iných. Inštitút ombudsmana, pôvodne ustanovený ako orgán zabezpečujúci kontrolu výkonu správy a správania sa úradníčok a úradníkov, sa postupom času a prirodzeným historicko-spoločenským vývinom menil a vyvíjal. Rozsah jeho pôsobnosti bol v jednotlivých krajinách určovaný tradíciami, miestnymi

podmienkami, právnou kultúrou a pod. Okrem kontrolnej a ochranej funkcie plnil ombudsman v prípadoch sporu medzi občanmi a úradmi aj funkciu zmierovateľa. Napriek rôznym pomenovaniam ako aj odlišnostiam v právnom postavení, pôsobnosti, či právomociach ombudsmanov možno povedať, že inštitút ombudsmana sa vyvinul ako nezávislý orgán, ktorého úlohou je zabezpečovať dohľad nad riadnym výkonom správy v štáte pri súčasnom dodržiavaní práv a slobôd. Okrem všeobecných ombudsmanov sa stretávame aj so špeciálnymi ombudsmanmi, ktorých pôsobnosť je úzko špecializovaná (napríklad detský ombudsman, ombudsman pre ženy, ombudsman pre cudzincov). Rovnako sa s ombudsmanmi môžeme stretnúť v súkromnom sektore (najmä v bankovníctve a poisťovníctve). (PG)

Vnútroštátne inštitúcie ľudských práv (pozri *Slovenské národné stredisko pre ľudské práva a Verejný ochranca práv*)

Všeobecná deklarácia ľudských práv OSN (VDĽP) – Prvý medzinárodný dokument, ktorý zakotvil celý katalóg ľudských práv – občianskych a politických, hospodárskych, sociálnych a kultúrnych. Deklaráciu prijalo VZ OSN na návrh Komisie OSN pre ľudské práva 10. decembra 1948. Od r. 1950 sa tento dátum na celom svete pripomína ako **Deň ľudských práv**. Pôvodným úmyslom členských štátov OSN bolo prijať **Medzinárodnú listinu ľudských práv** (*International Bill of Human Rights*) ako právne záväzný dokument. VDĽP sama osebe nemá právne záväzný charakter. Až v r. 1966 OSN prijala dva základné ľudskoprávne pakty – Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach (*International Covenant on Civil and Political Rights* – ICCPR) a Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights* – ICESCR), ktoré spolu s VDĽP tvoria Medzinárodnú listinu ľudských práv. (KP)

Výbor pre deti a mládež Rady vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť – Bol zriadený uznesením vlády SR č. 158 z 2.3.2011, ako stály odborný orgán tejto rady pre otázky týkajúce sa detí a mládeže. Kontinuitu činnosti výboru potvrdila vláda SR svojim uznesením č. 276 z 20.6.2012. Výbor plní úlohy s cieľom zabezpečiť splnenie záväzkov SR pri implementácii práv dieťaťa ustanovených Dohovorom o právach dieťaťa tak, aby najlepšie záujmy dieťaťa boli prvoradým hľadiskom pri akejkolvek

činnosti týkajúcej sa detí a s cieľom utvárať podmienky pre zavádzanie a udržanie takých postupov a mechanizmov, ktoré umožnia participáciu detí a mládeže pri tvorbe politík a opatrení, ktoré sa ich týkajú. Výbor sa schádza podľa potreby, spravidla 4x ročne pred zasadnutím rady. Zasadnutia výboru sú verejné, ak výbor v konkrétnom prípade nerozhodne inak. Sekretariát výboru je výkonným orgánom výboru. Plní tiež úlohy Národného kontaktného miesta pre program Rady Európy „Budujme Európu pre deti s deťmi“. Výbor má 20 členiek a členov s hlasovacím právom, z ktorých polovicu tvoria zástupcovia a zástupkyne občianskej spoločnosti a druhú polovicu zástupcovia a zástupkyne štátnej správy, v ktorej kompetencii je rozhodovanie o otázkach týkajúcich sa detí a mládeže. Predsedom výboru je minister práce, sociálnych vecí a rodiny a dvaja volení podpredsedovia zastupujú mimovládny sektor. (PG)

Výbor pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva (pozri *Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach*)

Výbor pre ľudské práva a národnostné menšiny – Výbor pre ľudské práva a národnostné menšiny je jedným z výborov Národnej rady SR. Výbory sú iniciatívne a kontrolné orgány NR SR. Ich hlavnou úlohou je podrobne prerokovať návrh zákona, ktorý im národná rada prideliť. NR SR prideliť návrh zákona spravidla dvom alebo trom výborom, pričom jeden z nich určuje ako gestorský výbor. Výbor pre ľudské práva a národnostné menšiny je gestorským výborom zákonov, ktoré sa priamo týkajú výkonu základných práv a slobôd. Prostredníctvom svojho člena, ktorý je označovaný ako spoločný spravodajca výborov, informuje národnú radu o stanoviskách výborov k návrhu zákona a o ich návrhoch na jeho zmenu a doplnenie. Výbory majú právo zákonodarnej iniciatívy (oprávnenie predkladať návrhy zákonov), na svoje schôdze môžu pozývať členov vlády, vedúcich iných orgánov štátnej správy a generálneho prokurátora a vyžadovať od nich správy, vysvetlenia a potrebné podklady. Členmi a členkami výboru sú poslanci a poslankyne NR SR, výbor má spravidla 12 členov. Zasadnutia sú verejné, pokiaľ výbor nerozhodne inak, verejnosť sa však môže zapojiť do rozpravy len s výslovným súhlasom výboru. (KP)

Výbor pre odstránenie rasovej diskriminácie (pozri *Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie*)

Výbor pre odstránenie diskriminácie žien (pozri *Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien*)

Výbor pre práva dieťaťa (pozri *Dohovor o právach dieťaťa*)

Výbor pre práva osôb so zdravotným postihnutím (pozri *Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím*)

Výchova a vzdelávanie k ľudským právam – Sú bezprostredne späté s podstatou ľudských práv. Sú nástrojom skutočného uplatňovania, užívania, rešpektovania, podpory a ochrany ľudských práv. Medzinárodné ľudskoprávne inštitúcie, konferencie a dokumenty to opakovane zdôraznili. Po odporučení Rady pre ľudské práva OSN prijalo VZ OSN v decembri 2011 Deklaráciu o výchove k ľudským právam a ľudskoprávnom vzdelávaní (*United Nations Declaration on Human Rights Education and Training – príloha č. 1*). Tento, hoci právne nezáväzný dokument, systematizuje doterajšie záväzky, úsilie, skúsenosti a odporúčania medzinárodného spoločenstva v ľudskoprávnej výchove, vzdelávaní a príprave. VZ OSN v tejto deklarácii: a) opätovne potvrdilo účely a princípy Charty OSN ohľadom ochrany a posilňovania rešpektu voči všetkým ľudským právam a základným slobodám všetkých ľudí, bez ohľadu na rasu, pohlavie, jazyk či náboženstvo; b) opätovne prehlásilo, že každý jedinec a orgán spoločnosti sa bude snažiť výučbou a vzdelávaním zvyšovať rešpekt voči ľudským právam a základným slobodám; c) opätovne potvrdilo všeobecné právo na vzdelanie, ktoré bude smerovať k plnému rozvoju ľudskej osobnosti a k zmyslu pre jej dôstojnosť a ktoré umožní všetkým osobám efektívne sa realizovať v slobodnej spoločnosti a posilňovať pochopenie, toleranciu a priateľstvo medzi všetkými národmi a všetkými rasovými, etnickými či náboženskými skupinami a ktoré bude podporovať aktivity OSN v prospech zachovania mieru, bezpečnosti a podpory rozvoja ľudských práv; d) opätovne potvrdilo, že povinnosťou štátov je zaručiť, aby bolo vzdelávanie zacielené na posilnenie rešpektu voči ľudským právam a základným slobodám, tak ako je to zmluvne stanovené Všeobecnou deklaráciou ľudských práv, Medzinárodným dohovorom o ekonomických, sociálnych a kultúrnych právach a inými ľudskoprávnymi nástrojmi. VZ OSN touto deklaráciou uznáva zásadný význam ľudskoprávneho vzdelávania pre podporu, ochranu a účinné uplatnenie ľudských práv a opätovne

potvrďuje výzvu Svetovej konferencie o ľudských právach, usporiadanej vo Viedni v roku 1993, adresovanú všetkým štátom a inštitúciám, aby zahrnuli ľudské práva, humanitárne právo, demokraciu a právny štát do učebných osnov všetkých vzdelávacích inštitúcií a aby určili, že ľudskoprávne vzdelávanie by malo zahŕňať mier, demokraciu, rozvoj a sociálnu spravodlivosť tak, ako je to stanovené v medzinárodných a regionálnych nástrojoch ľudských práv v záujme dosiahnutia všeobecného porozumenia a smerovania k posilňovaniu univerzálneho záväzku voči ľudským právam. Deklarácia tiež pripomína závery Svetového summitu z roku 2005, v ktorých hlavy štátov a vlády vyslovili podporu ľudskoprávneho vzdelávaniu na všetkých úrovniach výučby, aj prostredníctvom zavedenia Svetového programu vzdelávania v oblasti ľudských práv, a ktoré vyzvali všetky štáty, aby v tomto smere vyvíjali iniciatívy. Články deklarácie (je ich spolu 14) sú pre výchovu a vzdelávanie k ľudským právam inovatívne a zásadné. (pozri: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Pages/UNDHREducationTraining.aspx>). V rámci OSN sa problematike vzdelávania systematicky venuje Organizácia pre vzdelávanie, vedu a kultúru (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO*), ktorá v r. 1992 spustila unikátny program UNESCO katedier pre posilnenie výskumu, vzdelávania a medziuniverzitnej spolupráce. V tom istom roku vznikla, ako prvá na svete, UNESCO katedra pre výchovu k ľudským právam na Univerzite Komenského v Bratislave (v súčasnosti UNESCO centrum pre výchovu k ľudským právam na Univerzite Komenského v Bratislave). (DH)

Výkon spravodlivosti voči deťom a mladistvým – Deti ako páchatelia trestnej činnosti podliehajú špeciálnym ochranným opatreniam v celom priebehu trestného konania, aj vo výkone väzby. Táto ochrana vyplýva zo všetkých medzinárodných záväzkov a je uplatnená v celom systéme slovenskej trestnej legislatívy. Výkon väzby mladistvých upravuje špeciálna vyhláška z r. 2006, ktorá stanovuje podmienky väzby, ale aj garanciu ochrany práv detí a mladistvých. Mladistvá väznená osoba by nemala byť umiestnená spolu s dospelými, môže tomu tak byť len v tom prípade, že nebudú na neho alebo na ňu nepriaznivo vplyvať a ohrozovať ho. Ústav môže vytvoriť pre mladistvé a mladistvých samostatný oddiel so zmierneným režimom, ak to umožňujú priestorové možnosti ústavu, inak

sa mladistvá alebo mladistvý umiestni v oddiele so zmierneným režimom spolu s dospelými obvinenými, ale v samostatnej cele. Pre mladistvých sa v ponukových listoch spracúvajú osobitné vzdelávacie a osvetové aktivity, záujmové a športové činnosti, prihliada sa pritom na zabezpečenie pobytu mladistvej alebo mladistvého mimo cely v trvaní najmenej štyroch hodín denne. Ústav po dohode s príslušným orgánom štátnej školskej správy, obcou alebo so samosprávnym krajom zabezpečí podmienky na plnenie povinnej školskej dochádzky mladistvými. Ochrana práv mladistvých sa okrem iného zabezpečuje aj tým, že v ústave sa na bežne dostupnom mieste pre obvinených umiestňuje uzamykateľná schránka na ich žiadosti, podnety alebo sťažnosti určené prokurátorovi; schránka musí byť zabezpečená tak, aby ju nemohla otvoriť nepovoláná osoba. Schránku vyberá prokurátor počas výkonu dozoru alebo kontroly v ústave. Sťažnosti a žiadosti určené štátnym orgánom SR a medzinárodným orgánom a medzinárodným organizáciám obvinená alebo obvinený podáva v zalepenej obálke. (PG)

Z

Zákaz mučenia, krutého, neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania

– Mučenie možno v zásade označiť ako akékoľvek konanie: (a) ktorým sa osobe zámerne spôsobí bolesť alebo utrpenie, fyzické alebo duševné, (b) s určitým cieľom, napr. získať od tejto osoby informácie alebo priznanie, potrestať túto osobu za spáchaný čin, alebo zo spáchania ktorého je podozrivá, alebo zastrašiť alebo donútiť túto osobu k určitému konaniu, (c) ak túto bolesť alebo utrpenie spôsobí verejný činiteľ alebo iná osoba konajúca v úradnom postavení alebo je spôsobené na jej podnet alebo s jej výslovným alebo tichým súhlasom. Mučením je preto napr. aj situácia, v ktorej vyšetrovateľ spôsobí bolesť osobe podozrivej zo spáchania trestného činu s cieľom vymôcť od nej priznanie alebo informácie. Mučenie však nezahŕňa bolesť alebo trápenie, ktoré vyplýva výlučne z právoplatne uložených trestov. Utrpenie, ktoré je nevyhnutne spojené napr. s trestnom odňatím slobody, preto nemôže byť hodnotené ako mučenie. O krutom a neľudskom zaobchádzaní alebo trestaní v zásade hovoríme, ak je osobe spôsobená: (a) bolesť alebo utrpenie a (b) ak túto bolesť spôsobí verejný činiteľ alebo iná osoba konajúca v úradnom postavení. Na rozdiel od

mučenia nemusí byť utrpenie spôsobené za nejakým účelom. V určitých prípadoch však môže ísť o kruté zaobchádzanie, aj keď bolo spôsobené úmyselne, no zároveň ak utrpenie nedosahovalo vysokú mieru intenzity. Napríklad, strach a duševné utrpenie, ktoré prežívajú študenti a študentky stredných škôl na maturitných skúškach so súhlasom štátnych orgánov nemôže byť hodnotené ako kruté či neľudské zaobchádzanie, nakoľko chyba vyššia miera intenzity. Ponižujúce zaobchádzanie alebo trestanie predstavuje konanie, v ktorom je prítomný určitý ponižujúci aspekt, ktorý spočíva v strachu, úzkosti či podriadenosti vyvolanej s cieľom ponižiť ľudskú dôstojnosť obeť. Nemusí ani dôjsť k duševnému alebo fyzickému utrpeniu. ESLP hodnotil napr. bitie detí prítom z strany učiteľa ako ponižujúce trestanie. Mučenie a kruté, neľudské alebo ponižujúce zaobchádzanie alebo trestanie sú v súčasnosti zakázané na celom svete. Zákaz je absolútny a platí za každých okolností bez výnimky v čase mieru ale aj počas vojny alebo v prípade ohrozenia života. (pozri tiež ***Dohovor proti mučeniu a inému krutému, neľudskému a ponižujúcemu zaobchádzaniu či trestaniu***) (MD)

Zákaz otroctva a nútenej práce – Otroctvo je stav, v ktorom je človek len predmetom vlastníctva, pričom jeho vlastníčka alebo vlastník s ním môže voľne disponovať, lebo má nad otrokom či otrokyňou úplnú moc. V niektorých prípadoch mohol vlastník otroka rozhodovať aj o jeho živote a smrti. Otroctvo bolo známe už v starovekom Grécku, Ríme či Egypte. Veľký rozmach zaznamenalo otroctvo Afričanov v rámci osídľovania Ameriky v 17. až 19. storočí. V Európe sa otrokárstvo v stredoveku transformovalo do formy nevoľníctva, kedy mali nevoľníci väčšiu mieru slobody ako otroci. Povinnosťou pracovať však boli pripútaní k pôde jej vlastníka (feudála), ktorého museli žiadať o súhlas s mnohými otázkami (napr. o súhlas uzavrieť manželstvo). Otroctvo, obchod s ľuďmi, nevoľníctvo, ako aj nútené práce boli postupne od 19. storočia zakázané, pričom v 20. storočí nadobudol tento zákaz medzinárodný charakter. V 20. storočí existovala nútená práca často formou trestu v gulagoch či pracovných táboroch komunistických režimov (stále široko aplikovaných napr. v Severnej Kórei). V súčasnosti otroctvo a nútenú prácu zakazuje celý rad univerzálnych i regionálnych ľudskoprávných dohovorov. V medzinárodnom práve sú dovolené určité výnimky zo zákazu nútenej

práce, napr. pokiaľ ide o výkon povinnej vojenskej alebo náhradnej služby, ak ide o povinnú službu v prípade mimoriadnych prípadov alebo pri pohrome ohrozujúcej životy a zdravie. V súčasnosti sa aj v Európe vyskytuje novodobé otroctvo vo forme nútenej prostitúcie alebo obchodovania s ľuďmi, kedy sú obetiam najčastejšie v cudzom štáte odobrané doklady a osoby sú pod hrozbou smrti prinútené pracovať v neprijateľných podmienkach a bez nároku na odmenu. (MD)

Základné práva a slobody – Ľudské práva a slobody, ktoré sú upravené a garantované právnou normou ústavného (konštitučného) charakteru, t.j. vo forme ústavy alebo základného zákona štátu, označujeme ako základné práva a slobody. Preto sa, ak hovoríme o ľudských právach v kontexte ústavného alebo vnútroštátneho právneho poriadku, používa na ich označenie termín „základné práva a slobody“. Pojmy „základné“ a „ľudské“ práva a slobody sa preto zároveň často obsahovo prelínajú. Veľká väčšina základných práv a slobôd je priznaná každému človeku bez ohľadu na jeho občianstvo, avšak niektoré sú priznané len občanom a občiankam štátu (právo voliť a byť volený alebo volený do niektorých funkcií, právo slobodného vstupu na územie štátu, právo zakladať politické strany). V SR ich upravuje Druhá hlava Ústavy SR (čl. 12 až 54). V práve EÚ sú taktiež ľudské práva a slobody označované ako „základné“ práva a slobody, osobitne pokiaľ ide o práva spojené s dôstojnosťou človeka. (pozri tiež **Charta základných práv EÚ**). (MD)

Zamestnanecké práva – Zamestnanecké práva sú podkategóriou druhej generácie ľudských práv – patria medzi hospodárske, sociálne a kultúrne práva. Ochránujú práva občanov a občianok v zamestnaneckom vzťahu. Týkajú sa ochrany života a zdravia, ale i sociálneho postavenia a rovného a spravodlivého zaobchádzania. Ich ochrane sa na medzinárodnej pôde najvýznamnejšie venuje Medzinárodná organizácia práce (ILO), ktorá vznikla už v r. 1919 na základe presvedčenia, že dlhodobý mier sa dá nastoliť jedine prostredníctvom zabezpečenia sociálnej spravodlivosti. Po vzniku OSN sa ILO stala jej prvou špecializovanou agentúrou a dodnes je hlavnou medzinárodnou inštanciou ochrany hospodárskych a sociálnych práv. Zamestnanecké práva sú garantované aj v Ústave SR, čl. 35 až 39. Keďže mnoho úrazov sa stáva práve na pracovisku, jedným zo základným

zamestnaneckých práv je právo na bezpečnosť a ochranu zdravia pri práci. Zamestnávateľ by mal technicky a personálne zabezpečiť také pracovné prostredie, aby bola možnosť úrazov minimalizovaná a nedochádzalo k ujám na fyzickom zdraví zamestnancov. Zamestnanec je tiež chránený právom na primeranú odmenu a právom na odpočinok. Obmedzenie dĺžky pracovného času a právo na odpočinok patria k najstarším zamestnaneckým právam. Každý má právo na prácu, slobodnú voľbupovolania a zabezpečenie, ak nemôže z vlastnej viny toto právo vykonávať. Pracujúci a aj zamestnávatelia majú právo zakladať organizácie, vstupovať do nich, právo na kolektívne vyjednávanie a právo na štrajk. Pracovné odbory zohrali dôležitú úlohu pri zlepšovaní pracovných a životných podmienok v mnohých krajinách. Ženy, mladiství a osoby zdravotne postihnuté patria k skupinám vyžadujúcim si osobitnú ochranu. Majú právo na zvýšenú ochranu zdravia, pri práci a osobitné pracovné podmienky, ochranu v pracovných vzťahoch a pomoc pri príprave na povolanie. (DK)

Zdravie, právo na ochranu zdravia – Patrí k hospodárskym, sociálnym a kultúrnym právam, je právom na minimálny štandard zdravia, na ktorý majú nárok všetci. Zakotvené je v mnohých medzinárodných dohovoroch. Garantované je Ústavou SR, článkom 40. Na základe zdravotného poistenia majú občania a občianky právo na bezplatnú zdravotnú starostlivosť a na zdravotnícke pomôcky. Definícia práva na ochranu zdravia bola spresnená vo Všeobecnom komentári **Výboru pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva** OSN. Právo na ochranu zdravia nezahŕňa len včasnú a dostatočnú zdravotnú starostlivosť, ale aj zabezpečenie adekvátnych podmienok na zabezpečenie minimálneho štandardu zdravia: prístupu k pitnej vode, sanitácii, primeranému bývaniu a potrave, zdravým pracovným podmienkam, liekom a pod. Dotýka sa teda mnohých iných práv s ktorými je priamo previazané a závisí od ich napĺňania. Zdravotná starostlivosť musí byť k dispozícii, musí byť fyzicky i finančne dostupná, kultúrne prijateľná a dostatočnej kvality. Štáty sú povinné prijať a implementovať národný plán verejného zdravia. Právo na ochranu zdravia sa úzko dotýka ľudskej dôstojnosti. Ľudia s oslabeným zdravím predstavujú z hľadiska ľudských práv ohrozenú skupinu, preto sa zvláštna pozornosť venuje právam pacientov, ktorých dôstojnosť býva lekárskou praxou, či nedostatkom

a nesprávnou starostlivosťou často porušovaná. Ide predovšetkým o právo na informovaný súhlas, či právo participovať na rozhodovaní o vlastnom osude. Svetová zdravotnícka organizácia (WHO, založená v r. 1945 pri OSN) je medzinárodnou organizáciou, ktorá sa venuje špeciálne právu na ochranu zdravia a príbuzným problematikám. (DK)

Ženevské dohovory (pozri *Historické kódexy ľudských práv*)

Príloha č. 1 - **Operatívne články Deklarácie o výchove k ľudským právam a ľudskoprávnom vzdelávaní**

Článok 1

1. Každý má právo poznať, vyhľadávať a dostať informácie ohľadom všetkých ľudských práv a základných slobôd a mal by mať možnosť vzdelávať sa v oblasti ľudských práv.
2. Vzdelávanie v oblasti ľudských práv je nevyhnutné pre zvyšovanie všeobecného rešpektu voči ľudským právam a pre dodržiavanie všetkých ľudských práv a základných slobôd všetkých ľudí, v súlade s princípmi univerzálnosti, nedeliteľnosti a vzájomnej závislosti ľudských práv.
3. Skutočné užívanie všetkých ľudských práv, obzvlášť práva na vzdelanie a prístup k informáciám, umožňuje prístup k vzdelávaniu v oblasti ľudských práv.

Článok 2

1. Vzdelávanie v oblasti ľudských práv pokrýva všetky vzdelávacie, informačné a osvetové aktivity, ktorých cieľom je posilniť všeobecný rešpekt voči ľudským právam a dodržiavanie všetkých ľudských práv a základných slobôd, prispievajúc tak, okrem iného, k prevencii porušovania a zneužívania ľudských práv, a to prostredníctvom poskytovania znalostí, schopností a prostredníctvom pochopenia a rozvoja individuálnych postojov a reakcií, aby takto posilnení jednotlivci mohli prispieť k nastoleniu a podpore všeobecnej kultúry ľudských práv.
2. Vzdelávanie v oblasti ľudských práv zahŕňa vzdelanie:
 - (a) o ľudských právach, čoho súčasťou je sprostredkovanie vedomostí a porozumenia o normách a princípoch ľudských práv, o hodnotách, ktoré ich podopierajú a o nástrojoch na ich ochranu;
 - (b) prostredníctvom ľudských práv, čoho súčasťou je učenie sa a vyučovanie takým spôsobom, ktorý rešpektuje tak učiteľky a učiteľov ako aj žiačky a žiakov;
 - (c) pre ľudské práva, čoho súčasťou je posilnenie osôb pri užívaní a výkone svojich práv a rešpektovaní a dodržiavaní práv tých druhých.

Článok 3

1. Vzdelávanie v oblasti ľudských práv je celoživotný proces, ktorý zahŕňa ľudí každého veku.
2. Vzdelávanie v oblasti ľudských práv je záležitosťou všetkých súčastí spoločnosti, na všetkých úrovniach vrátane predškolského, základného, stredného a vyššieho vzdelávania s ohľadom na akademickú slobodu tam, kde je možné ju uplatniť a vo všetkých formách vzdelávania, tréningu a vyučovania, verejného, súkromného, formálneho, neformálneho alebo informálneho učenia. Zahŕňa, okrem iného, špecializované kurzy, obzvlášť prípravu trénerov, učiteľov a štátnych zamestnancov, ďalšie odborné vzdelávanie a vzdelávacie aktivity zamerané na šírenie verejných informácií a zvyšovania povedomia.
3. Vzdelávanie v oblasti ľudských práv má používať jazyky a metódy vhodné pre cieľové skupiny, berúc do úvahy ich osobitné potreby a podmienky.

Článok 4

Vzdelávanie v oblasti ľudských práv by malo byť založené na princípoch Všeobecnej deklarácie ľudských práv a relevantných zmluvách a nástrojoch a malo by:

- (a) zvyšovať povedomie, porozumenie a osvojovanie si univerzálnych ľudskoprávných štandardov a princípov ako aj medzinárodných, národných a regionálnych záruk ochrany ľudských práv a základných slobôd;
- (b) rozvíjať všeobecnú kultúru ľudských práv, v ktorej sú si všetci vedomí svojich práv a zodpovedností rešpektujúc práva ostatných a podporovať formovanie ľudí ako zodpovedných členiek a členov slobodnej, mierovej, pluralistickej a inkluzívnej spoločnosti;
- (c) sledovať efektívne uplatnenie všetkých ľudských práv a podporu tolerancie, nediskriminácie a rovnosti;
- (d) zaručiť rovnaké možnosti pre všetkých prostredníctvom prístupu ku kvalitnému vzdelávaniu v oblasti ľudských práv bez akejkoľvek diskriminácie;
- (e) prispievať k prevencii porušovania a zneužívania ľudských práv a k vykoreneniu všetkých foriem diskriminácie, rasizmu, stereotypov,

podnecovania k nenávisti a škodlivých postojov a predsudkov, ktoré sú ich základom.

Článok 5

1. Vzdelávanie v oblasti ľudských práv, poskytované verejne alebo súkromne by malo byť založené na princípoch rovnosti, ľudskej dôstojnosti, inklúzie a nediskriminácie, obzvlášť rovnosti medzi dievčatami a chlapcami a medzi ženami a mužmi.
2. Vzdelávanie v oblasti ľudských práv by malo byť prístupné všetkým osobám a malo by brať do úvahy osobitné bariéry, ktorým čelia zraniteľné a znevýhodnené osoby a skupiny, vrátane osôb s postihnutím, zohľadňovať ich potreby a očakávania, prispieť k ich posilneniu a ľudskému rozvoju ako aj k eliminácii príčin ich vylúčenia alebo marginalizácie a umožniť všetkým využívať všetky ich práva.
3. Vzdelávanie v oblasti ľudských práv by malo obsahovať a byť obohatené a inšpirované rôznorodosťou civilizácii, náboženstiev, kultúr a tradícií rôznych krajín tak ako ich odráža univerzálnosť ľudských práv.
4. Vzdelávanie v oblasti ľudských práv by malo pri podpore miestnych iniciatív zohľadňovať rozdielne ekonomické, sociálne a kultúrne okolnosti tak, aby bolo naplnenie všetkých ľudských práv všetkých ľudí ich spoločným cieľom.

Článok 6

1. Vzdelávanie v oblasti ľudských práv by malo profitovať z nových informačných a komunikačných technológií ako aj médií a využiť ich na podporu všetkých ľudských práv a základných slobôd.
2. Ako nástroj vzdelávania a zvyšovania povedomia o ľudských právach by malo byť odporúčané umenie.

Článok 7

1. Štáty, a tam, kde je to primerané, príslušné vládne authority, majú hlavnú zodpovednosť za podporu a zabezpečenie ľudskoprávneho vzdelávania, rozvinutého a uskutočňovaného v duchu účasti, inklúzie a zodpovednosti.
2. Štáty by mali vytvoriť také prostredie, ktoré by bolo bezpečné a umožňovalo by zapojenie občianskej spoločnosti, súkromného sektora a iných relevantných subjektov do ľudskoprávneho vzdelávania,

v ktorom sú ľudské práva a základné slobody všetkých, vrátane osôb zapojených do tohto procesu, plne chránené.

3. Štáty by mali podniknúť kroky, individuálne aj prostredníctvom medzinárodnej pomoci a spolupráce, aby zabezpečili maximum disponibilných zdrojov na postupnú realizáciu ľudskoprávneho vzdelávania vhodnými prostriedkami, vrátane prijatia legislatívy, administratívnych opatrení a politík.
4. Štáty, a tam, kde je to primerané, príslušné vládne authority, by mali zabezpečiť adekvátny tréning v oblasti ľudských práv, prípadne v oblasti medzinárodného humanitárneho práva a medzinárodného trestného práva, pre štátnych zamestnancov, verejných činiteľov, sudcov, orgány činné v trestnom konaní a vojenských profesionálov a rovnako podporiť vhodnú ľudskoprávnu rekvalifikáciu učiteliek, učiteľov, tréneriek, trénerov a iných vzdelávacích pracovníčiek a pracovníkov a súkromných orgánov konajúcich v mene štátu.

Článok 8

1. Štáty by mali pripraviť alebo rozvíjať stratégie a politiky a tam, kde je to primerané, akčné plány a programy na implementáciu ľudskoprávneho vzdelávania a tréningu prostredníctvom ich integrácie do školských a rekvalifikačných osnov, pričom by mali zohľadňovať Svetový program vzdelávania v oblasti ľudských práv a špecifické národné a miestne potreby a priority.
2. Na koncipovaní, implementácii, vyhodnocovaní a rozvíjaní takýchto stratégií, akčných plánov, politík a programov by sa mali podieľať všetky relevantné subjekty, vrátane súkromného sektora, občianskej spoločnosti a národných ľudskoprávnych inštitúcií a ak je to vhodné, mali by byť podporené aj iniciatívy s účasťou čo najširšieho spektra subjektov.

Článok 9

Štáty by mali propagovať ustanovenie, rozvoj a posilnenie efektívnych a nezávislých národných ľudskoprávnych inštitúcií v súlade s Parížskymi princípmi, uznávajúc, že národné ľudskoprávne inštitúcie môžu hrať dôležitú rolu, a ak je to nutné aj koordinačnú rolu pri podpore vzdelávania v oblasti ľudských práv, mimo iného, prostredníctvom zvyšovania povedomia a mobilizáciou relevantných verejných a súkromných činiteľov.

Článok 10

1. Rozličné spoločenské subjekty vrátane, okrem iného, vzdelávacích inštitúcií, médií, rodín, miestnych komunit, inštitúcií občianskej spoločnosti, vrátane mimovládnych organizácií, ochrancov ľudských práv a súkromného sektora hrajú dôležitú úlohu pri podpore a poskytovaní ľudskoprávneho vzdelávania.
2. Inštitúcie občianskej spoločnosti, súkromný sektor a iné relevantné subjekty sú vyzvaní, aby zabezpečili vhodné ľudskoprávne vzdelávanie a tréning pre svojich zamestnancov a personál.

Článok 11

Organizácia Spojených národov a medzinárodné a regionálne organizácie by mali poskytovať vzdelávanie a tréning v oblasti ľudských práv pre svoj civilný personál aj vojenský a policajný personál slúžiaci pod ich mandátmi.

Článok 12

1. Medzinárodná spolupráca by mala na všetkých úrovniach a ak je to možné aj na miestnej, podporovať a posilňovať národné snahy o implementáciu vzdelávania a tréningu v oblasti ľudských práv.
2. Združené a koordinované snahy na medzinárodnej, regionálnej, národnej a miestnej úrovni môžu prispieť k účinnejšiemu zavedeniu ľudskoprávneho vzdelávania.
3. Dobrovoľné financovanie projektov a iniciatív na poli vzdelávania a tréningu v oblasti ľudských práv by malo byť podporované.

Článok 13

1. Medzinárodné a regionálne mechanizmy ľudských práv by mali, v rámci svojich mandátov venovať pozornosť ľudskoprávnemu vzdelávaniu.
2. Štáty sú podporované aby zahrnuli, tam kde je to vhodné, informácie o prijatých opatreniach na poli ľudskoprávneho vzdelávania do svojich správ pre relevantné mechanizmy ľudských práv.

Článok 14

Štáty by mali uskutočniť vhodné opatrenia na zabezpečenie efektívnej implementácie Deklarácie aj následné postupy a sprístupniť v tomto ohľade potrebné zdroje.

ZOZNAM HESIEL

A

Africká komisia pre práva ľudí a národov
Africká charta práv ľudí a národov
Africký súd pre práva ľudí a národov
Americká deklarácia práv a povinností človeka
Americký dohovor o ľudských právach
Amnesty International
Antidiskriminačný zákon
Apartheid
Ázijsko-pacifické fórum národných ľudskoprávných inštitúcií
Azyl, právo na azyl

B

Bossing

C

Ceny za ľudské práva

D

Deklarácia práv človeka a občana
Demokracia
Deň ľudských práv
Detská prostitúcia a pornografia
Detský fond OSN (UNICEF)
Diskriminácia
Dočasné vyrovnávacie opatrenia
Dodatkový protokol k Dohovoru o ochrane ľudských práv a dôstojnosti človeka v súvislosti s aplikáciou biológie a medicíny, o zákaze klonovania ľudských bytostí (Rada Európy)
Dodatkový protokol k Dohovoru o počítačovej kriminalite, týkajúci sa kriminalizácie činov rasistickej a xenofóbnej povahy spáchaných prostredníctvom počítačových systémov (Rada Európy)
Dohovor na ochranu všetkých ľudí pred nedobrovoľným zmiznutím
Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (OSN)
Dohovor o ochrane ľudských práv a dôstojnosti človeka v súvislosti s aplikáciou biológie a medicíny : Dohovor o ľudských právach a biomedicíne (Rada Európy)

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (Rada Európy)
Dohovor o ochrane práv všetkých migrujúcich pracovníkov a členov ich rodín (MOP)
Dohovor o právach dieťaťa (OSN)
Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím (OSN)
Dohovor o právnom postavení utečencov (OSN)
Dohovor o zabránení a trestaní zločinu genocídy (OSN)
Dohovor proti mučeniu a inému krutému, neľudskému a ponižujúcemu zaobchádzaniu či trestaniu (OSN)
Dohovor Rady Európy o boji proti obchodovaniu s ľuďmi
Dohovor Rady Európy o ochrane detí pred sexuálnym vykorisťovaním a zneužívaním
Dohovor Rady Európy o prístupe k úradným dokumentom
Dohovor Rady Európy o predchádzaní a boji proti násiliu páchanému na ženách a domácejmu násiliu
Domáce násilie
Domorodí obyvatelia, práva domorodých obyvateľov
Dôstojnosť, právo na ochranu ľudskej dôstojnosti
Dôvody diskriminácie

E

Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov (Rada Európy)
Európska sieť inštitúcií pre rovné zaobchádzanie (EQUINET)
Európska sieť ombudsmanov pre deti (ENOC)
Európska sociálna charta (Rada Európy)
Európska sociálna charta (revidovaná) (Rada Európy)
Európska únia
Európsky dohovor na zabránenie mučenia a neľudského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania
Európsky dohovor o ľudských právach
Európsky súd pre ľudské práva

F

Fašizmus (pozri *Totalitné režimy*)

G

Generácie ľudských práv
Genocída

H

Helsinský záverečný akt
Historické kódexy ľudských práv
Hospodárske, sociálne a kultúrne práva

CH

Charta 77
Charta Organizácie Spojených národov
Charta základných práv Európskej únie
Chudoba a ľudské práva

I

Individuálne a kolektívne práva
Inkluzívne vzdelávanie
Integrované vzdelávanie

J

Jazykové práva
Jogjakartské princípy
Jurisdikcia
Juvenilná justícia

K

Káhirska deklarácia o ľudských právach v Islame
Kolektívne práva
Kolektívne vyjednávanie
Komunikácia, právo na komunikáciu
Kruté zaobchádzanie
Kultúrne práva
Kultúrne dedičstvo, právo na prístup ku kultúrnemu dedičstvu

L

LGBTI ľudia
Listina práv
Listina základných práv a slobôd ČSFR

M

Magna Carta Libertatum
Medziamerická komisia pre ľudské práva
Medziamerický súd pre ľudské práva

Medzigeneračná spravodlivosť
Medzinárodná listina ľudských práv (OSN)
Medzinárodná organizácia práce
Medzinárodné ľudskoprávne mimovládne organizácie
Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie (OSN)
Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach a jeho Opčný protokol (OSN)
Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (OSN)
Medzinárodný trestný súd (OSN)
Mimovládne ľudskoprávne organizácie
Mobbing
Mučenie
Multikulturalizmus

N

Najlepší záujem dieťaťa
Národnostná menšina, práva národnostných a etnických menšín
Násilie páchané na deťoch a/alebo ženách
Neľudské zaobchádzanie
Nepriama diskriminácia
Nútená práca
Nútené zmiznutie

O

Občianske a politické práva
Občianstvo
Obrancovia a obrankyne ľudských práv
Obťažovanie
Odmena, právo na primeranú odmenu
Odpočinok, právo na odpočinok
Odpor, právo na odpor
Ombudsman
Organizácia amerických štátov
Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe
Organizácia Spojených národov (OSN)
Organizácie systému OSN
Otroctvo

P

Parížske princípy
Participácia, právo na participáciu
Politické práva (pozri *Občianske a politické práva*)
Ponižujúce zaobchádzanie
Pozitívne opatrenia
Práva národnostných menšín
Právna subjektivita
Práva tretej generácie
Právny štát
Právo
Právo na majetok
Právo na súdnu a inú právnu ochranu
Právo na vzdelanie
Právo na život
Právo poznať svoje práva
Priama diskriminácia

R

Rada Európy
Rada OSN pre ľudské práva
Rada vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť
Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín
Rasizmus
Regionálne ľudskoprávne dokumenty
Regionálne mechanizmy
Regionálne organizácie
Rodová rovnosť
Rovné zaobchádzanie
Rovnosť
Rovnosť príležitostí
Rozvoj, právo na rozvoj

S

Sloboda
Slovenské národné stredisko pre ľudské práva
Sociálne zabezpečenie, právo na sociálne zabezpečenie
Sociálnoprávna ochrana detí a mládeže
Spôsobilosť na práva a povinnosti
Spôsobilosť na právne úkony

Spravodlivosť
Spravodlivý súdny proces, právo na spravodlivý súdny proces
Súdny dvor Európskej únie
Súkromie, právo na súkromie
Štát

T

Terorizmus a ľudské práva
Totalitné režimy
Trest smrti

U

Úrad Vysokého komisára OSN pre utečencov
Úrad Vysokkej komisárky OSN pre ľudské práva
Ústavné princípy
Utečenci, práva utečencov

V

Verejný ochranca práv
Vnútroštátne inštitúcie ľudských práv
Všeobecná deklarácia ľudských práv
Výbor pre deti a mládež Rady vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť
Výbor pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva (OSN)
Výbor pre ľudské práva a národnostné menšiny (NR SR)
Výbor pre odstránenie rasovej diskriminácie (OSN)
Výbor pre odstránenie diskriminácie žien (OSN)
Výbor pre práva dieťaťa (OSN)
Výbor pre práva osôb so zdravotným postihnutím (OSN)
Výchova a vzdelávanie k ľudským právam
Výkon spravodlivosti voči deťom a mladistvým

Z

Zákaz mučenia, krutého, neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania
Zákaz otroctva a nútenej práce
Základné práva a slobody
Zamestnanecké práva
Zdravie, právo na ochranu zdravia
Ženevské dohovory

Edičná poznámka

V texte jednotlivých hesiel slovníka sa uplatňuje systém odkazov. Tučnou kurzívou sú zvýraznené tie heslá, ktoré nájdete na inom mieste slovníka.

Skratky, s ktorými sa stretnete v texte hesiel sú súhrnne uvedené a orientačne vysvetlené v zozname skratiek.

AUTORI A AUTORKY PUBLIKÁCIE

JUDr. Michal Davala, Ph.D., LL.M. – právnik; medzinárodné a európske právo so zameraním na ľudské práva študoval na Univerzite v Aberdeene v Škótsku (LL.M., 2010) a na Masarykovej univerzite v Brne (Ph.D., 2012); absolvoval študijné a výskumné pobyty na Haagskej akadémii pre medzinárodné právo a na Medzinárodnom inštitúte pre ľudské práva v Štrasburgu; pracoval na Odbore aproximácie práva Úradu vlády SR, kde sa venoval oblasti medzinárodnej spolupráce, legislatívy a práva Európskej únie; v súčasnosti pracuje v advokácii; spolupracuje s Amnesty International na Slovensku a Helsinským výborom pre ľudské práva na Slovensku.

Kontakt: michal.davala@yahoo.com

Ing. Viliam Figusch, CSc. – pôvodným povoláním chemik; po skončení vedeckej prípravy pracoval ako vedecký pracovník Ústavu anorganickej chémie SAV; od r. 1993 sa venuje problematike európskej ochrany ľudských práv; riaditeľ Informačnej člen kancelárie Rady Európy v Bratislave (1993-2010); člen Predstavenstva Helsinského výboru pre ľudské práva na Slovensku; člen celoštátnej komisie Olympiády ľudských práv.

Kontakt: viliam.figusch@gmail.com

PhDr. Peter Guráň, PhD. – sociológ; zástupca SR vo Výbore pre práva dieťaťa OSN, zvolený VZ OSN na druhé funkčné obdobie do r. 2017; podpredseda Výboru pre deti a mládež Rady vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť; podpredseda Helsinského výboru pre ľudské práva na Slovensku; bývalý generálny riaditeľ Sekcie sociálnej a rodinnej politiky MPSVR SR (1999 – 2005); bývalý vedúci odboru výskumu a práv detí SNSLP (2005 – 2011); autor a spoluautor mnohých domácich a zahraničných publikácií v oblasti výskumu rodiny a práv detí

Kontakt: guranpeter11@gmail.com

PhDr. Dagmar Horná, PhD – politologička; predsedníčka celoštátnej komisie Olympiády ľudských práv; expertka Národného projektu Inštitút rodovej rovnosti a Národného projektu Ďalšie vzdelávanie a poradenstvo pre dospelých ako nástroj lepšej uplatniteľnosti na trhu práce; vysokoškolská učiteľka; na Katedre politológie FIF UK v Bratislave vedie ako externá spolupracovníčka kurz Pôvod a význam ľudských práv; na UNESCO centre pre výchovu k ľudským právam na UK pôsobí ako spolupracujúca projektová manažérka a lektorka; členka Predstavenstva Helsinského výboru pre ľudské práva na Slovensku; riaditeľka Odboru ľudských práv Sekcie ľudských práv a národnostných menšín na Úrade vlády SR (2010-2012); zástupkyňa stáleho člena v Národnej komisii pre výchovu k ľudským právam (2006-2007); členka výkonného výboru Stredoeurópskej politologickej asociácie (2000-2004); predsedníčka Slovenského združenia pre politické vedy pri SAV (1998-2002).

Kontakt: dagmar.horna@gmail.com

Mgr. Dagmar Kusá, PhD – politologička; politológiu vyštudovala na Univerzite Komenského v Bratislave a politológiu so zameraním na komparatívnu politiku a verejnú správu na Bostonskej univerzite (PhD, 2009); vysokoškolská učiteľka na Bratislavskej medzinárodnej škole liberálnych štúdií (BISLA), vyučuje ľudské práva, medzinárodný konflikt a spoluprácu; pôsobí ako expertka v projekte zameranom na výskum občianstva Európskeho observatória demokracie (EUI); do r. 2009 bola koordinátorkou v Európskej asociácii učiteľov dejepisu EUROCLIO v Haagu a programovou manažérkou v bostonskom Medzinárodnom centre pre historické zmierenie (ICfC), kde doteraz pôsobí ako Senior Fellow; podpredsedníčka Helsinského výboru pre ľudské práva na Slovensku;

Kontakt: kusa@bisla.sk

PhDr. Kálmán Petőcz – filozof, politológ a diplomat; predseda Helsinského výboru pre ľudské práva na Slovensku; odborník Rady vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť; podpredseda Maďarskej

občianskej strany (1992-1998), podpredseda Európskej strany liberálov (ELDR, 1997-1998), veľvyslanec SR pri OSN v Ženeve (1999-2005), podpredseda Svetovej konferencie proti rasizmu v Durbane (2001), generálny riaditeľ Sekcie európskych záležitostí (2006) a Sekcie ľudských práv a národnostných menšín na Úrade vlády SR (2010 – 2012), programový riaditeľ Fórum inštitútu pre výskum menšín (2006-2010). Externe prednáša na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre a Bratislavskej medzinárodnej škole liberálnych štúdií (BISLA).

Kontakt: petoczky@hotmail.com

Názov: Slovník ľudských práv. Príručka pre Olympiádu ľudských práv

Kolektív autorov

Dagmar Horná, Kálmán Petőcz (eds.)

Počet strán: 103

Vydanie: prvé

Rok: 2013

Formát: A5

Vydavateľ: Univerzita Komenského v Bratislave (www.uniba.sk)

Tlač: KO & KA spol. s r.o., Tlačiareň K-PRINT, Bratislava

ISBN: 978-80-223-3522-5